

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

1/2003

У номері :

- Системна інформатизація в правовій сфері
- Проблеми системної інформатизації судочинства в Україні
- До питання щодо гуманітарної інформатизації
- Задачі ідентифікації динамічних моделей В.М.Глушкова
- Структура науки і навчальної дисципліни "Інформаційне право"
- Нова технологія законотворення
- Проблеми формування інституту інформаційної культури
в теорії інформаційного права України
- Упорядкування суспільних інформаційних відносин в сфері
персональних даних
- До питання вибору показників оцінки діяльності органів
внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю
- До питання викладення навчальної дисципліни "Основи теорії
організації інформаційної безпеки"
- Участь спеціалістів у розслідуванні злочинів, які вчиняються з
використанням комп'ютерних технологій (процесуальний аспект)
- Науково-педагогічні аспекти забезпечення боротьби з
організованою злочинністю в інформаційній
та комунікаційній сферах
- Захист інформаційних ресурсів України
- Розбудова Інформаційного суспільства в США, Європі та Україні
- Україна на шляху до Інформаційного суспільства

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
З ПИТАНЬ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ,
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

До відома авторів

Редакційна колегія журналу вважає за необхідне рекомендувати авторам при оформленні статей, які подаються на розгляд та відбір для друку, враховувати правила, встановлені Наказом Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7–05/1 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”. З цією метою до редакції необхідно:

1) Подавати статтю, виготовлену у друкарський спосіб та її електронний варіант (структура та зміст якого повністю відповідає друкованому варіанту) у вигляді файлу:

- у текстовому редакторі – *Word*, шрифт – *Times New Roman*, з розширенням – *.doc*, кегль – 12;
- відстань між рядками – 1 інтервал;
- параметри сторінки: формат *A4*, розташування тексту (таблиці) книжне, береги поля (верхній, нижній, лівий і правий край) – 20 мм.

Стаття передбачає наявність таких обов’язкових структурних елементів:

- *прізвище та ім’я, науковий ступінь, вчене звання автора;*
- *УДК;*
- *назва статті;*
- *стилий виклад анотації (2-3 речення), ключові слова (3-5 слів);*
- *розв’язання проблеми:*
 - ◆ *постановка проблеми в загальному вигляді;*
 - ◆ *цілі статті (постановка завдання);*
 - ◆ *виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів;*
 - ◆ *висновки (рекомендації);*
 - *використана література;*
 - *підпис, адреса, телефон автора.*

2) Подавати письмовий експертний висновок на статтю, підписану особою, що має науковий ступінь. Висновок повинен висвітлювати такі, зокрема, питання:

- *актуальність теми;*
- *новизна та обґрунтованість одержаних висновків (рекомендацій);*
- *наукова (практична) цінність результатів.*

ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА

Науковий журнал з питань правової інформатики,
інформаційного права та інформаційної безпеки

1 / 2003

Журнал засновано у жовтні 2003 року
Видається 1 раз на квартал

З М І С Т

	стор.
СЛОВО ДО ЧИТАЧА вченої ради Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України	4
М.ШВЕЦЬ. Системна інформатизація в правовій сфері	5
Ю.КЛІМАШЕВСЬКА, В.САНИЦЬКИЙ, М.ШВЕЦЬ. Системний підхід до вирішення проблеми створення інтегрованої інформаційної системи судочинства в Україні	7
В.БРИЖКО. До питання щодо гуманітарної інформатизації	11
О.ГЛАДКІВСЬКА. Задачі ідентифікації динамічних моделей В.М.Глушкова	18
Р.КАЛЮЖНИЙ, В.ХАХАНОВСЬКИЙ, В.ЦИМБАЛЮК. Структура науки і навчальної дисципліни “Інформаційне право”	22
М.ШВЕЦЬ. Нова технологія законотворення	25
В.ЦИМБАЛЮК. Проблеми формування інституту інформаційної культури в теорії інформаційного права України.....	31
В.БРИЖКО. Упорядкування суспільних інформаційних відносин в сфері персональних даних	37
М.ШВЕЦЬ. До питання вибору показників оцінки діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю	47
Б.РОМАНЮК. Участь спеціалістів у розслідуванні злочинів, які вчиняються з використанням комп’ютерних технологій (процесуальний аспект)	50
В.ГАВЛОВСЬКИЙ. До питання викладення навчальної дисципліни “Основи теорії організації інформаційної безпеки”	55
В.ХАХАНОВСЬКИЙ. Науково-педагогічні аспекти забезпечення боротьби з організованою злочинністю в інформаційній та комунікаційній сферах..	59
М.ГУЦАЛЮК. Захист інформаційних ресурсів України	62
ВІД НАУКОВОЇ РАДИ. Проблеми розбудови Інформаційного суспільства в США, Європі та Україні	66
М.ШВЕЦЬ, Р.КАЛЮЖНИЙ, В.ЦИМБАЛЮК, В.ГАВЛОВСЬКИЙ, В.БРИЖКО. Україна на шляху до Інформаційного суспільства	90
<i>До відома читачів</i>	99

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

вченої ради Науково-дослідного центру
правової інформатики Академії правових наук України

Шановний читачу !

Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України разом з Інститутом законодавства Верховної Ради України пропонує новий науковий журнал “Правова інформатика”, як загальноукраїнський засіб наукової та масової інформації.

Основна мета журналу – залучити до обговорення багатоаспектних завдань інформаційної сфери науковців, практиків, юристів, фахівців з інформатики та інших галузей знань стосовно концептуальних, правових, організаційних, методологічних проблем упорядкування суспільних інформаційних відносин, кодифікації інформаційного законодавства в умовах гармонізації з нормами міжнародного права та широкого використання сучасних методів і засобів щодо систем управління соціально-економічного призначення.

Публікації журналу, як вважаємо, мають бути спрямовані на розвиток демократії, підвищення рівня правової освіти, правової культури та зміцнення законності і правопорядку, активне домагання друкованим словом становленню України як правової держави.

Одно із головних завдань журналу передбачає інформаційно-аналітичне інформування про погляди науковців та фахівців різних галузей господарства щодо зарубіжного досвіду у нормативно-правовому урегулюванні суспільних інформаційних відносин та шляхів формування Інформаційного суспільства.

Вважаємо, що журнал сприятиме системній інформатизації законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності в Україні.

Запрошуємо Вас до співпраці.

Схвалено на засіданні вченої ради
Науково-дослідного центру правової інформатики
Академії правових наук України
(протокол від 11 вересня 2003 р. № 9)

М.ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

СИСТЕМНА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ В ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Дослідження в галузі правової інформатики в Україні започатковані ще в 70-ті роки минулого століття, завдяки енергійній підтримці директора Інституту кібернетики НАН України академіка В.М. Глушкова та міністра внутрішніх справ України І.Х. Головченка.

Тоді ж був створений Республіканський науково-дослідний інформаційний центр МВС України з мережею інформаційно-обчислювальних центрів у всіх обласних управліннях внутрішніх справ (нині Департамент інформаційних технологій).

В 1988 р. була створена кафедра технічних засобів попередження та розкриття злочинів, яка згодом перейменована в кафедру інформаційних технологій Національної Академії внутрішніх справ України.

В 1990 р. була створена інформаційно-аналітична служба Секретаріату Верховної Ради України, яка була перейменована в Центр (управління) комп'ютеризованих інформаційних систем і мереж Верховної Ради України.

В 1994 р. створене управління інформаційних технологій Верховного Суду України.

В останні роки у всіх структурах законодавчої та виконавчої влади правоохоронних, судових та інших, де збирається і накопичується, обробляється та використовується правова інформація, створені відділи, управління, кафедри, групи.

В Україні за минулі роки сформувалась наукова школа правової інформатики.

У здобутку цієї школи є створені інформаційно-аналітичні системи, проблемно-орієнтовані комплекси і автоматизовані робочі місця для забезпечення законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності.

Українськими фахівцями в галузі правової інформатики та інформаційного права за період з 1970 року захищені біля 80 докторських та кандидатських дисертацій, опубліковано сотні праць, отримані дві державні премії України в галузі науки і техніки (за 1998–1999 рр.).

На базі сформованого кадрового потенціалу і наукових наробок попередніх періодів в 2001 році за ініціативою керівництва Академії правових наук України створено Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України (на правах інституту) у відповідності із постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 року № 671 “Про утворення Науково-дослідного центру правової інформатики”.

Основні розробки НДЦПІ спрямовані на фундаментальні та прикладні дослідження проблем правової інформатики, реалізацію Національної програми інформатизації в Україні і Національної програми правової освіти в Україні зокрема, дослідженні, розробленні і розвитку інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, правозастосовної, правоохоронної, судочинної та правоосвітньої діяльності.

В 2001-2003 роках співробітники НДЦПІ здійснювали:

- формування теоретичних засад правової інформатизації в Україні, що відображено в монографіях, проектах, статтях;
- розроблено проект концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин, що здійснювалось на виконання рішення Урядової комісії з питань реформування інформаційно-аналітичної системи органів виконавчої влади;
- проводився аналіз і класифікація нормативно-правових актів, постійно підтримувались в контрольному стані бази даних: “Законодавство”, “Термінологія законодавства України”, “Київ”, “Крим”;

- розроблено програмне забезпечення, технологічної і користувальної бази даних нормативно-правової інформації, автоматизованого робочого місця (АРМ) “Термінологія законодавства України”, АРМ Аналітика-кримінолога;
- розроблена модель автоматизованої системи порівняльного аналізу законодавства України і зарубіжних країн, виконувались роботи по адаптації інформаційно-пошукового тезаурусу Європейського союзу EUROVOC для потреб законотворчого процесу та інших користувачів в Україні;
- підготовлені пропозиції щодо створення автоматизованої системи календарного планування, обліку, аналізу, прогнозування законопроектних робіт;
- на виконання Національної програми правової освіти в Україні удосконалювались і підтримувались в актуальному стані та розповсюджувались, забезпечувався доступ навчальних закладів та інших користувачів до нормативно-правової інформації, інших інформаційних ресурсів та розробок, в тому числі з використанням сайту Верховної Ради України;
- створена інформаційно-пошукова система “Дослідження з проблем держави і права, які виконані та виконуються в Україні”;
- розроблені пропозиції щодо створення електронного інформаційного центру ГУАМ.

Дослідження та впровадження розробок проводились у взаємодії з Управлінням комп’ютеризованих систем Апарату Верховної Ради України, Інститутом Законодавства Верховної Ради України, Управлінням оперативної інформації МВС України, Управлінням інформаційних технологій Верховного Суду України, Державним комітетом зв’язку та інформатизації, Інформаційно-аналітичним центром Координаційного комітету по боротьбі з організованою злочинністю та корупцією, навчальними юридичними закладами, центральними, обласними, районними структурами державного управління та іншими у відповідності з планами спільних робіт та угодами.

Про практичну результативність цієї співпраці свідчить, наприклад, те, що еталонною базою даних нормативно-правових актів України “Законодавство”, “Законопроект” та базами даних “Київ”, “Крим” користуються щоденно понад 40 тисяч користувачів у Верховній Раді України, інших органах влади, державних і недержавних структурах в Україні та за її межами, в тому числі і завдяки використанню мережі Інтернет.

Передані в експлуатацію комп’ютеризовані системи “Термінологія законодавства України” (понад 16 тисяч термінів) та нова версія ІПС “Законодавство України 1991-2003 роки” (понад 120 тис. нормативно-правових актів), проект “Автоматизоване робоче місце аналітика-кримінолога”.

Виконання науково-дослідних робіт за договорами і реалізація наукової та інформаційної продукції дало можливість в 2002 році, частково покривати затрати на підтримку матеріально-технічної бази та функціонування підрозділів НДЦП.

На договірній основі НДЦП розробляє та забезпечує регіони базами даних нормативно-правової інформації “Законодавство”, “Законопроект”, “Київ”, “Крим”, та іншими інструктивно-методичними матеріалами. Підготовлено, видано і запропоновано посібник по користуванню базою даних нормативно-правової інформації “Законодавство”.

Направлені пропозиції в Міністерство внутрішніх справ щодо впровадження розробок НДЦП АПрНУ в системі МВС; АРМ юриста та АРМ юриста-кримінолога.

До Державної судової адміністрації України направлені пропозиції з питань розробки інтегрованої інформаційної системи судочинства, досліджень з проблем забезпечення впровадження інформаційних технологій, співпраці в рамках програми підготовки та перепідготовки суддів і працівників судів у галузі сучасних інформаційних технологій.

Частина виконаних розробок в 2001-2003 роках нашли відображення в біля 50 публікаціях. Основними з них є монографії та посібники:

- “Інформатизація, право, управління”;

- “Правова інформатика”;
- “Правовий механізм захисту персональних даних”;
- “e – будуще и информационное право”;
- “Інформаційне суспільство. Дефініції”;
- “Термінологія законодавства України”;
- “Комп’ютерна злочинність”;
- “Питання легітимності використання у судочинстві негласної оперативної інформації, отриманої за допомогою електронних засобів”;
- “Інформаційна культура та інформаційне право”;
- “Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики” та інші.

В найближчий період планується:

- подальша участь в розробках на виконання завдань Національної програми інформатизації України, зокрема, “Електронна Україна”, та Національної програми правової освіти України;
 - упорядкування та систематизація законодавства, що регулює суспільні інформаційні відносини та розробка інформаційного кодексу України;
 - створення нових модифікацій інформаційно-пошукових систем “Законодавство”, “Термінологія українського законодавства”, проблемно-орієнтованих АРМ та інші;
 - переклад та адаптація тезаурусу Європейського Союзу для використання в умовах українських законотворчих та дослідницьких структур;
 - розроблення робочого проекту системи порівняльного аналізу законодавства України із законодавством зарубіжних країн;
 - створення автоматизованої системи календарного планування, обліку, аналізу та прогнозування законопроектних робіт;
 - розроблення і втілення конкретних проектів правової інформатизації на виконання замовлень Апарату Верховної Ради України, правоохоронних органів, судів та інших.

**Ю.КЛІМАШЕВСЬКА,
В.САНИЦЬКИЙ,
М.ШВЕЦЬ**

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

У справі втілення в життя завдань Національної Програми інформатизації України і, зокрема, інформатизації судів України за останні роки відбулися деякі позитивні зрушення. Розроблено і впроваджено в практику автоматизовану систему діловодства Верховного Суду України, інформаційну систему господарських судів. За сприяння міжнародних фондів ведуться розробки по напрямку інформатизації місцевих та апеляційних судів.

Разом з тим, слід зазначити, що досі не зроблено жодної спроби провести аналіз робіт у цьому напрямку. Не розроблено концепції інформатизації судочинства, в якій були б сформульовані основні засади побудови інформаційних технологій для судів, визначені задачі, на вирішення яких вони спрямовані.

Вирішення задач автоматизації судового діловодства та документообігу в судах слід розглядати тільки в аспекті створення єдиної інтегрованої системи судочинства, що діяла б у тісній взаємодії з системами інших відомств.

У процесі інформатизації особливу увагу слід звернути на необхідність впровадження в судах систем, які забезпечили б необхідний доступ до електронних інформаційних матеріалів, що накопичуються у відповідних базах даних під час досудового розгляду справи, інформаційних ресурсів інших правових інституцій.

Враховуючи рівень інформатизації різних правових інституцій, специфіку кожної з них слід розробити концепцію та програму створення інтегрованої інформаційної системи судочинства. Вбачається, що основні завдання цієї системи мають бути такими: єдина система обліку та моніторингу справ; забезпечення функцій контролю; узгоджена система статистичного аналізу; єдині стандарти електронних документів; стандарти обміну.

Процесуальні кодекси чітко визначають етапи проходження судової справи, дії, що виконуються на кожному етапі, до якого терміну вони повинні бути завершені, яким чином документовані. Однак, як випливає з матеріалів узагальнення судової практики, ці терміни дуже часто порушуються, що істотно обмежує права і законні інтереси громадян. Судова справа іноді має дуже складний, довгий і багаторічний шлях свого проходження: відправлення на додаткове розслідування, на новий судовий розгляд, перенесення слухань, перенаправлення за підсудністю і т.д. Наскільки обґрунтовані всі ці кроки, чи не зв'язано це з недбалістю і навмисною тяганиною?

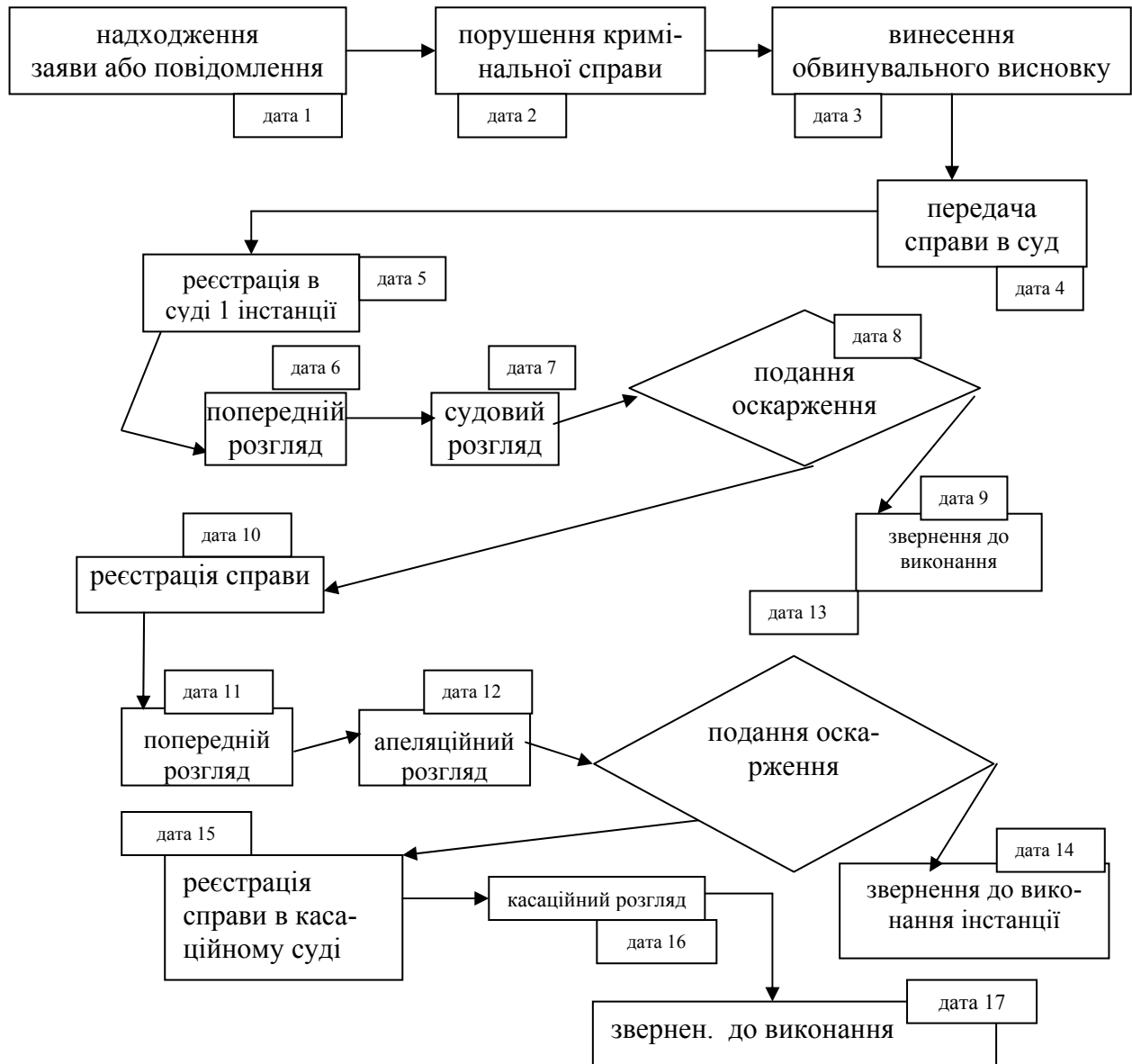
Крім того, норми процесуального законодавства забезпечують право громадян на інформацію про стан розгляду у суді їхньої справи шляхом численних повідомлень. А це пов'язано з завантаженням секретарів судових канцелярій, пошти, матеріальними витратами на марки і конверти. Уже зроблені деякі кроки в справі впровадження інформаційних технологій в описаний аспект судочинства – на веб-сайті Верховного Суду України регулярно розміщуються повідомлення про справи, що будуть розглянуті в найближчий тиждень - <http://www.scout.gov.ua/>.

Грунтуючись на положеннях кримінально-процесуального кодексу України, представимо схему проходження кримінальної справи на всьому ланцюжку процесу судочинства - від її порушення до звернення рішення суду до виконання (мал. 1). Наведена схема має спрощений характер і не враховує багатьох можливих змін маршруту руху справи. Автори наводять її лише для того, щоб проілюструвати можливість моніторингу судових (у даному випадку – кримінальних) справ і створення автоматизованої системи контролю встановлених законом термінів виконання основних процедур судочинства.

Наприклад: 1) у відповідності до ч. 2 ст 97 КПК “по заяві або повідомленню про злочин прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов’язані не пізніше триденного строку прийняти одно з таких рішень: 1) порушити кримінальну справу; 2) відмовити в порушенні кримінальної справи; 3) направити заяву або повідомлення за належністю”; 2) згідно з ч. 1 ст.120 КПК досудове слідство у кримінальних справах (із моменту порушення кримінальної справи до направлення її прокуророві з обвинувальним висновком) повинно бути закінчено протягом двох місяців (ч. ч. 2 – 5 цієї статті дають додаткові визначення цього терміну в залежності від складності справи); 3) ст. 233 КПК встановлює, що справа повинна бути передана в суд не пізніше ніж через 5 днів після одержання її прокурором від органів дізнання; 4) при розгляді справи у суді 1 інстанції “справа повинна бути призначена до попереднього розгляду не пізніше десяти діб, а у разі складності справи – не пізніше тридцяти діб з дня надходження її до суду” (ст. 241 КПК); 5) “справа повинна бути призначена до розгляду в суді не пізніше десяти діб, а у випадках складності справи – не пізніше двадцяти діб з дня попереднього її розгляду” (ст. 256 КПК), і т. д.

Разом із тим, термін, для прикладу, між датою 5 і датою 4 із зрозумілих причин законом не встановлюється. Враховуючи ще й можливі перенаправлення справи між інституціями

судочинства, можна зрозуміти, чому фраза “розгляд справи у розумні, встановлені законом терміни” носить дуже невизначений характер.

Мал. 1

Виходячи з наведених міркувань, автори вважають, що розроблення інформаційної системи, яка дозволить учасникам судового процесу одержувати інформацію стосовно основних етапів розгляду справи, рішень, які були прийняті на цих етапах, буде мати важливе значення у справі відкритості процесу судочинства.

Впровадження систем електронного документообігу дозволить скоротити час і спростити процедуру щодо передачі справ і матеріалів між різними правовими інституціями. Стандартизація облікових документів, їх передача від установи до установи, формування єдиних принципів і форм статистичної звітності сприятиме суттєвому підвищенню рівня боротьби зі злочинністю, захисту прав і свобод громадян України. Забезпечення доступу до баз даних, впровадження автоматизованих робочих місць, автоматизація створення та зберігання процесуальних документів значно полегшить роботу суддів, і тим самим сприятиме суттєвому підвищенню якості розгляду судових справ.

Підкреслюючи системні підходи до вирішення проблем інформатизації у судовій діяльності України, слід особливу увагу звернути на правові аспекти цього питання. Так, на даний час чинним законодавством України не визначені вимоги, правила, механізми та обсяг фінансування щодо створення, функціонування та використання в Україні банків даних у сфері правоохоронної діяльності. Відсутність відповідних нормативних актів, інструкцій, положень не дозволяє вирішувати на сучасному рівні питання накопичення та обміну інформацією між міністерствами, установами та відомствами, що суттєво впливає на терміни та якість їх функціонування.

Розроблення принципів формування і використання розподілених інформаційних ресурсів є важливим завданням по напрямку створення інтегрованої інформаційної системи судочинства. Формування системи інформаційних ресурсів органів державної влади на даному етапі розглядається як один зі стратегічних напрямків розвитку України¹. На вирішення цієї задачі спрямовано указ Президента України «Про додаткові заходи по забезпеченню відкритості діяльності органів державної влади», постанова КМУ від 29.08.02 №1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості в діяльності органів виконавчої влади». Серйозним кроком на шляху створення розподілених інформаційних ресурсів органів державної влади буде реалізація розроблених у цих документах вимог щодо структури веб-сайтів органів державної влади, форм представлення інформації, забезпечення оперативності її представлення.

Європейські країни стрімко ідуть шляхом створення Інформаційного суспільства, як того вимагають демократичні засади цих держав. Україні треба якомога швидше створити відповідні закони та інші необхідні нормативні акти стосовно сфери збирання, накопичення, опрацювання, використання та обміну інформацією між установами, які задіяні у правоохоронній та судочинній діяльності. Для цього треба скористатися досвідом вирішення проблем інформатизації, набутим як за радянських часів, так і в сучасних умовах розвитку незалежної України. Створення у 2001 році Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України та залучення до роботи у ньому фахівців - практиків з великим досвідом вирішення питань інформатизації правоохоронної та судової діяльності дозволяє у стислі терміни систематизувати набутий досвід для створення та прийняття концептуальних засад з проблем інформатизації у цій сфері. За основу можна взяти розроблені та затверджені у МВС України Концепцію та Програму інформатизації органів внутрішніх справ України на 2000-2005 р., використати досвід роботи щодо інформатизації підрозділів Верховної Ради України, Міністерства юстиції, Верховного та Вищого господарського судів, Генеральної Прокуратури України.

Важливим аспектом інформатизації є визначення і затвердження системи обліків, накопичення, обробки та використання інформації. Як приклад можна назвати систему єдиного обліку злочинів і осіб, які їх учинили, що базується на реєстрації злочинів з моменту порушення кримінальної справи аж до моменту затвердження прокурором обвинувального висновку. Проте, суди, до яких справи надходять у паперовому вигляді, змушені всю інформацію, яка міститься в зазначених обліках, реєструвати повторно і багаторазово. Впровадження єдиної системи діловодства та документообігу має поліпшити умови праці в судах.

Вирішення поставлених задач буде сприяти ефективному використанню законодавчого поля України всіма гілками влади, дотримання чинного законодавства України при вирішенні актуальних питань сучасного життя.

¹ А.В.Нестеренко, Весомая составная информационной инфраструктуры государства, //III Международная научно-техническая конференция «Электронные информационные ресурсы: проблемы формирования, обработки, распространения, защиты и использования – 2002», Киев, 2002.

В.БРИЖКО, заслужений винахідник республіки

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ГУМАНІТАРНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

*Пам'яті академіка **Віктора Михайловича ГЛУШКОВА**,
першого директора Інституту кібернетики АН України,
присвячується*

Ще у 1980 році, коли не існувало глобальних телекомунікаційних мереж, академік Академії наук України В.М.Глушков чітко визначив можливості автоматизованих (кібернетичних) систем для управління народним господарством. Виходячи з необхідності рішення проблем економічного спаду, він пропонував створити загальнодержавну автоматизовану систему легалізації грошових потоків (по суті, антикорупційні заходи) та зменшити навантаження, зокрема, на паперову промисловість і природне середовище, тобто перейти на безпаперову технологію за допомогою автоматизованих засобів (антибюрократичні міри). Однак, на жаль, на той час новації всесвітньо відомого вченого не було сприйнято.

Сучасна інформаційна епоха характеризується активним проникненням інформаційно-комп'ютерних технологій та телекомунікаційних мереж (е-середовище) у всі сфери життєдіяльності людини, суспільства та державного управління.

Зазначені процеси знайшли своє опосередковане відображення у терміні “інформатизація”. Згідно Закону України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998 р. *“інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, які спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки”* [2].

Виходячи із вказаного визначення та змісту Закону можна зробити висновок, що, по суті, “інформатизація” – це суцільно технологічна сфера діяльності, яка спрямована на створення, розвиток і використання інформаційної інфраструктури. Таке бачення змісту та розуміння предмету інформатизації трансформується на всі завдання (проекти) не тільки Національної програми інформатизації, але і на інші проекти, що пов'язані з формуванням в державі е-середовища, зокрема, проекти програми “Електронна Україна”.

Проте, норми прямої дії статті 3 Конституції України проголошують – *“Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави”* [1, – С. 3].

Тим самим визначені пріоритетність, соціальна вага, політична та економічна значимість нетехнологічного змісту політики в інформаційній сфері, реалізація якої в умовах формування е-середовища та просування до Інформаційного суспільства повинна здійснюватися на базі норм права щодо єдиної державної інформаційної політики.

Державна інформаційна політика – це організаційна система, яка засобами державної (політичної) влади створює і забезпечує функціонування правової системи упорядкування суспільних інформаційних відносин, захист прав людини і основних свобод і забезпечення збалансованості інтересів людини, суспільства і держави у всіх сферах інформаційної діяльності. Іншими словами, під державною інформаційною політикою розуміється регулююча діяльність державних органів, спрямована на розвиток інформаційної сфери суспільства, яка охоплює не лише інформаційні системи, телекомунікації і засоби масової інформації, але і всю сукупність виробництва і відносин, пов'язаних із отриманням, відображенням, збереженням, обробкою та поширенням інформаційних ресурсів у всіх її видах: політична, економічна, фі-

нансова, банківська, правова, наукова, науково-технічна, науково-освітня, ділова, виробнича, реалізації продукції, розважальна тощо. Таке розширене трактування інформаційної політики на сьогодні цілком обґрунтоване, оскільки новітні інформаційні технології інтенсивно розвивають бар'єри між різними секторами е-середовища та створюють нове середовище діяльності й суспільних відносин щодо людини, суспільства та держави.

Економічно розвинені країни вже усвідомили нагальну необхідність цілеспрямованого упорядкування відносин в інформаційній сфері і приймають необхідні законодавчі акти, перебудовують діяльність органів влади, відповідальних за формування і реалізацію державної інформаційної політики. І це зрозуміло, бо життя будь-якого суспільства – це удосконалення й структурах та в системах управління.

В Україні державна інформаційна політика визначається Конституцією України (1996 р.), Законами України – “Про наукову і науково-технічну діяльність (1991 р.), “Про інформацію” (1992 р.), “Про науково-технічну інформацію” (1993 р.), “Про захист інформації в автоматизованих системах” (1994 р.), “Про друковані засоби масової інформації” (1992 р.), “Про авторське право та суміжні права” (1993 р.), “Про національний архівний фонд і архівні установи” (1993 р.), “Про телебачення і радіомовлення” (1995 р.), “Про Концепцію Національної програми інформатизації” (1998 р.) та “Про Національну програму інформатизації” (1998 р.), а також іншими чинними нормативними і підзаконними актами, указами, наказами та інструкціями загального і спеціального змісту, в яких визначені співвідношення верховенства міжнародних норм і національні пріоритети.

Законом України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 04.02.1998 р. законодавець як би окреслив державну політику у сфері інформатизації, здійснивши достатньо глибокий аналіз процесу інформатизації в Україні на той час. Державна політика інформатизації розглядається *“як складова частина соціально-економічної політики держави в цілому і спрямовується на раціональне використання промислового та науково-технічного потенціалу, матеріально-технічних і фінансових ресурсів для створення сучасної інформаційної інфраструктури в інтересах вирішення комплексу поточних та перспективних завдань розвитку України як незалежної демократичної держави з ринковою економікою”* [3].

До загальних принципів державного регулювання даної сфери Закон відносить принципи *“централізації і децентралізації, саморозвитку, самофінансування та самоокупності, державної підтримки через систему пільг, кредитів, прямого бюджетного фінансування”*.

Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998 р. став керівництвом до початкових дій, позначивши механізми її реалізації.

Навряд чи можна стверджувати, що з розробкою і ухваленням згаданих законів держава повністю визначилася в своїй політиці інформатизації. Цього не може бути, зважаючи на динамічність і активність вдосконалення інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж.

Проте, як зазначалося у березні 2002 року у виступах на засіданні Міжвідомчої комісії з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України (утвореної відповідно до Указу Президента України від 6 грудня 2001 року № 1193) – *“стан інформаційної безпеки держави свідчить про недоліки в роботі доволі громіздкої системи органів, на які покладено завдання щодо формування і впровадження національної інформаційної політики. Чисельні доручення Президента України і рішення Уряду з питань вдосконалення ситуації в інформаційній сфері держави хронічно не виконуються”*. Водночас, Держкомзв'язку та інформатизації України констатував: *“Створювані в рамках Національної програми інформатизації інформаційно-аналітичні системи окремих органів виконавчої влади реалізуються за відсутності системності, єдиної концепції та моделі інформаційних потоків. Фінансування більшості таких систем в органах державної влади відбувається поза межами Національної програми інформатизації і без загального узгодження. Це створює передумови для непродуктивного використання державних коштів, а також*

може призвести до ускладнення інтеграції цих складових в єдину інформаційно-аналітичну систему органів виконавчої влади". За результатами розгляду цього питання зазначалось про нагальність вдосконалення координації діяльності владних структур різного рівня з питань виконання Програми.

Сьогодні розвиток е-середовища визначається цілим комплексом нових взаємозв'язаних проблем, серед яких:

- швидка зміна інформаційно-комп'ютерних технологій;
- зміни в законодавстві, регулюючого окремі галузі інформаційної індустрії;
- переміщення капіталів в цю сферу, як найбільш прибуткову;
- висока конкуренція серед провідних виробників, їх об'єднання і дезінтеграція;
- формування транснаціональних інформаційних потоків.

Обов'язковою частиною підготовчих заходів щодо приєднання до Європейського Союзу є створення в країнах-кандидатах умов побудови Інформаційного суспільства. У зв'язку з цим в рамках Національної програми інтеграції України в ЄС [4] передбачається рішення ряду загальнодержавних проблем, зокрема:

- створення умов для забезпечення інформаційної відкритості суспільства;
- створення умов для розширення культурного міждержавного обміну з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій і телекомунікаційних мереж;
- створення умов для входження до глобальних інформаційних систем і сприяння доступу фізичних і юридичних осіб до світових інформаційних ресурсів;
- гармонізація існуючих і розробка нових законодавчих актів по інформатизації в Україні згідно вимогам ЄС і імплементація положень європейських нормативних актів, які регулюють відносини у сфері інформатизації;
- розвиток відносин з ЄС з питань політики розвитку конкуренції і антимонопольного законодавства на ринку інформатизації.

У даний час технологічну складову е-середовища розуміють та називають інформатизацією. Завдання інформатизації не достатньо розглядаються в соціальному контексті інформаційної політики держави. Не повною мірою охоплюються такі галузі, як система реалізації інформаційних прав громадян згідно положень Конституції України, право на інтелектуальну свободу, захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних тощо, що знижує її соціально-економічний потенціал і не сприяє державній потребі у створенні інформаційного середовища громадянського суспільства та правової держави.

На це, як вважаємо, є об'єктивні та суб'єктивні причини.

Суто технологічне виникнення завдань та функцій органів влади та підрозділів кураторів інформатизації не дозволяє вийти за рамки визначеного їм правового поля.

З іншого боку, будь-які наміри впливу на інформаційну політику можуть мати негативні наслідки для керівника. Тому є сенс займатися тільки технологічними завданнями щодо інформаційної інфраструктури і при можливості не брати участі у вирішенні завдань соціально-правової компоненти відносно діяльності щодо тієї ж інформаційної інфраструктури.

Проте стає зрозуміліше, що е-середовище громадянського суспільства, крім технологічної складової, обов'язково інтегрує в собі сферу духовного та особистого життя з його політико-ідеологічними, економічними та моральними компонентами. В цьому розумінні е-середовище є системоутворюючим чинником суспільства та держави. Державна політика, яку проводять у життя органи державної влади та органи міського самоврядування, державні організації, установи та підприємства, повинна передбачати відповідальність не тільки за виконання відповідних технологічних функціональних зобов'язань, а й за розвиток духовної сфери. Її складовою частиною є політика соціальної або гуманітарної інформатизації. Відчуження останньої від технологічної інформатизації та загальної інформаційної політики нелогічне та політично не виправдане. Взагалі інформаційна інфраструктура призначається для людини,

суспільства та держави, а не навпаки. Без урахування впливу засобів інформаційної інфраструктури на суспільну свідомість становлення цивілізованих форм інформаційних відносин між різними суб'єктами суспільного життя практично гальмується.

Інформатизація має гуманітарний аспект (складову) тільки тоді, коли вона:

а) перш за все, заснована на праві, яке враховує соціально-економічні, екологічні та демографічні реалії;

б) підвищує умови не тільки інформування, але головне – покращує умови інтелектуальності та наукового, творчого змісту праці, що дозволяє у більший мірі позбавитися від помилок, здійснити більш обґрунтований вибір в проблемних ситуаціях та знаходити більш конструктивні і раціональні рішення.

В зазначеному сенсі технологічна інформатизація повинна мати невід'ємну “соціологічну” компоненту у обсязі поняття “правова інформатика”, що буде сприяти її гуманітаризації і науковому становленню.

Згідно визначення, що надає російський вчений О.Гаврилов, – *“правова інформатика – це міждисциплінарна галузь знань про закономірності та особливості інформаційних процесів в сфері юридичної діяльності, про їх автоматизацію, про принципи створення і методики використання автоматизованих інформаційних систем, що розробляються для вдосконалення й підвищення ефективності юридичної діяльності, та рішення правових завдань на базі комплексного використання теорії і методології правових наук і методів математики, інформатики та логіки”* [5, – С. 66].

На наш погляд, поняття правова інформатика є більш змістовним і стосується не тільки особливостей інформаційних процесів в сфері юридичної діяльності. Можна вважати, що *правова інформатика – це наука про нормативно-правове упорядкування інформаційних відносин та інформаційну діяльність щодо створення і використання інформаційних структур і процесів, отримання, відображення, збереження, обробки та поширення інформаційних ресурсів за умов збільшення інтелектуалізації інформаційних технологій та телекомунікаційних систем*. Іншими словами, правова інформатика – це наука про правові засади створення та розвиток політичних, соціально-економічних та техніко-технологічних умов переходу суспільства від суто інформаційної до інтелектуально-гуманітарної інформатизації.

З точки зору управлінської діяльності вказане передбачає необхідність створення в організаційних структурах кураторів інформатизації автономних, наукових підрозділів з правовою інформатики. Головне їх призначення – дослідження стану, перспектив розвитку інформаційної діяльності у певній сфері та розробка відповідних програм, проектів, правових актів, гармонізованих із положеннями державної інформаційної політики. Без висновків вказаних підрозділів ніякі проекти не повинні розглядатися тендерними комісіями. Керівники вказаних підрозділів повинні мати захист від суб'єктивного впливу керівництва та виходити з того, що в умовах вкрай обмеженого фінансування проектів інформатизації та їх розпорошеності за галузевими інтересами м'які міри не формують твердої політики інформатизації і слабо сприяють переходу до гуманітарної інформаційної політики держави.

Зазначене є необхідними передумовами гнучкого управління життям суспільства на основі мобільного дослідження та використання систем, мереж та ресурсів й цілісної, демократичної орієнтації системи державного інформаційного управління, яке передбачає органічне поєднання технологічних та гуманітарних складових інформатизації.

При цьому є сенс звернути увагу на наступне.

Можна погодитися із визначенням “інформатизація”, що надане у Законі України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998 р. Однак, враховуючи вище зазначені уявлення, дефініція терміна “інформатизація” потребує корегування з точки зору комплексного “соціологізованого” бачення предмета інформатизації. Тобто, *інформатизація – це сукупність правових, соціально-економічних, організаційних та технологічних компонентів й процесів, які за допомогою інформаційних ресурсів, технологій, систем та телекомунікаційних*

мереж спрямовані на створення умов задоволення політичних, наукових, науково-технічних, виробничих, ринкових, правоохоронних, інформаційних та ін. потреб громадян, суспільства та держави на базі балансу їх прав та обов'язків.

Однак цього недостатньо. Інформатизація передбачає нарощування та реалізацію знань через матеріалізацію інформаційних ресурсів. Суто технологічна інформатизація може сприяти розвитку інформаційної нерівності, наприклад, розриву між людьми, які можуть адаптуватися, мають знання та можливість працювати у електронному середовищі, й тими, що не мають такої можливості із різних причин. На сайтах США вказано, що перша людина у космосі – це американець, тобто, існує формування не інтелектуального світобачення. Поки зазначене буде існувати, є загроза механізму функціонування суспільства, розвитку демократії, розрив між молодшим і старшим поколінням, індустріальними і менш розвиненими країнами, що є перепонами у формуванні світового інформаційно-інтелектуального середовища.

На відміну від зазначеного *Гуманітарна інформатизація передбачає прагнення та зусилля, спрямовані на формування інформаційної індустрії (виробництво інформації, інформаційних продуктів, технологій та їх захист), яка правовими, соціально-економічними та техніко-технологічними методами забезпечує цінність й пріоритетність прав та свобод людини, розвиток інтелектуального світобачення та вільної творчості на благо людини, суспільства та держави, повагу до справедливості за умов будування відносин між суспільством та природою на гармонійних засадах.* Існування людства як біологічного виду можливе лише за певних умов, зруйнувати які виявляється дедалі легшою справою. Тому для приборкання екологічної кризи відносини суспільства і природи повинні будуватися на пріоритеті гармонійних, а не технологічно-споживацьких засадах.

Визначення мети інформатизації повинно передбачати створення розвинутого е-середовища суспільства, яке забезпечує людину, суспільство та державу не тільки з точки зору інформаційних потреб (щодо засобів масової інформації), але головне – забезпечує підвищення інтелектуалізації праці у всіх сферах господарства, шляхом матеріалізації знань у інформаційний ресурс та задоволення потреб щодо соціальної, економічної, виробничої, торговельної, фінансової, банківської тощо діяльності. Зазначене надає можливість зменшення різних видів матеріальних, енергетичних та ін. потоків за рахунок поступової зміни та компенсації їх інформаційними потоками й зменшення навантаження на природне середовище.

До головних організаційних завдань інформатизації можна віднести:

- розвиток правової інформатики як наукової дисципліни та проведення наукових досліджень у сфері інформатизації;
- створення та розвиток інформаційних систем, їх інтеграція з урахуванням потреб економіки природних ресурсів та захисту природного середовища;
- формування єдиної інформаційної інфраструктури е-середовища суспільства.

До головних організаційних функцій інформатизації можна віднести:

- забезпечення прав та свобод і вільного розвитку творчості людини за умов збереження і підтримання екологічно чистого природного середовища;
- збільшення інформаційного та інтелектуального наповнення праці, суспільного виробництва та реалізації продукції за умов економіки природних ресурсів;
- розвиток інтелектуальних можливостей засобів автоматизованої обробки даних.

Вказане, на нашу думку, можна вважати досить важливим для переходу від понять “інформаційна підтримка”, “інформаційне забезпечення” (які розглядаються крізь створення конкретних систем, мереж та їх компонентів), до понять “інтелектуально-інформаційна діяльність щодо матеріалізації знань”, що передбачає спрямування до гуманітарно-інформаційного та Інтелектуального суспільства. В цьому, як вважаємо, є нова соціокультурна та економічна реальність потреб людини, суспільства та держави.

Щодо розвитку гуманітарної складової інформатизації, на наш погляд, пріоритетами у правовому упорядкуванні суспільних інформаційних відносин є:

- приєднання країни до Конвенції Ради Європи № 108 “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 1981 року [6] та прийняття базового закону про захист персональних даних;
- регуляція діяльності в сфері інформатизації з точки зору її соціально-правового аспекту, тобто створення відповідного законодавчого акту;
- розробка єдиних “правил гри” щодо сфери державної гуманітарної інформаційної політики, яка потребує систематизації інформаційного законодавства та кодифікації норм права усієї інформаційної сфери.

Надалі необхідне упорядкування суспільних інформаційних відносин в обсязі законопроектів про право на інформацію та про інтелектуальну свободу [7, – С. 209].

З точки зору підвищення рівня державного управління в інформаційній сфері потрібним є посилення наукового координування заходів щодо державної інформаційної політики, що може передбачати:

- створення державної ради головних конструкторів з питань інформатизації як науково-дорадчого органу при Міжвідомчій комісії з інформаційної політики та інформаційної безпеки, утвореної відповідно до Указу Президента України від 6 грудня 2001 року № 1193.

Складовими частинами державної ради головних конструкторів можуть бути: робоча група щодо проблем засобів масової інформації; робоча група щодо проблем правової інформатики; робоча група щодо проблем телекомунікацій.

Рада головних конструкторів повинна мати можливість взаємодіяти з Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України, Кабінетом Міністрів України, приватним сектором і пропонувати політичні рішення та ініціативи щодо прискорення робіт по створенню та впровадженню єдиної гуманітарної інформаційної політики держави;

- створення консультативної ради із представників засобів масової інформації та приватного сектору, головним обов'язком якої є підготовка пропозицій для державної ради головних конструкторів з питань інформатизації;
- здійснення функціонально-організаційних змін з метою підвищення цілеспрямованості роботи органів державної влади у плані впровадження єдиної державної гуманітарної інформаційної політики.

Взагалі єдина державна гуманітарна інформаційна політика, складовою якої є політика щодо інформатизації, повинна передбачати цільове бюджетне фінансування, інвестиційну підтримку, централізованість розподілу коштів та ефективний нагляд за їх витратами.

В якості висновків до зазначеного можливо звернути увагу на наступне.

1. Соціально-політична та соціально-економічна індиферентність інформаційно-технологічних систем та мереж щодо отримання, відображення, збереження, обробки та поширення інформаційних ресурсів за допомогою інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж недостатньо сприяє зміцненню пріоритетності, соціальної ваги, політичної та економічної значимості нетехнологічного змісту політики держави в інформаційній сфері за умов формування електронно-інформаційного середовища та просування країни до Інформаційного суспільства.

Розвиток процесів інформатизації вимагає вироблення нової політики в інформаційному просторі, що відповідає світовим уявленням про права та свободи людини і тенденціям розвитку та спрямуванню світового Інформаційного суспільства до світового Інтелектуального суспільства.

2. Хоча основна ланка в становленні інформатизації продовжує розглядатися в створенні інформаційної інфраструктури, один з центрів ваги інформаційної політики зараз все більше переміщається в сферу права та правової інформатики. При цьому система права є біполяр-

ною: право свободи людини та право порядку щодо держави. Ці права протилежні, й ніхто не знає, де оптимум у їхніх відносинах.

В зв'язку з цим є сенс переосмислення концептуальних підходів і необхідність вироблення ефективніших принципів державного регулювання не тільки у сфері інформатизації, але і у всій сфері інформаційних відносин, вимагаючи гармонійності в інформаційно-правовому упорядкуванні відносин і єдності інформаційного права в національному масштабі. Іншими словами, Національна програма інформатизації має бути не переліком проектів і програм, які орієнтовані тільки на створення і підтримку в робочому стані інформаційної інфраструктури, а має бути складовою частиною єдиної гуманітарній інформаційної політики держави впорядкування як технологічних так і соціологічних процесів в інформаційному просторі України на базі єдиного кодифікованого акту під назвою “Інформаційне право”.

3. Можна припустити, що незабаром більшість фахівців прийдуть до згоди про те, що інформаційне право може розглядатися не тільки як міжгалузєва область права. Саме завдяки розвитку процесів інформатизації і активному накопиченню нового ресурсу – інформаційного, ця область “кристалізується” в окрему галузь загального законодавства країни. Вона, залежно від цільового призначення інформаційних ресурсів, може підрозділятися на: підгалузь інформації (щодо суспільних відносин в області засобів масової інформації), підгалузь інформатики (щодо суспільних відносин в області науки, освіти) і підгалузь інформатизації (щодо суспільних відносин в області інформатизації та телекомунікації).

4. Зростання значення і накопичення інформаційних ресурсів, які сприяють просуванню до Інформаційного суспільства, вимагає не тільки нетрадиційних підходів в правовому упорядкуванні різних суспільних відносин в електронно-інформаційному середовищі, але і внесення організаційних змін на рівні структур державної влади щодо супроводження і управління процесами розвитку інформатизації в Україні. Іншими словами, якщо інформатизація, як процес створення, перетворення і реалізації будь-яких знань через матеріалізацію інформаційних ресурсів, починає активно впливати на політичні, соціальні, економічні і ін. процеси в суспільстві, то потрібна реструктуризація і перегляд функціональної відповідальності органів державної влади, що повинні виконувати функціональні зобов'язання з розвитку інформатизації та сприяти створенню і впровадженню єдиної гуманітарної інформаційної політики держави на правовій основі.

Використана література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1996.
2. Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР.
3. Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації” від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР.
4. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000 // www.rada.kiev.ua/zak1.htm.
5. Гаврилов В.В. Курс правовой информатики. Учебник для вузов. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М), 2000. – 432 с.
6. Конвенція № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” Страсбург, 28.01.1981 р. Серія “Європейські угоди”, № 108. // www.conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm. Офіційний переклад здійснено у ДКЗІ України, засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р.
7. Брыжко В.М., Цимбалюк В.С., и др. *е-будущее и информационное право* / Под ред. д.ю.н., профессора Р.А.Калюжного и д.э.н., профессора Н.Я.Швеца. – К., “Интеграл”, 2002. – 263 с.

О.ГЛАДКІВСЬКА, кандидат фізико-математичних наук

ЗАДАЧІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДИНАМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ В.М.ГЛУШКОВА

Одними з основних задач моделювання систем, що розвиваються, є задачі ідентифікації моделей та систем. Застосування інтегральних динамічних моделей до систем, що розвиваються, економічного, соціального, біологічного та екологічного характеру показало, що, з одного боку, в розглядуваному класі моделей важливу роль відіграють показники ефективності функціонування системи, яку моделюють, з іншого – в процесі їхнього знаходження виникають значні труднощі. Наявність мультиплікативного ядра не дає змоги використати його для ідентифікації стандартних алгоритмів побудови моделей. Саме тому робота присвячена питанню знаходження характеристик, фізичний зміст яких – показники ефективності функціонування названих систем.

Типове рівняння інтегральних динамічних моделей В.М.Глушкова, ґрунтовно описаних в [1], має вигляд

$$m(t) = \int_{a(t)}^t \alpha(\tau, t) \cdot y(\tau) \cdot m(\tau) \cdot d\tau, \quad 0 \leq a(t) < t, \quad t \in [0, T]. \quad (1)$$

В розв'язуваних задачах ідентифікації для рівняння (1) всі функції, крім показника ефективності $\alpha(\tau, t)$ функціонування системи, вважають заданими. Для „стаціонарної” моделі $\alpha(\tau, t) = \alpha(t - \tau)$. Треба вибрати критерій оцінювання адекватності моделі та системи, що моделюється, знайти функцію $\alpha(\tau, t)$ шляхом мінімізації цього критерію, здійснити теоретичну оцінку його мінімуму для вибраного класу функцій та одержати числове значення.

Будемо використовувати такі відомі критерії оцінювання: I_1 - функціонал нев'язки рівняння (1), що дорівнює квадрату гільбертової норми нев'язки в просторі L_2 , та I_2 - оцінка математичного очікування квадрату різниці лівої і правої частин цього рівняння:

$$I_1(\alpha) = \|m - A\alpha\|_{L_2[0, T]}^2, \quad A\alpha = \int_{a(t)}^t \alpha(t - \tau) \cdot y(\tau) \cdot m(\tau) \cdot d\tau;$$

$$I_2(\alpha, t) = M^* \left[m(t) - \int_{a(t)}^t \alpha(\tau, t) \cdot y(\tau) \cdot m(\tau) \cdot d\tau \right]^2, \quad t \in [0, T].$$

Для знаходження функції $\alpha(\tau, t)$ використаємо метод найменших квадратів в просторі L_2 . Для простоти розглянемо випадок $\alpha(\tau, t) = \alpha(t - \tau)$, тоді алгоритм полягає в наступному:

- 1) Вибираємо апроксимуючий многочлен

$$\alpha(u) \approx \alpha_n(u) = \sum_{i=1}^n c_i \cdot \varphi_i(u),$$

де $u = t - \tau$; c_i - невідомі коефіцієнти; $\varphi_i(u)$ - задані координатні функції з простору L_2 ; $u \in [0, T]$; $i = \overline{1, n}$.

- 2) Знаходимо коефіцієнти c_i , $i = \overline{1, n}$, з умови

$$I_1(\alpha_n) = \int_0^T \left[m(t) - \sum_{i=1}^n c_i \psi_i(t) \right]^2 dt \rightarrow \min_{\{c_i\}_{i=1}^n},$$

тобто із нормальної системи лінійних алгебраїчних рівнянь

$$(m, \psi_k) = \sum_{i=1}^n c_i (\psi_i, \psi_k), \quad k = \overline{1, n},$$

$$\text{де } \psi_i(t) = \int_0^{t-a(t)} \varphi_i(u) \cdot y(t-u) \cdot m(t-u) \cdot du, \quad (m, \psi_k) = \int_0^T m(t) \cdot \psi_k(t) \cdot dt,$$

$$(\psi_i, \psi_k) = \int_0^T \psi_i(t) \cdot \psi_k(t) \cdot dt; \quad i, k = \overline{1, n}.$$

Нехай c_i^* , $i = \overline{1, n}$ - розв'язок цієї системи. Тоді апроксимуючий многочлен та функціонал нев'язки мають вигляд

$$\alpha_n^*(u) = \sum_{i=1}^n c_i^* \cdot \varphi_i(u), \quad I_1(\alpha_n^*) = \|m - A\alpha_n^*\|_{L_2[0, T]}^2.$$

Одержано теоретичну оцінку мінімуму функціоналу I_1 для диференційованих функцій:

Т е о р е м а 1. Якщо $\alpha(u) \in C^r[0, T]$, $r = 1, 3, 5, \dots$, а $\alpha_n(u)$ - алгебраїчний поліном $n - 1$ степеня, то з точністю до головних членів відносно n справджується така оцінка мінімуму функціоналу I_1 :

$$\|m - A\alpha_n^*\|_{L_2[0, T]} \leq \|A\| \cdot \frac{K_r \cdot \sqrt{T}}{2n^r} \cdot \omega\left(\frac{T^r}{2^r} \alpha^{(r)}, \frac{\pi}{n}\right),$$

$$\text{де } \|A\| \leq \left[\int_0^T \int_{a(t)}^t |y(\tau)|^2 \cdot |m(\tau)|^2 \cdot d\tau \cdot dt \right]^{\frac{1}{2}}; \quad \omega - \text{модуль неперервності функції } \alpha;$$

K_r - константи Фавара, $r = 1, 3, 5, \dots$.

У випадку нестационарної моделі апроксимуючий многочлен вибираємо у вигляді

$$\alpha(\tau, t) \approx \alpha_n(\tau, t) = \sum_{i=1}^n c_i \cdot \varphi_i(\tau) \cdot \psi_i(t),$$

після чого для кожного моменту часу $t \in [0, T]$ та заданих значень функцій $m_l(t)$, $y_l(t)$, $a_l(t)$, $l = \overline{1, R}$, знаходимо невідомі коефіцієнти c_i , $i = \overline{1, n}$, з умови мінімізації критерію

$$I_2(\alpha_n, t) = \frac{1}{R} \sum_{l=1}^R \left[m_l(t) - \int_{a_l(t)}^t \alpha_n(\tau, t) \cdot y_l(\tau) \cdot m_l(\tau) \cdot d\tau \right]^2,$$

де l - номер досліджуваного об'єкту, R - їхня кількість.

Одержано оцінки мінімумів критерію $I_2(\alpha, t)$ та функціоналу $\mathcal{F}_2(\alpha) = \frac{1}{T} \int_0^T I_2(\alpha, t) \cdot dt$

для деяких класів диференційованих функцій α . Знайдено також теоретичні оцінки мінімумів критеріїв I_1 та I_2 з врахуванням обмежень $\alpha \geq 0, \alpha_n \geq 0$. Ці результати та доведення теореми 1 детально описано в [2].

Розв'язок інтегральних рівнянь часто існує не в звичайних класах функцій, а в узагальнених. Щоб знайти наближення для таких узагальнених розв'язків методом найменших квадратів, треба мати приклади повних систем узагальнених функцій, які просто обчислюються. Побудуємо один з таких прикладів.

Наведемо необхідні визначення і позначення, додержуючись [3].

Нехай $C^1[0, T]$ - множина неперервних, диференційованих на $[0, T]$ функцій $x(\tau)$, для яких

$$x(\tau) \Big|_{\tau=T} = \frac{dx}{d\tau} \Big|_{\tau=0} = 0, \quad (x, y)_1 = \int_0^T \left(\frac{dx}{d\tau} \cdot \frac{dy}{d\tau} \right) \cdot d\tau,$$

$$\|x\|_1 = \left(\int_0^T \left| \frac{dx}{d\tau} \right|^2 d\tau \right)^{\frac{1}{2}}, \quad (2)$$

а W^{+1} - поповнення множини $C^1[0, T]$ за нормою (2).

Нехай $x(\tau) \in L_2$, $y(\tau) \in W^{+1}$, $\tau \in [0, T]$. Позначимо через W^{-1} поповнення простору L_2 за нормою:

$$\|x\|_{-1} = \sup_{y \neq 0, y \in W^{+1}} \frac{1}{\|y\|_1} \left| \int_0^T x(\tau) \cdot y(\tau) \cdot d\tau \right|.$$

Як вказано, наприклад, в [3], дельта-функцію δ можна розглядати як елемент простору W^{-1} , і для $x \in W^{-1}$ виконуються співвідношення

$$\|x\|_{-1} = \sup_{y \neq 0, y \in W^{+1}} \frac{|\langle x, y \rangle|}{\|y\|_1}, \quad \langle x, y \rangle = \lim_{i \rightarrow \infty} \int_0^T x_i(\tau) \cdot y(\tau) d\tau,$$

де $x_i \in L_2$, причому $\|x_i - x\|_{-1} \rightarrow 0$, якщо $i \rightarrow \infty$.

Позначимо через D оператор диференціювання $\frac{d}{d\tau}$ (маємо на увазі похідну по Соболеву). Оператор D відображає простір W^{+1} на L_2 , причому виконується рівність $\|Dy\|_{L_2} = \|y\|_1$, а оператор диференціювання $D^* = -\frac{d}{d\tau}$ - простір L_2 на W^{-1} , тобто $\|D^*X\|_{-1} = \|X\|_{L_2}$ [3].

Розділимо інтервал $[0, T]$ на n підінтервалів довжиною $h_n = T/n$ і покладемо $\tau_k^{(n)} = k \cdot T/n = k \cdot h_n$, $k = \overline{0, n}$; $e_k^{(n)}(\tau) = \delta(\tau - \tau_k^{(n)})$, $\tau \in [0, T]$, $k = \overline{0, n-1}$. Будемо використовувати інтегральний модуль неперервності функції з простору L_2 [4]:

$$\omega_2(X, h_n) = \sup_{0 < \gamma \leq h_n} \left(\int_0^T |X(u + \gamma) - X(u)|^2 du \right)^{\frac{1}{2}}, \quad X \in L_2, \quad 0 \leq h_n \leq T.$$

Справедливе твердження:

Т е о р е м а 2. Нехай $x \in W^{-1}$, $X \in L_2$ і $D^* X = x$. Існують такі числа $\alpha_k^{(n)}$, що

$$\left\| x - \sum_{k=0}^{n-1} \alpha_k^{(n)} \cdot \delta(\tau - \tau_k^{(n)}) \right\|_{-1} \leq \left(1 + \frac{\sqrt{2}}{2} \right) \cdot \omega_2(X, h_n), \quad n = 1, 2, \dots$$

Доведення теореми 2 наводиться в [5].

Як наслідок, одержуємо, що система узагальнених функцій $\{\delta(\tau - \tau_k^{(n)})\}$ є повною в просторі W^{-1} . Крім цього, за допомогою алгоритму Шмідта в просторі W^{-1} можна побудувати ортонормовану систему функцій $\{\tilde{e}_k^{(n)}(\tau)\}$, еквівалентну системі $\{e_k^{(n)}(\tau)\}$, $k = \overline{1, n}$, яка має вигляд:

$$\begin{aligned} \tilde{e}_1^{(n)}(\tau) &= \frac{\delta(\tau - \tau_1^{(n)})}{\sqrt{T - \tau_1^{(n)}}}; \\ \tilde{e}_k^{(n)}(\tau) &= \frac{\sqrt{T - \tau_{k-1}^{(n)}} \cdot \delta(\tau - \tau_k^{(n)})}{\sqrt{(T - \tau_k^{(n)}) \cdot (\tau_k^{(n)} - \tau_{k-1}^{(n)})}} - \frac{\sqrt{T - \tau_k^{(n)}} \cdot \delta(\tau - \tau_{k-1}^{(n)})}{\sqrt{(T - \tau_{k-1}^{(n)}) \cdot (\tau_k^{(n)} - \tau_{k-1}^{(n)})}}; \quad k = 2, 3, \dots; \\ & n = 1, 2, \dots; \quad k, n - \text{взаємно прості числа.} \end{aligned}$$

Повна ортонормована система функцій $\{\tilde{e}_k^{(n)}(\tau)\}$ використовується для апроксимації ядра

$\alpha(\tau, t)$ рівняння (1) у вигляді $\tilde{\alpha}_n(\tau, t) = \sum_{k=1}^n c_k \cdot \tilde{e}_k^{(n)}(\tau) \cdot \psi_k(t)$ і для оцінки критерію

$$I_2(\tilde{\alpha}_n^*, t) = \min_{\{\tilde{\alpha}_n\}} \frac{1}{R} \sum_{l=1}^R \left[m_l(t) - \int_{a_l(t)}^t \tilde{\alpha}_n(\tau, t) \cdot y_l(\tau) \cdot m_l(\tau) \cdot d\tau \right]^2.$$

Справедливе наступне твердження [2]:

Т е о р е м а 3. Нехай $\alpha(\tau, t) \in W^{-1} \times C$, $X(\tau, t) \in L_2 \times C$ і для всіх $t \in [0, T]$

$$D^* X(\tau, t) = \alpha(\tau, t) \quad \left(D^* = -\frac{d}{d\tau} \right), \quad \omega_l(X, \frac{T}{n}) = \sup_{0 < h \leq \frac{T}{n}} \left(\int_0^T |X(\tau + h, t) - X(\tau, t)|^2 d\tau \right)^{\frac{1}{2}}.$$

Тоді для зафіксованого $t = b$ виконується така оцінка критерію $I_2(\tilde{\alpha}_n^*, t)$:

$$I_2(\tilde{\alpha}_n^*, b) \leq \tilde{A} \cdot \left[\omega_b \left(X, \frac{T}{n} \right) \right]^2,$$

$$\text{де } \tilde{A} = \left(\frac{3}{2} + \sqrt{2} \right) \cdot \frac{1}{R} \sum_{l=1}^R \int_0^T \left| \frac{d(m_l(\tau) \cdot y_l(\tau))}{d\tau} \right|^2 d\tau.$$

Одержані теоретичні результати можна застосовувати для розв'язування практичних задач моделювання систем, що розвиваються, в економіці, техніці, біології та ін., зокрема, для оцінки точності ідентифікації. Розроблена процедура ідентифікації динамічних об'єктів з мультиплікативним ядром може бути використана за побудови теорії систем, що розвиваються, і систем керування для них.

Використана література

1. Глушков В.М., Иванов В.В., Яненко В.М. *Моделирование развивающихся систем.* – М., 1983.
2. Гладкивская О.В. *Исследование задач идентификации для одного класса динамических систем:* Автореф. дис. канд. физ.-мат. наук. – К., 1990.
3. Диденко В.П., Ляшко И.И. *Динамические системы с разрывными характеристиками.* – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1977.
4. Корнейчук Н.П. *Экстремальные задачи теории приближения.* – М., Наука, 1976.
5. Гладківська О.В. *Приклад повної ортонормованої системи в гільбертовому просторі узагальнених функцій.* – К.: Український математичний журнал. Т. 49, 1997. – № 5.

КАЛЮЖНИЙ Р.А., доктор юридичних наук, професор,
ХАХАНОВСЬКИЙ В.Д., кандидат юридичних наук, доцент
ЦИМБАЛЮК В.С., кандидат юридичних наук

СТРУКТУРА НАУКИ І НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО”

Структура науки і дисципліни “Інформаційне право” визначається з позицій системного підходу з урахуванням положень, розроблених наукою. Обсяг тем для вивчення визначається на основі часу, виділеного для даної дисципліни відповідно до програми навчального закладу.

Об'єкт і предмет науки і навчальної дисципліни “Інформаційне право” визначається відповідно до суті інформаційного законодавства:

Об'єкт – суспільні інформаційні відносини.

Провідний предмет суспільних відносин – інформація.

Безпосередніми предметами виступають конкретні види та форми інформації щодо конкретних інформаційних відносин, інформаційної діяльності тощо.

Система інформаційного права як науки знаходиться у стадії формування та розвитку. Структурно, у відповідності з традиціями юридичної науки вона повинна мати дві частини:

Загальну частину – визначення основних понять та категорій інформаційних правовідносин; суб'єкти та об'єкти інформаційних правовідносин; принципів інформаційних правовідносин; система правового регулювання інформаційних правовідносин; провідні інститути інформаційних правовідносин.

Особлива частина – досліджує окремі визначені і структуровані особливі інститути інформаційних правовідносин, а також ті, що зароджуються.

1. Методологія інформаційного права

Методологія інформаційного права знаходиться також у стадії розвитку. Об'єктивно вона поєднує методологічні засади права, інформатики, тектології (теорії організації соціальних систем), соціальної кібернетики та інших гуманітарних і технічних наук.

У теоретиків права, які притримуються традиційної доктрини поділу права на галузі (за принципом: норма права - інститут права - галузь права) виникає питання: що це за категорія "гіперсистема", яке її місце в системі права згідно з теорією права? Відразу зазначимо, що категорія "гіперсистема права" відносно нова, традиційна для нашої країни теорія права її не знала. Вперше ця концепція нами апробована на формуванні теорії інформаційного права України. Вона зародилася на основі здобутків правової інформатики - науки про застосування досягнень інформатики у правотворчій та правозастосовчій діяльності, автоматизації їх інформаційного забезпечення.

У відповідності з теорією гіперсистем, висувається тезис про існування права у вигляді великих, складних, ієрархічних багатопорядкових підсистем, що формуються з галузевих інститутів права. Ця категорія вводиться в теорію права України на засадах юридичної концепції існування і формування правових субінституцій – автономних міжгалузевих комплексних інститутів права, щодо яких галузеві інститути виступають у ролі агрегуючих підсистем. За цією концепцією формується система всього законодавства України, в якому знаходять відображення нові суспільні відносини. Тобто Верховною Радою України приймаються Закони, які є системоутворюючими публічно-правового регулювання комплексного змісту в окремих суспільних відносинах на основі доктрини поділу права на провідні галузі.

Методологічна основа інформаційного права щодо з'ясування нових соціальних явищ базуються на теорії цивілізаційного підходу. Відповідно до цього підходу визначається наступні, адаптовані положення системного підходу, зокрема такі постулати: стадійність (визначення меж стадій, чи то за хронологічним, чи то за територіальним чи іншим множинним чинником), полілінійність та унікальність (чинники, що характеризують особливість, відмінність) розвитку людства.

Виходячи із цих методологічних чинників, можна зазначити, що на межі третього тисячоліття чітко визначились основні проблеми людства і сценарії подальшого розвитку Земної цивілізації (глобальної цивілізації). Набирають темп процеси самоорганізації нового етапу розвитку культури суспільства (як образу цивілізації) - інформаційного суспільства, ноосферні чинники якого можуть стати своєрідними гарантами сценарію м'якого виходу з планетарної кризи, якою завершено розвиток індустріальної цивілізації на нашій Планеті.

Сьогодні методологія наукових досліджень поряд з використанням перевірених часом традиційних методів і підходів потребує нових для усвідомлення складних соціальних процесів, які мають і культурологічно-правову спрямованість. В цих умовах пошук та аналіз нових парадигм пізнання цілком природний. Визначимо декілька з них, які вплинули на розкриття поняття, сутності та змісту предмета (об'єкта) дослідження.

Останнім часом вчені все більше приділяють увагу одному з найбільш інтегральних спрямувань методології вивчення соціального буття – соціальній синергетиці.

Соціальна синергетика (від грецької *synergeia* – співпраця, співдружність) – новий напрям міждисциплінарних досліджень, який використовує нелінійне мислення для виявлення загальних закономірностей і тенденцій на основі самоорганізації соціальних систем; пояснення становлення нових структур у відкритих соціальних системах на засадах пошуку співвідношення потреб та інтересів різних суб'єктів соціальних відносин: людини, соціальних груп, суспільства, держави, світового співтовариства.

Під соціальною самоорганізацією розуміють процеси виникнення і функціонування систем, сформованих різними чинниками (а не одним – управляючим) у просторово-часових вимірах та певному колу осіб. Одним із постулатів синергетики є те, що всі системи знаходяться в змінних станах, поблизу з особливими критичними точками (точками біфуркації), навколо яких поведінка систем стає вкрай несталою. В цих умовах система під дією найнезначніших (маргінальних) та випадкових впливів може кардинально і зовсім непередбачено змінити свій стан. Такий перехід у соціальних системах характеризується як виникнення нового порядку із старого, який віджив свій час.

Синергетика передбачає якісно іншу картину світу порівняно з тими, які лежали в основі як класичного, так і некласичного природознавства та суспільствознавства (сформованого у першій половині ХХ ст.). Образ світу постає як множина нелінійних процесів.

Важливе пізнавальне значення мають такі методологічні постулати синергетики щодо соціальних систем:

- неможливо традиційними детерміністськими методами описувати еволюцію складно організованих систем;
- розвиток цих систем виявляє можливість альтернативних шляхів, що передбачає свободу вибору та відповідальність людини, громади, суспільства, людства;
- неможливий абсолютний контроль (особливо з одного центру) над будь-якою сферою реальності, в тому числі і над розвитком суспільства, який був проголошений традиційною наукою, особливо теорією соціального управління та соціальною кібернетикою;
- в критичних точках (точках біфуркації) несталості соціальних систем діяльність кожної людини або групи людей може мати вирішальне значення в макросоціальних змінах (роль особистості у історичному процесі, змін суспільства);
- збільшується відповідальність громади і людства за долі універсуму, оскільки вони в змозі цілеспрямовано уникати біфуркаційних станів, особливо в соціальній сфері, суттєво впливати на екологію (еволюцію природи та суспільства).

Велику роль у формуванні методології науки інформаційного права мають як гуманітарні науки (філософія, філософія права, соціологія, когнітологія, праксеологія тощо), так і фізико-математичні, особливо технічна та біологічна кібернетика, інформатика тощо, на межі яких формуються нові наукові дисципліни через які здійснюється адаптація їх методології до конкретної сфери суспільних відносин щодо інформації.

2. Зміст та завдання навчальної дисципліни "Інформаційне право"

Зміст та завдання навчальної дисципліни "Інформаційне право" визначається в залежності від напрямку освіти, фахового спрямування підготовки кадрів, кількості навчального часу, що відводиться на навчальну дисципліну та у відповідності з структурою науки інформаційне право.

Завдання навчального курсу можна подати наступним чином:

- 1). Теоретичне визначення в основах системи правового регулювання соціальних інформаційних відносин.
- 2). Визначення в понятійному апараті та природі інформаційного права, його зв'язку з іншими традиційними інститутами і галузями права.
- 3). Формування у студентів навичок щодо застосування норм інформаційного права в майбутній практичній діяльності.

Концепція навчального курсу заснована на науковій доктрині, згідно з якою здійснюється виділення, як системи права, міжгалузевого комплексного інституту в інститутах традиційних галузей публічного права України: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального.

Окремий аспект визначається щодо міжнародного інформаційного права, як відносно автономного інституту міжнародного публічного та приватного права.

Використана література

1. Бачило И.Л., Белов Г.Д. О концепции правового обеспечения информатизации России. Законодательные проблемы информатизации общества. // Труды 52. Институт законодательства и сравнительного правоведения при Верховном Совете РФ. – М., 1992.
2. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання). Монографія / Калюжний Р.А., Крупчан О.Д., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Швець М.Я., Цимбалюк В.С. / За заг.ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: НДЦПІ АПрНУ, 2002. – 191 с.
3. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики. Монографія. / Калюжний Р.А., Шамрай В.О., Гавловський В.Д. Гуцалюк М.В., Швець М.Я., Цимбалюк В.С., Яцишин Ю.В., Ластовецький А.С. / За ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К.: АДПС України, 2002. – 296 с.
4. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С. Інформатизація державного управління і національна безпека України. // Розбудова держави, 1993. – №8. – С.20-21.
5. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С. Вдосконалення інформатизації ОВС України - передумова покращення їх діяльності в боротьбі зі злочинністю // Правова система України: теорія і практика. – К.: 1993. – С.397-399.
6. Калюжний Р.А., Цимбалюк В.С. Розбудова держави та інформатизація державного управління (соціальні та організаційно-правові питання). // Розбудова держави, 1994. – №2. – С.31-36
7. Калюжний Р., Гавловський В., Цимбалюк В., Гуцалюк М. Питання концепції реформування інформаційного законодавства України. // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – К. 2000. – С.17-21.
8. Копылов В.А. Информационное право: Учебное пособие. – М.: “Юрист”, 1997. 472 с.
9. Організована злочинність та інформаційні технології. (параграф 3 Розділу III. Основні напрямки та тенденції організованої злочинності в Україні). //Організована злочинність в Україні /за ред. Я.Ю.Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 1999. – С.73-78.
10. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. Інформаційне право. Навчально-методичний комплекс. – К.: Інститут економіки управління та господарського права. 1999. – 183 с.

М.ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

НОВА ТЕХНОЛОГІЯ ЗАКОНОТВОРЕННЯ

Технічна база переробки інформації Верховної Ради Української РСР в 1990 році складалась з понад 200 друкарських машинок і малопотужної копіювальної техніки. Комп'ютеризована (інформаційно - аналітична) переробка інформації не існувала.

Інформаційна база зберігалась на паперових копіях і це приводило до того, що в процесі спрацювання та обговорення народними депутатами і фахівцями кожен законопроект повністю передруковувався в середньому дев'ять разів. Технологічний цикл проходження законопроекту від дати реєстрації до оприлюднення (дати публікації) у “Відомостях Верховної Ради України” дорівнював у середньому понад дев'яносто днів.

Отже, після оголошення незалежності України необхідність створення нової ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності обумовлена актуальністю вирішення соціально-економічних проблем, розбудови нормативно-правових основ демократичної держави, форму-

вання її інформаційно-правової бази, піднесення якісного рівня функціонування системи організаційного управління та інших завдань державного будівництва.

Актуальним було і є належне наукове обґрунтування проєктів нормативно-правових актів, зменшення впливу суб'єктивних чинників, скорочення технологічного циклу нормотворчого процесу, своєчасне й повне забезпечення органів державної влади, юридичних і фізичних осіб інформацією про чинні закони та підзаконні акти, їх тлумачення, а також збір даних зворотного зв'язку про практичні наслідки дії нормативних актів, аналіз, планування розробки нових, розгляду і схвалення відповідних змін до чинних законів (див. схему).

Структура системи. В процесі розроблення та застосування законів, інших правових актів залежно від значення вирішуваних проблем і ситуацій та відповідно до демократичних засад в нормотворчих роботах бере участь значна кількість фахівців, використовуються дані, що відображають процеси, які відбуваються в суспільстві, державі, світі.

Для підтримки цього процесу в складі системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності розроблено й впроваджено низку функціональних і обслуговуючих підсистем.

Спільними зусиллями фахівців, підрозділів Верховної Ради України, Національної академії наук, Академії правових наук, Дослідницької служби Конгресу США, інших учасників проєкту, починаючи з 1990 р., створена і розвивається комплексна, багатфункціональна комп'ютеризована система інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності*, послугами якої користуються щоденно тисячі державних і недержавних структур юридичних та фізичних осіб як в Україні так і за її межами.

Інформаційні комплекси широкого призначення під'єднані до мережі Інтернет, що дає можливість користувачам ознайомлюватись із законодавством України, брати участь у формуванні та використанні міжнародної системи правової інформації, мати доступ до світових інформаційних ресурсів, здійснювати порівняльний аналіз нормативних актів України із законодавством інших країн, використовувати світовий досвід, гармонізувати законодавчу базу України з міжнародним правом.

Створена система має загальнодержавне, народногосподарське та міжнародне значення для України. На даний час система інтегрує понад двадцять територіально-рознесених автоматизованих комплексів опрацювання даних, що забезпечують цю конвеєрну обробку, синхронізацію потоків інформації, оперативний контроль і прозорість законотворчого процесу, безперервне відстежування життєвого циклу нормативно-правового акта.

Еталонна база даних правової інформації та її похідні охоплюють кінцеву продукцію нормотворчого процесу і зорієнтовані на забезпечення правовою інформацією широкого кола користувачів за допомогою інформаційно-пошукових систем **“Законодавство”**, **“Закони та підзаконні акти України в Інтернет”**, які дають змогу швидко здійснювати багатоваріантний пошук необхідних даних.

Еталонна база даних нормативно-правових актів є автоматизованим фондом офіційних документів, що оперативно актуалізується (підтримується в контрольному стані) і захищена від пошкодження.

Інформаційно-пошукова система (ІПС) **“Законодавство”**. ІПС є сучасним і простим засобом для роботи з правовою інформацією. Вона має потужний пошуковий апарат та різноманітні засоби відображення документів, яких біля 120 000. Щоденно база даних поповнюється 70-100 документами.

ІПС містить:

1. Документи органів влади України, а саме: Верховної Ради; Президента; Кабінету Міністрів; Конституційного суду, Верховного суду, Вищого господарського суду; міністерств та відомств (зокрема, Державної податкової адміністрації, Національного банку, Державної митної служби, Фонду державного майна тощо).

2. Міжнародні угоди.

3. Деякі нормативні документи органів влади СРСР та УРСР.

4. Документи регіонального законодавства.

У системі є двосторонній (українсько-російський, російсько-український) перекладач, довідник органів влади України та посадових осіб.

ІПС містить “завжди актуалізований” термінологічний словник законодавства України (понад 15 000 термінів).

Унікальним інформаційним ресурсом системи є база даних органів влади з “історією” створення, перейменувань та ліквідації.

Система “Законодавство” функціонує як на окремих персональних комп'ютерах, так і у локальній мережі. Актуалізація бази даних здійснюється щоденно.

У складі системи інформаційно-аналітичного забезпечення є низка спеціалізованих комплексів, які забезпечують розробника нормативних актів необхідною інформацією з наявних електронних фондів юридичної, соціально-економічної та іншої інформації, в тому числі відомчих нормативних актів, зарубіжного законодавства, каталогів літератури, фондів інформаційних агентств світу, стенограм засідань Верховної Ради України, матеріалів інших зібрань, обговорень, пропозицій до законопроектів, результатів голосувань, програм народних депутатів, партій, рухів, статистичних даних міністерств, відомств, соціологічних досліджень, звернень, скарг і пропозицій громадян, організацій та інших масивів даних, що містять проблемні питання, наявні в державі та суспільстві.

* Праця відзначена Державною премією України в галузі науки і техніки

Інформаційна система Верховної Ради України надає можливість отримувати різноманітні аналітичні довідки з таких підсистем, баз даних, як “Законопроект”, “Стенограми”, “Законотворець”, “Зворотний зв'язок”, “Рада”, “Контроль проходження законопроектів” та інше.

Підсистеми технічного, мережного програмного забезпечення зорієнтовані на доведення до користувачів інформації з інтегрованої бази даних у варіантах за допомогою окремих автоматизованих робочих місць (АРМ) у вигляді протоколів поновлення та з використанням мережі Інтернет і локальної мережі, на компакт-дисках, електронною поштою.

Підсистема “Законопроект” обслуговує технологічний процес розроблення законодавчих актів від дати реєстрації початкового варіанту, вивчення проблеми, що потребує правового врегулювання, збирання пропозицій, необхідної інформації з різних джерел, формування змісту законопроектів до кінцевого юридичного оформлення.

Ця підсистема дає можливість залучати до творчого процесу відповідних фахівців і зацікавлених осіб, які бажають або зобов'язані працювати над проектом закону.

Отже, завдяки застосуванню такої комп'ютеризованої технології кожна пропозиція, проект закону або інший документ проходять фахову експертизу та одержують позитивну (негативну) оцінку шляхом голосування народними депутатами.

Вхідною інформацією комплексу є тексти законопроектів, що зберігаються в центральному сервері комп'ютерної мережі Верховної Ради України, інші дані щодо кожного законопроекту та його інформаційне забезпечення.

Крім того, комплекс надає можливість виконувати планування, облік, аналіз, обробку даних, отримувати довідкову інформацію, що накопичується в базі даних.

“Контроль проходження законопроектів” використовується для безперервного відстежування за проходженням законопроектів у Верховній Раді України згідно з Регламентом, планом робіт та порядком денним засідань.

Автоматизовані робочі місця (АРМ) “Законотворець” використовуються для підготовки законопроектів, порівняльних таблиць (формування, коригування, порівняння, аналіз) для розгляду й обговорення на пленарних засіданнях.

Вхідною інформацією для АРМ “Законотворець” є проект тексту закону, який вноситься на розгляд Верховної Ради України, а також тексти альтернативних проектів, порівняльні таблиці, таблиці співвідношень і текст кінцевої редакції закону, прийнятого на сесії Верховної Ради України. Застосування АРМ “Законотворець” дає можливість оперативно, якісно та ефективно готувати законопроекти для розгляду на сесії Верховної Ради, подавати інформацію в наочній формі (порівняльні таблиці), користуватися базою чинних законів, створювати таблиці змін і доповнень у порівнянні з іншими текстами законів.

Структурування тексту проекту та його розмітка полегшують подальше внесення пропозицій, зауважень і коригування проекту на всіх етапах його розгляду.

Користувачеві надається можливість переглянути на екрані комп'ютера та роздрукувати порівняльну таблицю і таблицю зауважень до всього тексту або окремих його частин, кінцеву редакцію, таблиці співвідношень у двох варіантах (для двох або кількох законопроектів).

Інформаційно-аналітичний комплекс “Зворотний зв'язок”. Оперативне опрацювання великих обсягів і потоків інформації, потреба інформаційно-аналітичного супроводу кожного етапу законотворчого процесу, накопичення та швидкого доступу до інформації в різноманітних аспектах визначили необхідність створення інформаційно-аналітичного комплексу “Зворотний зв'язок”. Він здійснює опрацювання звернень, пропозицій та скарг громадян, організацій, повідомлень преси, дає змогу відслідковувати фактичні результати дії нормативно-правових актів, обробку даних про народних депутатів, їхні програми.

Ця інформація використовується для формування переліку питань, що підлягають законодавчому врегулюванню і внесенню в план законопроектних робіт.

Планування законопроектних робіт. Низка проблемних питань щодо вдосконалення планування, організації і технології законотворчого процесу може бути вирішене створенням *“Автоматизованої системи безперервного планування, обліку, аналізу та прогнозування законопроектних робіт”*.

Ця система повинна забезпечити ритмічну роботу над законопроектами в черговості згідно рейтингової ваги, досвідно-статистичних нормативів часу потрібного на опрацювання законопроекту і кінцевих дат розгляду законів, визначених народними депутатами та фахівцями-експертами.

Ритмічність законопроектної діяльності може бути забезпечена завдяки вчасним (прогнозним) розрахункам трудомісткості опрацювання законопроектів та розподілом робіт в часі за виконавцями (підрозділами). Для цього на стадії реєстрації законопроекту має визначатись вірогідний (оптимістичний і песимістичний) норматив трудовитрат на опрацювання законопроекту по кожному підрозділу (виконавцю). Такими нормативами можуть бути досвід та статистика виконання подібних робіт в минулі періоди.

В систему мають бути введені дані про наявний кадровий потенціал підрозділів парламенту і зовнішніх виконавців, а також календар робочих і вихідних днів в поточному плановому періоді.

Система працюватиме в реальному часі (безперервно) в складі комп'ютеризованої інформаційно-аналітичної системи Верховної Ради і видаватиме дані про стан опрацювання законопроектів (відставання, випередження в днях) з прив'язкою до календарного періоду в розрізі підрозділів. Система також видаватиме дані про завантаження виконавців в людиноднях (завантаження, перевантаження) в процесі управління законотворчим процесом, що можливо при належній дисципліні обліку щодо передачі виконаних робіт від підрозділу до підрозділу. Така інформація може також використовуватись для удосконалення організаційно-штатної структури апарату парламенту.

Світова електронна мережа правових документів. В сучасних умовах міждержавного співробітництва законотворча та правозастосовча діяльність потребує доступу до міжнародної системи правової інформації.

Використання завдяки Інтернет інформаційної системи GLIN (Бібліотека Конгресу США), правових баз даних Російської Федерації, Євросоюзу інших держав розглядається як складова частина інформаційно-аналітичного забезпечення законодавчої та правозастосовчої діяльності, нарощування інформаційного забезпечення українського парламенту, реалізації міжпарламентських інформаційних обмінів, гармонізації законодавства України з міжнародним законодавством.

Автоматизована системи порівняльного аналізу законодавства України та інших країн створюється для проведення фахівцями порівняльного аналізу законодавчих актів України з відповідними актами інших країн.

Система включає в себе бази даних юридичних документів двох (або більше) країн, пошукову систему та систему перекладу документів.

Завданням аналітика є знайти у базі даних українські юридичні документи, що відносяться до обраної теми, для чого він визначає кілька слів, як критерій пошуку. При цьому також повинен використовуватись тезаурус EUROVOC, потім використовуючи ті самі слова, які автоматично перекладаються на іноземну мову, вибираються документи з іноземної бази даних. Результати пошуку подаються у вигляді списків документів, що складаються з назв, дат та ряду необхідних атрибутів документів. Далі надається можливість вибрати та читати на екрані будь-який документ із обох списків, роздрукувати його, зробити комп'ютерний його переклад з іноземної мови на українську та навпаки.

Треба підкреслити, що запропонована система розшукуватиме документи за набором слів, які, по-перше, знаходяться безпосередньо у тексті документу, а, по-друге, можуть бути у будь-яких формах, а не тільки точно такі, які були задані оператором. Таким чином, система пошуку не потребуватиме при завантаженні документа додатково вводити так звані “ключові слова”, а пошук стає набагато ефективнішим, оскільки виконується безпосередньо за текстом документів. Отже, аналітик має можливість знайти документи, що його цікавлять, як серед законодавчих актів України, так і в законодавчій базі іншої країни (або країн), отримати переклад іноземного документа українською мовою, зберегти його у вигляді файлу або надрукувати. Далі формуються порівняльні таблиці правових норм двох і більше країн за алгоритмами подібними з АРМ “Законотворець”.

Інформаційно-технічний комплекс “Рада” призначений для комп’ютеризованого супроводження пленарних засідань Верховної Ради України, забезпечення продуктивної роботи народних депутатів як під час засідань, так і при проведенні аналізу діяльності роботи парламенту (голосувань) **.

Система «Рада» під’єднана до комп’ютерної мережі Верховної Ради і складається із спеціалізованих автоматизованих робочих місць, об’єднаних у локальну мережу. Вхідною інформацією цієї системи є анкетні дані народних депутатів, дані про партії, фракції та групи народних депутатів у парламенті, комітети Верховної Ради та інші відомості.

Вихідними даними системи «Рада» є дані про результати голосувань, що видаються згідно з Регламентом Верховної Ради та окремі аналітичні довідки на замовлення народних депутатів, комітетів і фракцій.

Комп’ютерна мережа Верховної Ради України є однією з потужних серед мереж, функціонуючих в органах державної влади, оснащена сучасною технікою, інформаційними фондами, програмними засобами.

Мережа, розгалужена у будинках Верховної Ради, об’єднує понад 1500 робочих станцій і має доступ до глобальної мережі Інтернет, яка широко використовується як для збирання, оброблення різноманітної інформації, так і для надання послуг внутрішнім і зовнішнім користувачам.

Доступ до інформації надається з робочих місць (комп’ютерів) секретаріатів комітетів, фракцій, груп та підрозділів апарату Верховної Ради.

Підсумовуючи сказане, треба відзначити, що системна інформатизація законотворчого процесу в українському парламенті дозволила впровадити сучасну організацію та технологію опрацювання даних, яка охоплює використання нових методів і засобів, фіксацію і попередню підготовку інформації, зберігання, актуалізацію, запобіжне дублювання її на випадок можливих пошкоджень оригіналу й оперативне надання даних користувачам у потрібних їм аспектах. При цьому пропонуються різноманітні форми надання інформації: від короткочасної видачі на екран до виводу на різні пристрої (друкування, компакт-диски та інші носії).

Впровадження комп’ютеризованої інформаційно-аналітичної системи законотворчої та правозастосовчої діяльності сприяє:

- піднесенню рівня обґрунтованості рішень за рахунок можливості широкого використання різних джерел альтернативної аналітичної інформації, вчасного оброблення даних, більш повного інформаційного забезпечення нормотворчої діяльності, застосування сучасних методів та засобів опрацювання даних, що сприяє зменшенню впливу суб’єктивних чинників;
- підвищенню продуктивності праці в нормотворчій та правозастосовчій діяльності за рахунок можливості швидкого пошуку та порівняльного аналізу даних у великих масивах інформації;

** В 2002 р. впроваджена “Рада 3”

- впровадженню принципу одноразової фіксації та спільного використання даних, а також технології їх опрацювання і пересилки;
- синхронізації інформаційних потоків, скороченню технологічного циклу проходження документів, уникненню паралелізму в законопроектних роботах та багатоаспектному використанні накопичених даних;
- можливості застосування сучасних методів моделювання та прогнозування наслідків уведення нових нормативно-правових актів;
- економії матеріальних і трудових ресурсів при розробленні нормативних актів.

Разом з цим є низка проблемних питань, що потребують вирішення. Зокрема, удосконалення планування законопроектних робіт, впровадження дієвих механізмів системної інформатизації управління на міжвідомчому рівні, створення автоматизованої системи порівняльного аналізу нормативно-правових баз даних України та інших країн, адаптація тезаурусу ЄС EUROVOC до потреб України та інші.

В.ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сучасна наукова думка щодо суспільних інформаційних відносин активно формує риси такого глобального соціо-технічного явища як інформаційна культура. Вона є відображенням формування нового етапу розвитку людства – інформаційного суспільства - суспільства, в якому відносини між його суб'єктами ґрунтуються на соціальному потенціалі (ресурсі) який формується на засадах діяльності людей з використанням послуг, що надаються за допомогою комп'ютерних інформаційних технологій та технологій електронного зв'язку (електронної телекомунікації).

У правознавстві, теорії організації соціальних систем та теорії національної безпеки (складовою якої є теорія національної інформаційної безпеки), з метою відмежування зазначеного змісту інформаційного суспільства від наполегливих трактувань його у контексті традиційних засобів масової інформації (журналістського права) чи бібліотекознавства, або архівознавства була введена більш модерна категорія “кібер-суспільство”.

У будь-якому якісному посібнику чи підручнику з правознавства обов'язково присутня тематика про правову культуру, культуру права, їх вплив на суспільні відносини, правосвідомість, правотворчість, правозастосування тощо. У теорії управління соціальними системами, теорії організації соціальних систем (текнології), менеджменті, як правило, мова йде про управлінську культуру, культуру управління в етичному та естетичному аспектах. У кращому разі, мова може йти про культуру діловодства чи культуру документообігу.

В більшості публікацій із зазначених традиційних наук формулювання інформаційної культури, навряд чи можна зустріти. В окремих випадках про інформаційну культуру коротко мова йде у публікаціях за культурологічною спрямованістю.

Проте сутність категорії “інформаційна культура” поступово проникає у галузеве законодавство України, та деякі підзаконні нормативно-правові акти. У той же час ні в нормативно-правових актах, ні в науково-практичній літературі не існує чіткого однозначного визначення.

У даній статті пропонуються результати дослідження щодо з'ясування сутності та змісту інформаційної культури, як чинника національної інформаційної безпеки й об'єкта (предмета) правознавства: у контексті методології інформаційного права, методик правової інформатики, організаційно-правового аспекту.

1. Інформаційна культура як об'єкт теорії національної безпеки, державного управління, державної інформаційної політики та правознавства

На рівні законодавства у вітчизняну юридичну термінологію категорію “інформаційна культура”, як публічно правову, було введено Концепцією Національної програми інформатизації (затверджена Законом України від 4 лютого 1998 року N 75/98-ВР). Відповідно до цього нормативно-правового акту під інформаційною культурою мали на увазі *комп'ютерну освіченість людини*.

У даному аспекті, актуальність дослідження сутності та змісту інформаційної культури має важливе значення, як методологічного та методичного факторів організаційно-правової, зокрема, кадрової підтримки політики національної інформаційної безпеки (у частині вузівської підготовки).

Одним із організаційно-правових загальнодержавних заходів у цьому напрямку можна вважати Указ Президента України від 6 грудня 2001 року № 1193/2001, “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України”. Пунктом 9 цього Указу Міністерству освіти і науки було доручено у тримісячний строк підготувати навчальні програми для середніх і вищих навчальних закладів з *навчальної дисципліни “Інформаційна культура”*.

Проте виникає питання, яким чином за змістом, тематикою ця навчальна дисципліна буде узгоджуватися з традиційними навчальними дисциплінами щодо вивчення інформатики та обчислювальної техніки, а також дисциплін, які впливають на формування інформаційної культури тих, хто навчається у навчальних закладах (наприклад: інформаційне право, права інформатики, інформаційна безпека, захист інформації тощо). Питання також виникає щодо формування змісту навчальної дисципліни “інформаційна культура” для фахівців з технічного, економічного та гуманітарного напрямків підготовки. Не виняток з цього і проблема організації навчальних планів для підготовки фахівців щодо технічного захисту інформації.

Із аналізу змісту зазначеного Указу Президента впливає більш широке розуміння категорії “інформаційна культура”: мова йде про культуру суспільних інформаційних відносин – правовідносин щодо інформації в умовах інформатизації, у тому числі у контексті національної інформаційної безпеки.

Проблематика інформатизації з переходом до “електронізації” (у контексті розробки проєктів концепцій електронної України, електронного урядування) займає важливе місце в комплексі організаційних заходів органів державної влади України. Зазначене створює передумови та потреби сформулювати сутність категорії “інформаційна культура” на міжгалузевому (універсальному) доктринальному (науковому, теоретичному, концептуальному) рівні з урахуванням практики, аналізу наукових джерел та різних нормативно-правових актів. Формулювання сутності інформаційної культури можна здійснити інтуїтивно, евристично. Але ж у кожного своя інтуїція. У культуролога – своє бачення цієї категорії, в управлінця (менеджера) – своє, у юриста – своє, у інженера – своє. Тобто, виходячи з положень соціальної когнітології (вчення про логіко-пізнавальні процеси на засадах теорії критичної інформації та ентропії) кожен може по різному сприймати (усвідомлювати) зміст і сутність даної категорії з урахування особистого інтелектуального рівня розвитку, знань, досвіду, навичок, світогляду, сфери діяльності тощо.

2. Сутність категорії “інформаційна культура”: методологічний аспект

У науково-практичній та навчальній літературі запропоновано декілька варіантів сутності та змісту категорії “інформаційна культура”. Для прикладу пропонується декілька визначень, що подаються різними авторами.

Винарик Л.С. та Щедрін А.Н., проаналізувавши багато праць, присвячених проблема-

тиці, пропонують визначення інформаційної культури як рівня практичного досягнення розвитку інформаційної взаємодії і всіх інформаційних відносин в суспільстві, міри досконалості в оперуванні будь-якою інформацією [1].

Органов А.А. та Хангельдієва І.Г. пропонують визначення сучасної інформаційної культури як якісної характеристики життєдіяльності людини передусім у сфері отримання, передачі, зберігання і використання інформації, де пріоритетними є загальнолюдські цінності [2].

Формулювання сутності інформаційної культури можна зробити також на засадах нормативістського підходу, у аспекті юридичної когнітології – науки про знання, пізнання юридичних категорій, виходячи із змісту та сутності (семантики) інформаційного законодавства чи юридичної доктрини, яка знайшла відображення у науково-практичній юридичній літературі. Для прикладу, можна запропонувати дослідження, які провели Брижко В.М., Гавловський В.Д., Калюжний Р.А., Попович В.М., Швець М.Я. та ін [6].

Вивчення науково-практичних джерел на засадах історичного підходу (у вертикальному зрізі) свідчить, що будь-якому періоду суспільного розвитку притаманний свій рівень інформаційної культури, який обумовлюється технологіями об'єктивізації (матеріалізації) сигналів, даних, відомостей, знань про події та явища, які відбуваються, і технологіями сприймання та фіксації їх у певному середовищі суб'єктів суспільних відносин. У цьому контексті можна говорити про вербальну, письмову, образну інформаційну культуру чи про паперову або електронно-цифрову (комп'ютерну) інформаційну культуру.

Проведені дослідження у сучасному горизонтальному зрізі засвідчили, що категорія “інформаційна культура” у широкій науковій думці та практиці вживається неоднозначно. Це пов'язано з відсутністю стандартного (нормативно-правового) визначення поняття “культура”. З метою дослідження змісту категорії “культура” було застосовано можливості правової інформатики - проведено пошук по автоматизованій базі нормативно-правових актів України “Законодавство”.

Передбачалося, що логічно визначення категорії “культура”, повинно знаходитися в такому системоутворюючому галузь суспільних відносин нормативному акті як **Основи законодавства України про культуру** (від 14 лютого 1992 року № 2117-XII). Парадоксально, але визначення предмету правовідносин – культури в Основах, при їх прийнятті Верховною Радою України, не було зроблено. Таку техніку правотворення законодавець завжди застосовує, коли в доктрині не існує однозначного для нормативу стандартного визначення терміну, категорії (дефініції), або вона інтуїтивно однозначно сприймається більшістю членів суспільства без формалізації.

Наступний, альтернативний, крок – пошук тлумачення категорії в інших нормативно-правових актах. Аналіз таких актів показує, що визначення категорії “культура” в них також відсутнє. Є визначення категорій, у яких культура є означним складовим терміном. Для прикладу наведемо декілька з них.

У Законі України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (від 21.09.1999 р. № 1068-XIV), Рекомендаціях про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного вивозу, ввозу та передача права власності на культурні цінності (від 19.11.1964 р.), Рекомендаціях про збереження культурних цінностей, яким загрожує небезпека внаслідок проведення громадських чи приватних робіт (від 15.10.1968 р.) подаються різні визначення категорії “культурні цінності”. Міжнародна Декларація щодо політики у сфері культури (Мехіко, від 26.07.1982 р.) дає визначення категорії “культурна спадщина народу”. У Наказі Міноборони “Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України” від 16.07.1997 р. № 300, було подано визначення культурно-освітнього майна військової частини.

Поняття “культура” також вживаються у поєднанні і з іншими поняттями. Наприклад, у Наказі Державної адміністрації ядерного регулювання “Про затвердження Загальних поло-

жень забезпечення безпеки атомних станцій” від 09.12.1999 р. №63, було подано визначення культури безпеки.

При дослідженні наукових та навчальних літературних джерел з’ясовано, що за підрахунками фахівців, у 1919 році існувало 7 визначень культури, в 1950 р. – 164, а на початку 70-х років – 250 [3]. На початок 90-х років ХХ століття тільки у філософській літературі налічувалося більше 500 визначень поняття “культура”. Число їх, причому як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі, постійно зростає [4].

Враховуючи такі обставини, виникає необхідність доктринального формулювання категорії, виходячи з нормативів літературної мови, що знаходить відображення у тлумачних словниках.

Перш за все з’ясування сутності інформаційної культури передбачає прийняття за аксіому, що ця категорія є складним соціальним явищем (підсистемою другого порядку), складовою більш складного соціального явища - загальної культури, як сфери правовідносин, яка, у свою чергу, є елементом більш складної соціальної системи – соціального буття. Тобто, поняття “культура” (подібно до категорій “управління”, “право”, “інформація”) за своєю сутністю досить широке і визначається на сучасному методологічному рівні неоднозначно. Воно багатоаспектне, багатофункціональне, а отже має велику кількість формулювань залежно від сфери суспільно-економічних, політичних чи інших відносин. Для вирішення проблеми щодо з’ясування цього, звернемося до тлумачних словників, як науково-довідкових джерел. Наприклад, автори Нового словника української мови, у томі 2, пропонують наступні визначення змісту категорії “культура” [5]:

1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Рівень розвитку суспільства у певну епоху; те, що створюється для задоволення духовних потреб людини.

2. Освіченість, вихованість.

3. Рівень, ступінь досконалості будь-якої галузі господарської або розумової діяльності.

4. Розведення, вирощування будь-якої рослини або тварини; культивування. Рослина, що розводиться, вирощується.

5. Мікроорганізми, вирощені в лабораторних умовах у живильному середовищі.

Відповідно до когнітивного суспільствознавства будь-яка категорія (дефініція), термін, поняття у конкретного індивіда чи соціальної групи викликає відповідну сутнісну рефлексію (розуміння). Ця рефлексія визначається рівнем ентропії (невизначеності), яка сформована у комплексі знань, що здобуті на протязі певного періоду життя. Бажання подолати сформований комплекс знань породжує нові знання, які все одно асоціюють з попередніми знаннями. У соціальних науках, з їх історії відомо, що нові знання, як правило, зароджуються на межі різних традиційних наук. Так під впливом інформатики у науковий та практичний оборот щодо створення автоматизованих інформаційних систем було введено термін “метаінформація”.

Отже, визначення сутності та змісту категорії можна вивести з дослідження його походження. Гносеологічні та семантичні дослідження свідчать, що термін “культура” означає турботу, направлену на облагородження і очищення життя людини чи суспільства. Пізніше “культуру” почали розглядати як філософську категорію, що являє собою сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людьми в процесі їх суспільно-історичної трудової діяльності - практики. у такому визначенні культура протиставляється дикій природі і розглядається як феномен, створений людиною і людством, як продукт їх праці в матеріальній і духовній сферах життя.

Висновки.

Виходячи з логічних, герменевтичних, філологічних, когнітологічних та філософських аспектів міркувань, проведений аналіз різних наукових і популярних джерел дозволив зробити наступні узагальнення для формування методологічних засад щодо формування наукового напрямку на межі багатьох традиційних та нових наукових дисциплін, а також відповідної

навчальної дисципліни – “інформаційна культура”.

Ключову модель поняття інформаційної культури можна подати наступним чином.

Інформаційна культура (кібер-культура) – це якісна оцінка за певними критеріями (умовами) рівня функціонування структурних одиниць суспільства (окремих індивідів, підрозділів та конкретної соціальної системи в цілому, як сфери суспільних відносин) щодо скеровування технологічного забезпечення отримання, передачі, зберігання і використання інформації щодо досягнення узгоджених і визначених нормативно у суспільстві цілей, завдань, інтересів, потреб.

Категорію “інформаційна культура” можливо розглядати у наступних соціальних зрізах (площинах) системи суспільних правовідносин у контексті національної безпеки та державної інформаційної політики.

За суб’єктивним критерієм:

- інформаційна культура особи;
- корпоративна інформаційна культура (різних соціальних організацій - підприємства, установ, тощо);
- інформаційна культура суспільства і держави (у особі її органів);
- інформаційна культура цивілізацій (у вертикальному (історичному) та горизонтальному певному просторі, часі і етапі економічного розвитку суспільства) – можливість соціальних утворень до швидкої та гнучкої адаптації до соціо-технічних та технологічних змін інформаційних правовідносин в економіці, підприємництві тощо.

За об’єктивними організаційно-правовими критеріями інформаційна культура розглядається наступним чином:

- як сфера суспільних правовідносин;
- як міжгалузевий інститут інформаційного права;
- як синтетична наукова дисципліна;
- як навчальна дисципліна;
- як організаційно-управлінська (статистична) категорія щодо оцінки якостей (рівня) певного суб’єкта суспільних відносин щодо оволодіння відповідними інформаційними технологіями для задоволення своїх потреб та інтересів з урахуванням потреб та інтересів інших суб’єктів правовідносин.

Аксіологічно категорія **інформаційна культура** генерується від двох понять: від лат. cultura - освіта, розвиток та informatio – роз’яснення. У цьому контексті її визначення подається у декількох аспектах відповідно до масштабу об’єктивних критеріїв (просторово-суб’єктивно-часових), які можуть скласти основу тематики відповідної навчальної дисципліни та оціночних показників підтримки національної інформаційної безпеки:

- Динамічна (мінлива) множина соціо-технологічних досягнень певного людського суспільства (групи людей, суспільства, держави, міжнародного співтовариства) у сфері інформатики, інформаційних відносин (у тому числі науки, техніки, освіти тощо).
- Сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти та наукової творчості, у контексті інформаційних правовідносин, а також передбачає організаційні структури (інфраструктуру): засоби, способи, технології комунікації, установи й організації, що забезпечують реалізацію інформаційних потреб, інтересів суб’єктів суспільних відносин на основі здобутків інформатики, як складової кібернетики.
- Відповідний рівень розвитку інформаційних відносин на певний момент часу, у просторі, колі осіб, що визначається у порівнянні з попередніми показниками (критеріями оцінки) інформаційної культури, як чинника соціальної кібернетики (на засадах теорії зворотних зв’язків).
- Множина практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства чи людини у сфері інформаційних відносин та втілюються в результатах інформаційної діяльності.

- Ступінь довершеності в оволодінні знаннями у галузі суспільних інформаційних відносин та інформаційної діяльності певного суб'єкта суспільних відносин.
- Множина засобів, способів, методів що використовуються для формування визначеного в ідеалі та існуючого на практиці рівня інформаційних правовідносин, державної інформаційної політики, державного управління у суспільній інформаційній сфері, що знаходить вираз у нормах інформаційного права.
- Галузь загальної культури (як наукового напрямку), що вивчає проблеми унормування суспільних інформаційних відносин.
- Множина духовних (моральних) цінностей у сфері інформаційних відносин, створених людством протягом його історії.
- Рівень досконалості певної галузі розумової діяльності людей із застосуванням комп'ютерних технологій.
- Множина умов підтримки, збереження високого рівня продуктивності, безпеку інформаційних правовідносин (безпеки життєдіяльності особи, суспільства держави, світового співтовариства в інформаційній сфері).

У вужчому розумінні інформаційна культура може розглядатися наступним чином:

- Рівень фахової підготовки працівників чи працівника у сфері інформаційних правовідносин та їх особистої організованості.
- Рівень відповідності нормам інформаційних правовідносин поведінки окремих суб'єктів, встановлених у суспільстві (у цьому аспекті інформаційна культура за змістом інкорпорується з правовою культурою, утворюючи такий вид культури, як інформаційно-правова культура).

На зазначених методологічних положеннях можна визначити чинники антикультури та субкультури інформаційних правовідносин у контексті загроз національної інформаційної безпеки, та правознавства (щодо останнього – правопорушення у сфері суспільних інформаційних відносин) та визначити складові державної інформаційної політики, державного управління у сфері суспільних інформаційних відносин.

Більш детально проблематика щодо сутності інформаційної культури розкрита автором цієї публікації у ряді колективних праць [6; 8-11]. Серед них – цільова монографія “Вступ до інформаційної культури та інформаційного права” [6]. Ця монографія є результатом ініціативного дослідження, проведеного авторським колективом вчених у складі Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України, Академії Державної податкової служби України, Національної академії внутрішніх справ України та ряду інших установ.

Використана література

1. Винарик Л.С., Щедрин А.П. Информационная культура: эволюция, проблемы. – Донецк: ИЭП НАН Украины. 1999.
2. Органов А.А., Хангельдиева И.Г. Теория культуры: Учебное пособие для вузов. – М.: “ФАИР-ПРЕСС”, 2001.
3. Котюк В.О. Теория права: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фін. вузів. – К.: “Вентурі”, 1996.
4. Менюк О.А. Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти. – К.: “Оріяни”, 2001.
5. Новий словник української мови, у 3-х томах. Том 2. – К.: “АКОНІТ”, 2001.
6. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. Монографія. / Брижко В.М., Гавловський В.Д., Калюжний Р.А., Попович В.М., Цимбалюк В.С., Швець М.Я., Яременко О.І. / За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород: ІВА, 2003.
7. Воробьев Г.Г. Информационная культура в управленческом труде. – М.: “Экономика”, 1971.

8. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання). Монографія. – К.: НДЦ правової інформатики АпрН України, 2002.

9. Інформаційне право та інформаційна безпека / Сучасний стан, поняття та визначення змістовної частини, інкорпорація нормативних актів з правових питань у сфері інформації та її захисту. Наукове видання. /Гавловський В.Д., Коваленко О.І., Гіжевський В.К. Цимбалюк В.С. та ін. /Заг. ред. Р. Калюжного та В. Філонова. – Київ-Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України. Інститут економіки та права “КРОК”, 2001.

10. е-будущее и информационное право / Брыжко В.М., Цимбалюк В.С. и др. / Под. ред. д.ю.н., профессора Р.А.Калюжного и д.э.н., профессора Н.Я.Швеца. – К.: “Интеграл”, 2002. – 263 с.

В.БРИЖКО, *заслужений винахідник республіки*

УПОРЯДКУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

1. Про загальні складнощі упорядкування суспільних інформаційних відносин

Дедалі більше стає зрозуміло, що відомі юридичні підходи упорядкування суспільних інформаційних відносин не в достатній мірі здатні забезпечити соціальну регуляцію діяльності суб'єктів в інтермережах, в Інтернет.

Однієї з головних проблем інтермереж є проблема юридичного забезпечення захисту прав людини в електронно-інформаційному середовищі (е-середовищі). І тут відразу виникають питання: як забезпечити право власності на інформацію, авторські і патентні права, право на особисте життя з точки зору персональних даних людини, право на комерційні (ділові) секрети? Додаткова складність ще й у тому, що названі інститути мають різні режими охорони та захисту, різне їхнє відношення до права власності.

Так, авторське право і промислова власність хоча й близькі по колу об'єктів охорони, але вони далеко не ідентичні. Права власності у зв'язку з результатами творчої діяльності людини регулюються по-різному: за авторським правом – спочатку укладають договір, в якому вказуються права, потім створюється відповідний об'єкт; за патентним правом – спочатку створюється винахід, потім надаються права. З минулого сторіччя ці інститути не піддаються уніфікації. Єдиної Конвенції по інтелектуальній власності нема й навряд чи вона може бути.

З певністю можна сказати, що будь-яке представлення інформації в інтермережі – це інтелектуальна праця. Навіть та інформація, що не відповідає нормам охороноздатності, зокрема, персональні дані, в інтермережі набуває характер об'єктів інтелектуальної власності - в неї вкладена творча праця. Це означає, що подібна інформація повинна захищатися вже згідно законів про авторські права. Проте правових норм, що забезпечують регуляцію відносин із такою інформацією в області інтелектуальної власності, немає.

Як підходити до правового регулювання прав на гіпертекстову сторінку, що використовує багато різних елементів – текст, малюнок, товарний знак, промисловий зразок, знак найменування, аудіо, дизайн, фото тощо? Як довести свій пріоритет по окремому елементу сторінки? Відповіді на це поки що нема.

Як розв'язувати суперечки між системою індивідуалізації у формі товарного знака, торгової марки, фірмового найменування і системою індивідуалізації у вигляді доменних імен, що ввійшла у вжиток, і не надає гарантій захисту від несумлінної комерційних діяльності? Наприклад, знак фірми “Кока-Кола” коштує \$10 тис.; товарний знак “Джип” – \$60 тис. Син чоботаря, колишній полковник бундесверу, власник всесвітньо відомої корпорації Аді Дас-

лер вже не раз судився з приводу захисту своїх прав на товарний знак “Adidas” з електронними конкурентами. Можна черевики і труси не виробляти, але, скориставшись відомим ім'ям, привернути до сайту увагу і одержувати за перегляд його змісту гроші та ще й підірвати престиж фірми.

Не менше складна проблема – проблема екстериторіальності інтермереж і територіальності юрисдикції. Інтернет кордонів не визнає. Із самого початку (1968 р.) він розвивався за власними законами як засіб вільного поширення інформації, на будь-якої території.

Як вважається у США, Японії, на Заході, період “романтичного” розвитку інтермереж закінчився. Всі технологічні проблеми побудови світової інформаційної інфраструктури в принципі вирішені. Розвиток інтермереж почав визначати умови електронного бізнесу або електронної комерції (е-комерції), що не так безпечний, як здається. Так, наприклад, із збільшенням у нас в країні користувачів Інтернет зарубіжні системи електронної комерції цілком можуть перетворитися у гігантські всмоктувачі грошових ресурсів як нашого населення, так і підприємств.

Більш цього, е-комерція має не тільки позитивні сторони, але й негативні. Нові засоби комунікації та технології дозволяють “стискати” час та “скорочувати” відстані, отримувати політичні, економічні, фінансові, банківські, технологічні та ін. переваги, як у плані досягнення інтересів окремої особи, так і в масштабах груп людей, країни, регіону, світової спільноти. Однак, при зазначеному набуває розвиток значно активнішої переробки у відходи природних ресурсів, що не поновлюються.

Словом, для е-середовища потрібне відповідне інформаційне право.

В різних країнах існують різні юридичні системи. Основні питання, на які за кордоном зараз намагаються знайти відповіді, полягають у пошуку надійних умов для успіху е-комерції, захисту персональних даних і прав на інтелектуальну власність в е-середовищі. У зв'язку із екстериторіальністю інтермереж вказане потребує надійних умов забезпечення захисту прав в міжнародному соціально-правовому і економічному аспектах щодо створення глобального е-середовища. Але доки країни будуть домовлятися про єдине правове регулювання, минуть десятки років. А законів для інтермереж – немає. Механізму аналізу інформаційних потоків також немає. На Заході такі технічні системи тільки будуються, а нам – “не по кишені”, надзвичайно дорогі. У даний час в Україні існує близько 6000 зареєстрованих сайтів. Тільки через одного провайдера може проходити в день 300-400 мегабайт тексту електронної пошти (до 1000 стор. маш. тексту). Відслідковувати весь обсяг трафіку практично неможливо.

В основному спроби навести порядок у взаємостосунках в е-середовищі орієнтуються на етику, на рекомендації, роз'яснення як себе вести, щоб не постраждати. Тільки провідні країни мають зачатки національного законодавства і правила в сфері інформаційного простору, в яких надто багато суперечностей. Причому недоліки і протиріччя існують на фоні геополітичних інтересів і спроб окремих країн нав'язати свій вплив іншим країнам.

Існує думка, що проблема правового регулювання полягає у забезпеченні доказу протиправних дій в умовах нестабільності електронної інформації.

Конкретні порушення є і будуть. В принципі, в мережах вони не підлягають індивідуалізації. Дуже складно дослідити навіть легальну роботу людини, яка не збирається робити нічого протиправного. Вона просто працює, але працює анонімно. Її електронні сліди мало про що говорять і, тим більше, не можуть служити доказом протиправних дій.

Проте, як відноситися до так званого “портрета особи”, що може бути зібраний з окремих відомостей персонального змісту із різних баз даних, відомостей й, які узяті з первісного контексту і, як правило, містять викривлений образ? Хто і як взагалі повинен нести відповідальність за зміст персональних даних, що розповсюджується в інтермережі? Як забезпечити доказ у випадку виникнення спірних ситуацій? Може файл вважатися доказом?

Відповіді на ці так і інші питання також немає. Є точки зору різних фахівців, полеміка і не оране електронно-інформаційне поле щодо правового регулювання відносин різних осіб.

Виник цікавий момент: порушень немає тому, що немає відповідних правових конструкцій, а значить, можна робити, що хочеш.

Що із сказаного може впливати ?

Існує реальний світ.

Виник новий світ, відмінний від реального, світ інформатизації та інтермереж, світ електронно-інформаційного простору, що передбачає новий погляд на суспільне життя і діяльність. Цей світ дістав назву – “Інформаційне суспільство”.

За визначенням, даним у 1993 році Комісією Європейського Союзу: *“Інформаційне суспільство – це суспільство, де діяльність людей здійснюється на основі послуг, що надаються з допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку”*. По суті, інформаційні і телекомунікаційні технології породжують нову революцію. Ця революція основана на інформації, що надає людині нові знання і створює умови формування індустрії інформації. Об'єднуючи в пул інформаційні ресурси, які традиційно розділені й віддалені один від одного на значну відстань, інформаційна інфраструктура відкриває необмежений потенціал для придбання знань, інновацій і творчості. Причому, у документах Ради Європи та Європейського Союзу чітко передбачається, що персональні дані в будь-якому випадку не повинні потрапляти до загальнодоступних інформаційних ресурсів.

Перед лицем справді видатних технологічних досягнень й економічних можливостей, що з'являються, передові країни переглядають свої стратегії і шляхи ведення бізнесу.

Досвід Європейського Союзу наочно переконує, що альтернативи Інформаційному суспільству немає. Ми зобов'язані усвідомити глобальну природу змін, сучасниками і діючими особами яких є, і почати до них пристосовуватися. Від того, яким чином ми будемо реагувати на світові тенденції і можливості, перетворюючи їх в реальність і вигоду, буде залежати як швидко ми вийдемо з кризи і чи скоро будемо жити в європейському Інформаційному суспільстві.

Ми маємо усвідомити, що новий світ вимагає нових підходів у соціальній регуляції. Для нового середовища необхідні нові юридичні механізми, що відповідають природі і розвитку процесів у е-середовищі.

У цьому плані в Україні передбачається прийняття Закону України “Про захист персональних даних” та приєднання до Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” 1981 року й Додаткового протоколу від 08.11.2001 до неї щодо створення органів нагляду в сфері захисту персональних даних.

2. Питання захисту персональних даних

У різних європейських країнах по-різному складається ситуація в області захисту персональних даних. Загальним є наступне:

- створюється інфраструктура для вирішення проблем правового та організаційного захисту персональних даних;
- формується спеціальна сфера правового регулювання;
- організовуються спеціальні державні інститути уповноважених для забезпечення нагляду і контролю за дотриманням прав в сфері захисту персональних даних.

З метою більш тісної співпраці, захисту прав і основних свобод людини, країни-учасниці Ради Європи підписали Конвенцію № 108 “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” (м. Страсбург, 28.01.81 р.). Конвенція № 108 Ради Європи зобов'язала країн-учасниць здійснити коригування національних законодавств в частині втілення встановлених нею основних принципів захисту персональних даних.

Слід відмітити, що у більшості європейських країн закони щодо захисту персональних даних носять назву – “закон про захист даних”. Це приводить до термінологічної плутанини,

оскільки термін “захист даних” може розглядатися як комплекс захисту всіх видів інформаційних ресурсів. Проте стаття 1 Конвенція № 108 Ради Європи однозначно встановлює, що *“метою Конвенції є забезпечення на території країни-учасника для кожної приватної особи ... його права на недоторканність приватного життя по відношенню до автоматизованої обробки даних, що містять відомості про приватну особу (“захист даних”)”*. Звідси, поняття “захист даних” (date protection) повинно тлумачитися тільки в значенні “захисту відомостей про приватну особу”. Що стосується всієї решти “даних”, то на міжнародному рівні використовують термін “безпека даних” (date security).

Принципи, що визначено у Конвенції, конкретизовані у Директиві 95/46/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про захист осіб у зв’язку з обробкою персональних даних та вільним обігом цих даних” від 24.10.1995 р., а також у Директиві 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про обробку персональних даних та захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р.

У теперішній час усі зазначені акти є міжнародними стандартами, що визначають принципи гармонізації національних законодавств в сфері захисту персональних даних не лише для європейських, а й для інших країн світу.

Рада Європи ухвалила також Додатковий протокол від 08.11.2001 р. до Конвенції про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних.

Щодо організаційно-правового аспекту – у Раді Європи затверджена посада Комісара по захисту даних, який у відповідності зі статтею 18 Конвенції № 108 Ради Європи обирається Консультативним Комітетом та затверджується Генеральним секретарем Ради Європи. Він є інстанцією, яка функціонує у тісній взаємодії з Уповноваженим по правах людини Ради Європи, але наділений автономністю у вирішенні завдань забезпечення захисту персональних даних.

Виходячи із вищевикладеного, перед Україною виникла проблема привести нормативно-правову і організаційну базу у відповідність до зазначених Конвенцій, Додаткового протоколу до Конвенції № 108 Ради Європи і Директив, що визначають європейське уявлення про права людини та основні свободи в сфері захисту персональних даних в умовах формування Інформаційного суспільства.

Сьогодні в Україні діє більш двох десятків законодавчих актів, які регулюють суспільні відносини, що пов’язані зі збиранням, зберіганням, використанням та поширенням інформації про фізичних осіб, серед них: Конституція України, Закони України “Про інформацію”, “Про нотаріат”, “Про адвокатуру”, “Про зв’язок”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, “Про міліцію”, “Про банки і банківську діяльність”, “Основи законодавства України про охорону здоров’я” та ін.

Визначення того, що складає інформацію про особу, дано в статті 23 Закону України “Про інформацію”: *“це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу”*. В частині 1 статті 23 Закону дається вичерпний перелік відомостей, які законодавець відносить до “даних про особу (персональних даних) – національність, освіта, сімейний стан, віросповідання, стан здоров’я, а також адреса, дата і місце народження”.

Зрозуміло, що цей перелік не є повним і не охоплює всі відомості про осіб, на які міг би розповсюджуватися правовий режим захисту, що визначений в частині 4 статті 23 Закону України “Про інформацію”. І це підтверджується тим, що в окремих нормах інших законів вищезазначений перелік доповнюється.

В статті 9 Закону України “Про адвокатуру” дається визначення предмету адвокатської таємниці: *“питання, по яких громадянин або юридична особа звернулися до адвоката, суть консультацій, порад, роз’яснень і інших відомостей, отриманих адвокатом при виконанні своїх професійних обов’язків”*. Громадяни звертаються до адвоката з питань, які торкаються їх особисто, і повідомляють йому відомості про себе, а суть консультацій, порад, роз’яснень ад-

воката, у свою чергу, також освітлює особисте життя громадян, тобто йдеться про відомості, які можуть бути віднесені до персональних даних.

В частині 2 статті 14¹ КПК України до даних про особу законодавець відносить набагато ширше коло відомостей: *“особисте життя громадян, таємниця листування, телефонних переговорів і телеграфних повідомлень охороняється законом”*.

Щодо паспортних даних до відомостей персонального змісту, згідно державного стандарту України ДСТУ 3389-96, віднесено: *“фото громадянина, ідентифікаційний номер, прізвище, ім'я та по батькові, стать, місце і дата народження, особистий підпис, місце проживання (прописка), відношення до військової служби, група крові, родинний стан і дані про дітей”*.

Відповідно до статті 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” під захист закону підлягають не просто відомості про особисте життя людини, але і відомості, які торкаються його *“чесні і гідності”*.

Цей перелік можна продовжувати й далі.

Із зазначеного можна зробити загальний висновок про те, що в статі 23 Закону України “Про інформацію” законодавець недостатньо чітко дав визначення даних про особу, тобто персональних даних, хоча це поняття несе гносеологічне навантаження: саме на його базі повинні формуватися гіпотези та диспозиції норм, що регулюють суспільні відносини у зв'язку із захистом тих або інших персональних даних.

Теорія і практика інших країн виробила достатньо загальне визначення поняття персональних даних. В статті 2 Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” наступне визначення персональних даних: *“персональні дані” означають будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною (“суб'єкт даних”)*. Рекомендації Ради Європи відзначають, що особа не повинна розглядатися як “ідентифікована”, якщо ідентифікація вимагає непомірних витрат часу, засобів та сил.

Відповідно до статті 2 проекту Закону, **персональні дані – це окремі відомості про фізичну особу чи сукупність таких відомостей, що ідентифікована чи може бути ідентифікованою** (Примітка: тут та далі підкреслення та виділення автора роботи).

Ідентифікованою вважається фізична особа, особистість якої може визначатися прямо чи побічно, зокрема, через ідентифікаційний номер чи через кілька специфічних елементів фізичного, фізіологічного, психічного, економічного, культурного чи соціального ототожнення. Під відомостями розуміється інформація, що має достовірний зміст. Останнє важливо з погляду не допущення обробки випадкових, у тому числі, і анонімних даних.

Зазначене визначення дозволяє надати правову “парасольку” захисту практично для будь-яких персональних даних і однозначно встановити режим захисту, що надає можливість усунути деякі суперечності сучасного законодавства. Наприклад, в Законі України “Про запобігання захворювань СНІДом і соціальний захист населення” інформація про зараження вірусом імунодефіциту людини або про захворювання оголошується службовою таємницею. В той же час відповідно до статті 40 “Основ законодавства України про охорону здоров'я” така інформація віднесена до лікарської таємниці. Правові наслідки розголошення службової таємниці і лікарської таємниці різні. Порядок віднесення інформації і до лікарської таємниці, і до службової таємниці чітко не визначений.

Входження до Ради Європи викликає необхідність урахування системи цінностей, яка панує в цьому співтоваристві.

Найважливішою із задач сьогодення має стати обґрунтоване визначення пріоритетів зовнішньої політики в розвитку відносин з Радою Європи і приєднання до Конвенції № 108 “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних”. Останнє важливо для України виходячи з того, наскільки:

- широко і масштабно буде проводитися в державі автоматизована обробка персональних даних з різною метою – фінансовою (банки, страхові товариства, фонди), правоохоронною, соціальною (охорона здоров'я, соціальна допомога малозабезпеченим, пенсійне забезпечення) тощо;

- реальна загроза нанесення збитку особі в результаті несанкціонованого використання або несанкціонованої модифікації персональних даних.

Ці обставини актуальні для нашого суспільства вже зараз. Так, наприклад, в даний час функціонує Державний реєстр фізичних осіб – платників податків і інших обов'язкових платежів. Можна припустити, який інтерес виявляється до змісту подібних реєстрів, іноді без законних на те підстав. При цьому існує цілком реальна загроза несанкціонованої зміни даних в реєстрі, реалізація якої може завдати конкретній особі серйозних матеріальних збитків у вигляді неправильно нарахованих податків і штрафів, позначитися на здоров'я.

Вказане повною мірою торкається і інших масштабних проєктів – єдиної системи обробки даних у митній службі, електронного депозитарію цінних паперів, єдиної паспортної системи тощо. А участь України в міжнародному процесі обміну інформацією, в різних міжнародних проєктах, заснованих на використанні інформаційно-комп'ютерних технологій (Партнерство задля миру, банківські технології, ІНТЕРПОЛ і т.п.), об'єктивно вимагає забезпечення захисту даних, у тому числі і персональних, за їх автоматизованої обробки і поширення.

Немає необхідності нагадувати про те, що на всіляких базарах і ринках вже “процвітає” торгівля CD-ROMами, що містять персональні дані, отримані часто далеко не законним шляхом. Для будь-якого бізнесу (не кажучи про квартирні крадіжки тощо) персональні дані – зручне, а зараз і необхідне доповнення у всьому тому, що надається через Інтернет. На Заході вже функціонують цілі фірми, що спеціалізуються на зборі і продажу адресних списків персональних даних, які коштують чималі гроші.

На своєму життєвому шляху ми ненавмисно залишаємо сліди інформації про себе, а за нами слідують “пилососи-комп'ютери”, які підбирають, класифікують і зберігають персональні дані в базах даних для подальшого використання. Придбання будь-яких товарів, користування послугами служб прокату, оплата рахунків кредитними картками змушує надавати персональні дані. Кожного разу, підключаючись до мережі і відвідуючи Веб-сайти, ми мимоволі залишаємо свої інформаційно-електронні сліди. Те, про що ми розмовляємо з лікарем, які ліки нам прописують, може перешкодити отримати роботу. Репутація може постраждати і від власної необережності при розмові по телефону. Реєстрація виборця, оплата штрафу, податкова декларація, підписка на газету, відправка листа і багато що інше — все може служити предметом, за допомогою якого поповнюється архів відомостей про нас у невідомій нам базі персональних даних.

Таким чином, навіть приблизна оцінка ситуації із захистом персональних даних вимагає активності в політичному вирішенні питання про приєднання України до Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб в зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” 1981 року і приведення всієї законодавчої бази у відповідність з її положеннями.

3. Проєкт Закону України “Про захист персональних даних”

Початок розробки проєкту базового (рамкового) Закону України “Про захист персональних даних” було покладено в 1996 р. Практична необхідність розробки закону обґрунтовується наступним:

- стан нормативно-правової бази України не в повній мірі забезпечує захист прав людини у сфері персональних даних. Нормативна база має слабку кореляцію з вимогами статей 3, 23, 31, 32, 34 Конституції України і міжнародних стандартів;

- діючі у цей час більш як 20 законів України, пов'язані зі збором, використанням і передачею інформації про фізичних осіб, не мають однозначного, єдиного визначення - що це

за інформація. Визначення має бути вихідним і нести ґносеологічне навантаження: саме на його основі повинні формуватися гіпотези норм, регулюючих відносини щодо захисту персональних даних.

Перша версія законопроекту була підготовлена у 1998 року. В цей же час була видана книжка під однойменною назвою. По суті, в ній викладена відповідна концепція.

Законопроект 4 рази розглядався в різноманітних міністерствах і комітетах: Мінекономіці, Мінфіні, Мінюсті, в МВС, СБУ, Комітеті з питань державних секретів, Податковій адміністрації, в Раді національної безпеки і оборони, Уповноваженим ВР України з прав людини. Було висловлено понад 160 зауважень і пропозицій.

На кінець 1999 р. законопроект погодили всі відомства і 27 грудня 1999 р. він був спрямований до Кабінету Міністрів України. Після внесення правок профільними відділами Кабміну, законопроект в 5-ий раз був розісланий на погодження до тих же органів влади, а також до Міністерства освіти і науки, Міністерства закордонних справ. Було отримано понад 50 зауважень, після врахування яких керівники всіх відомств затвердили останню версію законопроекту і 20 грудня 2000 року він був переданий до Кабінету Міністрів України.

У січні місяці 2003 року законопроект зареєстрований у Верховній Раді України (реєстраційний № 2618 від 10.01.2003 р.). Ініціатори реєстрації проекту Закону України “Про захист персональних даних” – Народні депутати України Родіонов М.К., Ніколаєнко С.М., Юхновський І.Р., Толочко П.П., Ситник К.М.

На цей час законопроект розглянутий у першому читанні та прийнятий за основу (Постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 р. № 784-IV).

Ідейна суть законопроекту формулювалася на базі норм міжнародного права, які визначені у головному документі – Конвенції № 108 Рада Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних” 1981 р.

Конвенція № 108 Ради Європи виходить з того, що права й інтереси особи в умовах застосування новітніх інформаційних технологій, комп’ютерних і телекомунікаційних засобів можуть бути порушені в результаті несанкціонованого збору, обробки, зберігання і розповсюдження персональних даних їй на шкоду, завдяки цьому звівши нанівець її природні, життєві права, що є основою свободи, загальної справедливості і миру. Означені права слід захищати владою закону.

Як зазначалося, принципи Конвенції № 108 Ради Європи уточнюються і конкретизуються в Директиві 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу “Про захист осіб у зв’язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних” від 24 жовтня 1995 р. Директива була підготована в 1994 році групою фахівців під керівництвом члена Європейської Комісії Мартина Бангемана (на той час Комісар РЄ по захисту (персональних) даних) на замовлення Європейської Ради і на основі аналізу розвитку ринкових відносин. Звіт групи М.Бангемана є, так мовити, маніфестом побудови Інформаційного суспільства і має назву: “Європа і глобальне Інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді”. Згідно Директиви 95/46/ЄС зміст європейської моделі захисту персональних даних можна визначити як “забезпечення єдиними механізмами виконання”.

Європейський Союз прагне до того, щоб суб’єкти персональних даних мали чітко визначені права і реальну можливість звернутися до посадової особи або органу, що зобов’язаний вжити дії для їхнього захисту. Кожній країні, що є учасником Євросоюзу, рекомендовано створити інститут Уповноваженого по захисту персональних даних. Країни інших континентів, з якими співробітничать держави-учасники ЄС, будуть мати аналогічний, уніфікований рівень контролю за діяльністю у сфері захисту персональних даних.

Із метою поглиблення галузевого принципу захисту персональних даних, проголошеного Конвенцією № 108 Ради Європи та Директивою 95/46/ЄС в 1997 році була затверджена Директива 97/66/ЄС Європарламенту і Ради Євросоюзу від 15 грудня 1997 р. “Про

обробку персональних даних і захист прав людини в телекомунікаційному секторі”. Вона доповнює і конкретизує правила обробки даних в операційних системах, що збираються операторами під час надання телекомунікаційних послуг.

В Україні побутує думка, що проблема захисту персональних даних у наш час не актуальна у зв'язку з нерозвиненістю громадянського суспільства, наявності менталітету примата держави і низьким рівнем інформатизації. Парадоксальність ситуації у тому, що потреба в захисті особистого і родинного життя громадян об'єктивно існує, але вона суспільством серйозно не сприймається.

Є три основні причини для руху в напрямку створення законодавчої бази щодо захисту персональних даних, із яких виходять європейські та інші країни:

- усунення несправедливості, допущеної в минулому;
- розвиток е-комерції (е-торгівлі);
- гармонізація національних законодавств відповідно до норм європейського, континентального права.

Для України актуальність і об'єктивна необхідність захисту прав громадян в інформаційній сфері визначається:

- великою активністю в формуванні баз даних (соціального, фінансового, маркетингового, медичного, екологічного, адміністративного, правоохоронного та ін. змісту);
- розвитком і розповсюдженням автоматизованих засобів і засобів збору, обробки, зберігання і поширення інформації;
- використанням інформаційних технологій кримінальними структурами, що підривають зусилля по розвитку і зміцненню демократичної, правової держави.

Потреба приведення норм права вітчизняного законодавства до вимог міжнародних стандартів є і в аспекті участі України в міжнародному процесі обміну інформацією, в міжнародних проектах, що засновані на використанні нових інформаційних технологій у різних секторах економічної, соціальної і науково-технічної діяльності.

Метою Закону “Про захист персональних даних” є усунення недоліків нормативно-правового забезпечення в Україні по захисту персональних даних і приведення його у відповідність з положеннями вказаних Конвенцій і Директив, які віддзеркалюють європейське уявлення про права і свободи людини у сфері захисту персональних даних.

Закон базується на 3 моментах, які передбачають:

- пріоритет інтересів і права власності людини на персональні дані;
- забезпечення балансу прав особи, суспільства і держави;
- сприяння умовам розвитку процесів у е-середовищі.

Захист осіб передбачається як для автоматизованої обробки персональних даних, так і для систем ручної обробки, в яких відбувається маніпулювання персональною інформацією, що реалізує індивідуальні ресурси даних, мови і зображень.

Перший розділ Закону визначає сферу його чинності, вказує на суб'єкти і об'єкти захисту персональних даних, вводить загальні вимоги відносно дій з персональними даними, застерігає джерела персональних даних.

Другий розділ вводить право власності людини на свої персональні дані і визначає обсяг повноважень власника персональних даних.

В третьому розділі надається визначення права на використання персональних даних іншими суб'єктами, підстави виникнення їхнього права на використання стосовно збору, накопичення, зберігання і розповсюдження персональних даних.

Четвертий розділ визначає режим доступу до персональних даних, права й обов'язки суб'єктів по запиту, відстрочці, оскарженню і відмові в задоволенні доступу, а також додаткові права володільця персональних даних.

В п'ятому розділі надані умови внесення змін і доповнень у персональні дані.

Шостий розділ упорядковує організацію захисту персональних даних, а також визначає обмеження дій окремих статей.

Сьомий розділ визначає види відповідальності й умови відшкодування матеріальних і моральних збитків, порядок оскарження протиправних дій.

Восьмий розділ встановлює принципи міжнародного співробітництва і взаємодії України з іншими державами та підтримки громадян України, які проживають за кордоном.

Прикінцеві положення встановлюють час набуття чинності закону, а також вносять зміни до законодавства країни

Введення в дію Закону та інструментів його реалізації дає можливість позбавитися від соціальних наслідків і економічних втрат для України та досягти таких результатів як:

- ліквідувати існуючі і потенційні втрати від неупорядкованості суспільних інформаційних відносин при збиранні, зберіганні, використанні та поширенні персональних даних, як всередині країни, так і при транскордонному їх поширенні;
- створити умови збалансованого правового упорядкування суспільних інформаційних відносин людини, суспільства і держави щодо захисту персональних даних;
- сприяти розвитку внутрішнього та зовнішнього ринків інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних технологій і інформаційних послуг з урахуванням захисту персональних даних в умовах розвитку комп'ютерно-інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж;
- сприяти розвитку та зміцненню приватної власності на інформаційні ресурси, інформаційні продукти та інформаційні технології;
- розширити можливості для боротьби з комп'ютерною злочинністю та недобросовісною конкуренцією, підтримки забезпечення суверенітету, економічного добробуту та національної безпеки держави, у контексті приватної власності;
- забезпечити умови рівноправного та взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері захисту персональних даних;
- сприяти поглибленню в суспільстві морально-етичності, духовності, культури і гуманності в умовах розвитку процесів інформатизації та переходу до Інформаційного суспільства.

Стосовно реалізації норм права, які визначені у законі, тобто – правових інструментів забезпечення захисту персональних даних, можна зазначити наступне.

Виходячи з загальної практики країн Європи, вимог європейських стандартів, зокрема, статті 13 Конвенції № 108 Ради Європи, яка зобов'язує держави-члени Конвенції створювати Уповноважені органи нагляду за захистом (обробкою) персональних даних, перелік головних нормативно-правових документів, які першочергово необхідні для функціонування системи захисту персональних даних в Україні, повинен передбачати документи щодо:

- функціонування спеціально Уповноваженого органу нагляду з питань захисту персональних даних в Україні. Крім положення про Уповноважений орган слід розробити його структуру, здійснити розрахунок матеріально-технічного та фінансового забезпечення;
- порядку надання дозволу на здійснення діяльності в сфері захисту персональних даних. Зазначений порядок є найважливішим привентивно-регулятивним засобом захисту від несанкціонованого збору, обробки, реєстрації, накопичення, збереження та поширення персональних даних. Процес регулювання діяльності передбачає визначення мети дій з персональними даними, оцінку стану техніко-технологічної бази та заходів захисту персональних даних, встановлення рівня правової та професійної підготовки претендентів на право займатися діяльністю по наданню послуг у сфері персональних даних тощо;
- реєстрації баз персональних даних, систем автоматизованої обробки персональних даних і систем обробки картотек персональних даних. Порядок, який визначається цим до-

кументом, також є одним із головних превентивно-регулятивних засобів захисту від несанкціонованого збору, обробки, реєстрації, збереження і поширення персональних даних. Процес регулювання діяльності передбачає визначення мети формування баз персональних даних, оцінку стану техніко-технологічних можливостей захисту персональних даних тощо;

- сертифікації засобів технічного захисту персональних даних. Враховуючи те, що кураторство питань технічного захисту інформації покладено на спеціалізовану структуру державної влади (СБУ України), рішення щодо створення проектів зазначених у цьому пункті документів повинно бути прийнято окремо, на рівні Кабінету Міністрів України.

Разом з тим, повноцінний захист персональних даних у різних організаціях (фірмах) тощо, а також робота Уповноваженого органу неможлива без ряду інших підзаконних нормативно-правових актів, що покликані деталізувати окремі напрямки захисту персональних даних. Загальний аналіз та оцінка практики європейських країн дозволяє визначити перелік основних документів для створення системи захисту персональних даних та діяльності Уповноваженого органу нагляду в Україні. Це не менше як 20 документів. В цьому випадку з'являються реальні можливості нагляду і контролю захисту персональних даних.

Аналіз і попередні розрахунки свідчать, що витрати по створенню і функціонуванню Уповноваженого органу складатимуть приблизно 116,8 тис. дол. З урахуванням максимальної вартості системи управління базою даних загальні витрати по створенню та функціонуванню Уповноваженого органу складатимуть приблизно 1,616 млн. дол.

При наданні Уповноваженому органу права на збір за надання послуг (50% від суми пропонується направляти до державного бюджету), кількості організацій, що обробляють персональні дані в різних базах даних (приблизно 32.000 організацій, підприємств, фірм) і представлених в роботі розцінок можна очікувати вихід Уповноваженого органу з питань захисту персональних даних на повну самоооплатність через 4 – 6 років.

Отже, проект Закону “Про захист персональних даних” та правовий механізм його реалізації є самоокупними і дозволяють компенсувати витрати бюджету від їх впровадження, зумовити доходи до державного бюджету, а також унеможливити застосування нетарифних обмежень експорту послуг з України.

Використана література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1996.
2. Конвенція № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” Страсбург, 28.01.1981 р. Серія “Європейські угоди”, № 108. //conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm. Офіційний переклад засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р.
3. Додатковий протокол до Конвенції № 108 Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних щодо уповноважених органів нагляду та міждержавних інформаційних потоків. Страсбург, від 08.11.2001 р. // www.conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/181.htm. Офіційний переклад засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р.
4. Директива 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про обробку персональних даних і захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р. //www.evropa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/protection.html.
5. Директива 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу “Про обробку персональних даних і захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р. // www.evropa.eu.int/ISPO/legal/en/dataprot/protection.html.
6. Брижко В.М. Правовий механізм захисту персональних даних: Монографія. / За заг. ред. доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України М.Я. Швеця та доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Р.А.Калюжного – К.: “Парламентське видавництво”, 2003. – 120 с.

7. Брыжко В.М., Цимбалюк В.С. и др. е-будущее и информационное право / Под ред. д.ю.н., профессора Р.А.Калюжного и д.э.н., профессора Н.Я.Швеца. – К., “Интеграл”, 2002. – 263 с.

М.ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

ДО ПИТАННЯ ВИБОРУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Різноманітність підходів і відсутність науково – обґрунтованих методів оцінки діяльності підрозділів органів внутрішніх справ призводить до труднощів при визначенні об’єктивної міри вкладу кожного підрозділу при вирішенні поставлених завдань, у виявленні резервів та „вузьких місць”.

Запропонований підхід трактується як спроба розроблення простої та зрозумілої практичним працівникам системи показників оцінки діяльності органів внутрішніх справ.

В якості ілюстративного прикладу вибрано діяльність підрозділів міліції. Суть показників, що пропонуються, полягає в тому, що надається можливість кількісно вимірювати результати діяльності підрозділів, впливати на їхню діяльність для покращення цих показників, зокрема розкриттю злочинів, підвищенню оперативності та якості робіт за наявних ресурсів, звертаючи увагу в першу чергу на боротьбу з найнебезпечнішими злочинами.

Склад показників вибирається так, щоб між ними був логічний зв’язок, існування якого доводиться шляхом використання методів кореляційного аналізу. Здійснені експерименти підтвердили можливість розробки сукупності таких взаємопов’язаних спряжених показників, використання яких в якості критерію ефективності керування підрозділами може зменшити вплив суб’єктивних чинників на кшталт показати свою діяльність успішною шляхом штучного регулювання кількості реєстрування подій, об’єму відповідної роботи й заходів дотримання законності, використання сил і засобів та ін. При цьому можливість варіації і, відповідно, вибору з метою знаходження найкращого варіанту режиму функціонування системи забезпечується тим, що розглядається деякий набір показників оцінки одного і того ж напрямку діяльності. В цілому розв’язання задачі має призвести до знаходження сполучених груп величин і полягає в тому, що якщо величини одної групи досягають мінімуму, то величини іншої – на противагу досягають максимуму, тобто дають сигнал про можливі порушення в системі.

Для оцінки діяльності підрозділів органів внутрішніх справ пропонується набір таких показників:

1. Показник розкриття злочинів K_p , що визначається як відношення кількості розкритих злочинів P_p до загальної кількості P зареєстрованих злочинів (стосовно карного розшуку):

$$K_p = \frac{P_p}{P} \leq 1.$$

2. Показник оперативності реагування по заявах громадян K_{on} , що визначається як відношення кількості Z_c заяв та повідомлень громадян про правопорушення, за якими прийняті рішення без порушення строків, до загальної кількості зареєстрованих заяв Z :

$$K_{on} = \frac{Z_c}{Z} \leq 1.$$

3. Показник якості роботи K_y підрозділу розгляду заяв та повідомлень громадян про правопорушення, що визначається як відношення загальної кількості P зареєстрованих злочинів до суми загальної кількості P зареєстрованих злочинів, кількості злочинів P_g , за якими необґрунтовано відмовлено у порушенні карної справи, та кількості P_n неврахованих злочинів, виявлених за перевітками контролюючих органів:

$$K_y = \frac{P}{P + P_g + P_n} \leq 1.$$

4. Показник небезпечності зареєстрованих злочинів K_{nz} , що визначається як відношення загальної кількості зареєстрованих злочинів P до суми загальної кількості зареєстрованих злочинів P та кількості злочинів P_m , за якими відмовлено у порушенні карної справи через їх малозначність:

$$K_{nz} = \frac{P}{P + P_m} \leq 1.$$

5. Узагальнений показник ефективності P_e роботи підрозділів органів внутрішніх справ, що визначається як середнє арифметичне значення показників P_p, P_{on}, P_y, P_{nz} :

$$P_e = \frac{1}{4}(P_p + P_{on} + P_y + P_{nz}).$$

Слід зауважити, що набір показників можна міняти, але при цьому потрібне наукове обґрунтування.

Список підрозділів органів внутрішніх справ та отримані показники переносяться в таблицю з ранжируванням підрозділів, починаючи від підрозділів з кращими показниками до підрозділів з гіршими показниками.

Для обґрунтування запропонованих показників та їх доцільності було здійснено аналіз з використанням засобів математичної статистики. Використовуючи вказані методи обчислення показників розкриття K_p , оперативності K_{on} , якості роботи K_y , небезпечності зареєстрованих злочинів K_{nz} для 26 управлінь внутрішніх справ за 6 місяців, одержано такі результати:

	ПОКАЗНИК			
	розкриття K_p	оперативності K_{on}	якості K_y	небезпечності K_{nz}
	1	2	3	4
Середнє значення показника (\bar{k})	0,958	0,942	0,941	0,781
Середньоквадратичне відхилення (σ)	0,0141	0,036	0,024	0,043

Середньоквадратичне відхилення показника K , що приймає значення k_1, k_2, \dots, k_n , обчислюється за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{l=1}^n (k_l - \bar{k})^2},$$

де $\bar{k} = \frac{1}{n} \sum_{l=1}^n k_l$ - середнє значення показника.

Таким чином, найбільше відхилення має показник небезпечності $K_{нз}$, а показник розкриття K_p найстабільніший. Можливо, це зумовлено тим, що розкриття частіше використовується при оцінці діяльності органів, і цьому показнику приділяється більше уваги.

Для описаних чотирьох показників обчислюємо коефіцієнти кореляції r_{ij} , що вказують на залежність між ними, за формулою:

$$r_{ij} = \frac{1}{n} \cdot \frac{\sum_{l=1}^n (k_l - \bar{k})_i \cdot (k_l - \bar{k})_j}{\sigma_i \cdot \sigma_j}; \quad i = \overline{1,4}, \quad j = \overline{1,4}.$$

Одержуємо наступну кореляційну матрицю:

ПОКАЗНИК		розкриття K_p	оперативності $K_{он}$	якості $K_я$	небезпечності $K_{нз}$
		1	2	3	4
розкриття K_p	1	1	0,34	0,106	-0,118
оперативності $K_{он}$	2		1	-0,006	-0,215
якості $K_я$	3			1	-0,254
небезпечності $K_{нз}$	4				1

$r_{12} = 0,34$ – вказує, що зі збільшенням показника розкриття K_p спостерігається закономірність збільшення показника оперативності $K_{он}$, тобто підтверджується ефективність розкриття злочинів за „гарячими слідами”.

$r_{13} = 0,106$ – вказує, що зі збільшенням показника розкриття K_p спостерігається покращення якості розгляду заяв та повідомлень громадян про злочини.

$r_{14} = -0,118$ – вказує на суб’єктивне намагання „покращити” показник розкриття K_p збільшенням кількості кримінальних справ по менш небезпечних та очевидних злочинах.

$r_{24} = -0,215$ – вказує на те, що оперативніше розглядаються питання по вирішенню заяв та повідомлень громадян про менш небезпечні злочини.

$r_{34} = -0,254$ – вказує на те, що чим не безпечніші злочини, тим менше відмов порушення кримінальних справ.

Із здійсненого дослідження та результатів експерименту випливає, що запропоновану методику можна використовувати як засіб вироблення кількісних показників оцінки діяльності підрозділів, що використовуються в системах оперативного керування, зокрема в органах внутрішніх справ.

Рівень комп'ютеризації діяльності органів внутрішніх справ України та наявність в службах інформаційного забезпечення відповідних фахівців дозволяє впровадити запропоновану систему показників оцінки роботи підрозділів у боротьбі зі злочинністю.

Б.РОМАНЮК, кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Широке впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності людини призвело, поряд з позитивними досягненнями, й до появи такого феномену, який у засобах масової інформації отримав назву “комп'ютерна злочинність”. Відразу слід зазначити, що цей термін не зовсім вірно відображає суть проблеми. Адже, у злочинній діяльності криміналітету основною метою є не сам комп'ютер, а інформація, що ним опрацьовується, та внаслідок зміни, блокування чи викрадення якої правопорушники вчиняють розкрадання у фінансово-банківській сфері, отримують доступ до державної або комерційної таємниці, безоплатно користуються послугами електрозв'язку тощо.

Блокування чи пошкодження великих електронних систем може паралізувати навіть діяльність верховних органів законодавчої чи виконавчої влади. Наприклад, сьогодні в Україні діє функціональна комп'ютеризована система інформаційно-аналітичного забезпечення законодавчої, нормотворчої, правозастосовчої та правоосвітньої діяльності (СІАЗ “Право”), користувачами якої є як вищі органи держави, так й багаточисельні юридичні та фізичні особи в Україні й за кордоном [1].

Тому проблеми захисту інформації в електронно-обчислювальній техніці набувають дедалі гострішого звучання, адже з розвитком технічних засобів обробки інформації та поширенням сфери їх застосування протидія супротивника виходить на співставимий рівень [2].

При розслідуванні кримінальних справ, що пов'язані з використанням комп'ютерної техніки, виникає ціла низка спеціальних завдань, у вирішенні яких слідчому може надати допомогу спеціаліст – особа, яка володіє певними знаннями, навичками і досвідом діяльності у галузі обчислювальної техніки та телекомунікацій.

Проведення певних слідчих дій у таких справах потребує ретельної підготовки, зумовленої особливостями комп'ютерних засобів. Це пояснюється тією обставиною, що засоби обчислювальної техніки, телекомунікаційні пристрої, програмне забезпечення на сьогодні є складною системою, що динамічно розвивається та потребує глибоких спеціальних знань. За приклад наведемо неповний перелік операційних систем, під управлінням яких функціонують програмні комплекси – DOS, Windows/3.11,95,97,98,2000,XP,NT..., Unix, XENIX, Linux та ін. У свою чергу, прикладних програм налічується тисячі. Кожна з них вимагає спеціальних знань, значного часу для оволодіння, що також є не під силу самому слідчому, або це пов'язане з тактичними міркуваннями.

Відповідно до чинного процесуального законодавства спеціаліст (ст. 128-1 КПК України) не є автономним суб'єктом. Беручи участь у слідчих діях, які проводить особисто суб'єкт розслідування, він лише сприяє слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням доказів; дає пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають при проведенні слідчих дій. Слідчий вирішує, який обсяг роботи при проведенні тієї чи іншої слідчої дії виконує спеціаліст, але останній має право на власну ініціативу, про що зазначено у ч. II ст. 128-1 КПК України.

Зокрема, виявивши на місці події специфічні прилади, наприклад пристрій для зчитування смарт-карток, звертає увагу слідчого на те, що їх необхідно вилучити й дослідити. Ініціатива спеціаліста може реалізовуватися тільки через слідчого.

Для залучення особи як спеціаліста для проведення слідчих дій вона повинна відповідати трьом критеріям: мати необхідні наукові, технічні чи інші знання; досвід та навички для теоретико-практичної діяльності у справі за дорученням слідчого. Спеціаліст також має бути особою, яка не зацікавлена у результатах справи. Він є фігурою безсторонньою. В іншому разі такий спеціаліст підлягає відводу за ст. 54, 62 КПК України. Не менш важливим є його бездоганні морально-психологічні та інші особисті якості як людини.

Особу як спеціаліста викликає слідчий. Для проведення слідчих дій слід залучати фахівців з комп'ютерних спеціальностей залежно від питань, що потребують вирішення. Ними можуть бути програмісти (спеціалісти з написання програм для комп'ютерів), інженери з технічної експлуатації та ремонту комп'ютерів, системні програмісти (спеціалісти з експлуатації операційних систем). Виклик такого фахівця повинен бути лише у письмовій формі. Адже, відмову спеціаліста або ухилення від виконання запропонованих слідчим дій буде важко довести для повідомлення про це адміністрації підприємства, установи чи організації за місцем роботи такої особи або громадської організації для відповідного реагування (ч. 5 ст. 128-1 КПК України). Це пов'язане також з правом спеціаліста на відшкодування витрат на поїздку та отримання винагороди за свою роботу.

Перед початком слідчої дії слідчий особисто пересвідчується в особі та компетентності спеціаліста, його безсторонності у справі, роз'яснює права та обов'язки. Виконання цих вимог слідчий зазначає у протоколі слідчої дії. Хоча на практиці ця вимога закону, з різних причин, часто ігнорується, що не може розцінюватися інакше як порушення законодавства.

Спеціаліст прикладної системи, наприклад клієнт-банку, може надати консультацію стосовно того, які дані зловмисник розшукує у системах, що зазнали інформаційної атаки. Відразу для слідчого можуть стати зрозумілішими мотиви й рівень кваліфікації зловмисника. Тільки об'єднавши знання і ресурси системного адміністратора, Інтернет-провайдера і, можливо, фахівця в галузі комп'ютерних мереж, можливо досягти успіху у вистежуванні зловмисника.

Вважаємо, що спеціаліст спочатку повинен знати, з якою метою він викликаний у справі, про необхідність застосування його знань, навичок і досвіду та які саме дії будуть проводитися за його участю. Це уможливить спеціалісту не тільки відповідно підготуватися, а й взяти з собою необхідні науково-технічні засоби або запитати їх у слідчого. Слідчий і фахівці мають право застосовувати як традиційні науково-технічні засоби, що використовуються для виявлення, фіксації та дослідження слідів злочину, так і спеціальну техніку, програмне забезпечення для доступу, ознайомлення і збереження інформації, що міститься у комп'ютерах чи комп'ютерних системах тощо.

За безпосередньої участі спеціаліста слідчий може не тільки виявити й вилучити докази, а й кваліфіковано дослідити їх в межах своєї компетенції. Через специфіку цих злочинів сліди, наприклад несанкціонованого доступу до автоматизованих систем, рідко залишаються у вигляді змін зовнішнього середовища. Однак, це не означає, що матеріальних слідів не залишається взагалі. Насамперед вони залишаються на магнітних носіях інформації і відбивають зміни в інформації, що зберігається (порівняно з вихідним станом). Йдеться про сліди модифікації інформації (без даних, програм, текстових файлів), що знаходяться на твердих дисках, магнітних стрічках, лазерних і магнітооптичних дисках. Крім того, магнітні носії можуть нести сліди знищення чи модифікації інформації (видалення з каталогів імен файлів чи стирання окремих записів, фізичне руйнування чи розмагнічування носіїв).

Вагома технічна допомога слідчому надається спеціалістами у галузі комп'ютерних технологій при оглядах місць подій, відтворенні обстановки і обставин події злочину, обшуках тощо.

Прибувши на місце події (обшуку), необхідно насамперед “заморозити” обстановку: вивести всіх осіб із зони доступу до обладнання, забезпечити неможливість втручання до системи через лінії зв’язку (зокрема, через модеми). Не дозволяти нічого змінювати у роботі системи [3].

При огляді місця події, перш за все, слід встановити, чи існують з’єднання комп’ютера з устаткуванням або обчислювальною технікою поза приміщенням, що оглядається. На це можуть вказувати кабелі й проводи, що йдуть від комп’ютера до інших приміщень або будинків. Якщо є з’єднання, то існує реальна можливість безпосереднього обміну інформацією незалежно від бажання слідчого, її зміни або знищення з робочих місць, що знаходяться за кілька метрів або навіть кілометрів від приміщення, яке оглядається. Для запобігання цьому після попередньої фіксації загальної обстановки місця події у протоколі слідчої дії на час знімання інформації обчислювальну мережу, при можливості, необхідно відключити від “зовнішнього світу” через програмне або фізичне відключення кабелів. Цю роботу кваліфіковано може виконати тільки спеціаліст у галузі телекомунікації.

Під час огляду без участі професіонала знайти “сховану” у комп’ютері інформацію без ризику її знищення дуже складно. При цьому у кожному окремому випадку існуватиме необхідність консультацій певного фахівця різних напрямів кваліфікації (програміста-математика з питань кодування інформації, системного адміністратора, зв’язківця та ін.).

Проблематичною на сьогодні є вилучення комп’ютерної інформації. Адже, значима для справи інформація може зберігатися разом із “легальною”, а вилучення комп’ютера може призвести до зупинки виробничого процесу, на що відразу зреагує власник інформаційної системи. Тут варто вивчити комп’ютерну інформацію на місці обшуку за допомогою спеціаліста для визначення того, що саме варто вилучати.

Слід пам’ятати, що приміщення та комп’ютерні засоби, як правило, знаходяться під надійною електронною охороною, й один хибний крок може призвести до невірних наслідків. Наприклад, інформація на вінчестері може бути знищена автоматично при: а) розкритті кожуху комп’ютера; б) відчиненні кімнати, де знаходиться комп’ютер; в) за інших обставин, відомих лише керівникові підприємства (фірми). У практиці застосовуються такі способи знищення інформації, що зберігається в комп’ютері: дистанційний (по локальній мережі); контактний (натиснення на кнопку тривоги); мовний (передача усного повідомлення по телефону на пейджер, який знаходиться в комп’ютері); електронно-хвильовий (застосування пристрою “Брелок”).

На нашу думку, участь спеціалістів у справах, пов’язаних з використанням комп’ютерних технологій, є обов’язковою. При цьому, можливо, виникне потреба використання кількох різних спеціалістів на різних етапах розслідування або декількох фахівців різних спеціальностей водночас, особливо при проведенні огляду місць події, обшуку, відтворенні обстановки та обставин події.

Але варто нагадати, що залучення спеціалістів при проведенні слідчих дій у справах про злочини, які вчиняються з використанням комп’ютерних технологій, не позбавляє слідчого необхідності самому оволодіти певною сумою спеціальних знань. В іншому разі, як правильно зазначає С. Шишков, він ризикує одержати від спеціалістів недостовірні висновки [4]. Це пов’язане з тим, що слідчий організовує і проводить слідчу дію, скеровує діяльність спеціаліста, особисто оцінює значимість для справи тих чи інших носіїв доказової інформації і володіє знаннями процесуальних правил оформлення їх виявлення, фіксації та вилучення. Після проведення дослідження за участю спеціаліста чи експертизи слідчий зобов’язаний дати оцінку висновкам.

Тому для проведення огляду місця події у зазначених справах потрібно ретельно провести підготовчу роботу слідчим разом зі спеціалістом, оперативною службою органу дізнання. Якщо дозволяє час, то слід зібрати максимум інформації, у т.ч. з використанням оперативно-розшукових заходів, про комп’ютерні засоби, принцип їх роботи, коди, захист даних тощо, з метою вироблення заходів безпеки від знищення інформації, що має значення у справі при проведенні огляду.

Виникає питання: що робити, коли немає можливості за часових обмежень чи браку інформації здобути достатню суму знань про комп'ютерне обладнання та його носіїв даних, що цікавлять слідство, які на момент огляду знаходяться у робочому стані. Тут думки науковців та практиків, як правило, є діаметрально протилежними.

Деякі автори пропонують у категоричній формі вимкнути комп'ютер (комп'ютерну систему) [5].

Але більшість вітчизняних та зарубіжних фахівців [6] пропонує проводити огляд місця події без вимикання працюючих комп'ютерів, викладаючи докладно правила й тактику поводження з носіями комп'ютерної інформації з метою збереження та наступного зняття інформації, що має значення у кримінальній справі.

Безумовно, коли перед початком огляду вимикається комп'ютер чи комп'ютерна система, то, по-перше, це не може не розцінюватися інакше як зміна обстановки місця події. Це можна прирівняти до затоптування слідів на місці вбивства чи інших дій, виправдання якому бути не може. Законодавець (ст. 190 КПК України) також зазначає, що метою проведення огляду є *“виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину...”*.

У криміналістичній літературі з тактики огляду місця події основним вважається виявлення та фіксація *обстановки й слідів злочину*.

По-друге, при вимкненні комп'ютерної техніки можливе й стирання оперативної інформації самого комп'ютера. Така зміна обстановки призведе й до втрати слідів злочину, якщо інформація в оперативній пам'яті комп'ютера має доказове значення у кримінальній справі.

Але перед тим, як розпочати огляд місця події, як вже зазначалося, необхідно за можливості здобути достатню кількість даних, що характеризують комп'ютер, носії комп'ютерної інформації тощо, вжити заходи для нейтралізації шкідливих програм. Зустрічаються випадки, коли шкідлива програма існує лише в пам'яті комп'ютера і його вимкнення, як рекомендують деякі автори, спричинить її знищення, що не може не вплинути на хід та результати розслідування. Тому велике значення має огляд і фіксація у протоколі слідчої дії самої обстановки місця події. Особливу увагу необхідно приділити розташуванню комп'ютерів у конкретному приміщенні, їх живленню, підключенню між собою та в системі мережі, серверу й системі його використання, прокладеним кабелям, модемам, факс-модемам.

Вимкнення комп'ютера чи цілої системи слід проводити лише в екстрених і вимушених випадках, коли в процесі огляду буде виявлено сигнал про зовнішнє несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної техніки.

Аналогічно слід виявляти та фіксувати всі носії комп'ютерної інформації. Тут, у першу чергу, необхідно за допомогою спеціаліста з'ясувати наявність спеціальних засобів захисту від несанкціонованого доступу до інформації, провести пошук цих спеціальних технічних засобів, їх закріплення, а також – журналів чи їх записів, в яких відображені паролі доступу та ідентифікаційні коди.

З цією метою проводяться і інші слідчі дії – обшук, виїмка, допит або огляд конкретних документів чи окремих предметів.

При цьому треба мати на увазі, що існує два способи використання комп'ютерної техніки для вивчення злочину: внесення змін в існуючі програми, що обробляються на комп'ютерній техніці; та незаконне зняття комп'ютерної інформації і використання у своїх цілях.

Електронна інформація відрізняється від інформації письмових джерел лише видом носія та способом закріплення її, а тому з метою виявлення останньої проводяться слідчі огляди. В даному разі за допомогою комп'ютера зчитується інформація комп'ютерної пам'яті та відповідних носіїв, що фіксується детально у протоколах слідчої дії. При зчитуванні інформації комп'ютерної пам'яті можна фіксувати її з монітора за допомогою кіно-, відео-магнітної чи цифрової техніки, матеріали якого додаються до протоколу. Нічого не маємо проти і копіювання комп'ютерної інформації на відповідні носії. Це своєрідна відповідна фіксація результатів огляду, аналогічна за технологією з кіно-, фотодокументуванням будь-якого іншого міс-

ця події, що відповідає нормам процесуального законодавства. А тому не можна погодитись з М.Г. Щербаковським, який виступає проти дослідження комп'ютерної інформації на місці події [7]. Особливо це стосується випадків, коли маємо справу з великими комп'ютерними системами, а нас цікавлять лише деякі комп'ютери (комп'ютер) та їх відповідні носії інформації. Тільки після огляду й пошуку у комп'ютерних системах відповідних електронних документів-носіїв інформації можна потім їх вилучити чи дослідити експертами.

Дослідження доказів на місці події чи вилучених в умовах експертних установ у процесі огляду слідчим за участю спеціаліста є процесуальною слідчою дією, яка фіксується детально у протоколі, що є джерелом доказів у кримінальній справі (ч. 2 ст. 65 КПК України).

Наука розглядає процес дослідження як форму пізнання об'єктивної дійсності. Цей процес відбувається не тільки на теоретичному, а й на емпіричному рівнях. Тому не можна визначати поняття дослідження лише як вузьку діяльність вченого або експерта. Дослідження – це робочий процес будь-якого суб'єкта, який прагне пізнати певні явища природи чи суспільного життя. Це стосується й слідчого, який в процесі певних слідчих дій, у тому числі огляду, досліджує конкретні питання для здобуття знань про об'єкт огляду.

В юридичній літературі багатьма науковцями допускається право слідчого на дослідження при проведенні певних слідчих дій [8].

Зокрема, Т.Т. Шаркова та Ю.Д. Федоров розглядають дослідження як слідчу дію, хід і результати якої повинні оформлятися протоколом із залученням до нього відповідних фототаблиць, приміток, схем, документів, планів, слідів і предметів, що досліджувалися [9].

Слід погодитися з М.Г. Щербаковським лише у тому, що носіями інформації є комп'ютер, магнітні та оптичні диски тощо. Але для того щоб їх виявити, слід провести ретельний огляд комп'ютерної системи за допомогою відповідного спеціаліста, а вже тоді вилучати ті джерела доказів, які представляють інтерес для слідства, а не все підряд. Навіть негайному призначенню експертизи на місці події, як він це пропонує [7], повинен передувати запропонований нами порядок огляду зі збору об'єктів для експертного дослідження, а не перекладати зазначені дії на експерта, який не має права самостійно збирати об'єкти дослідження.

Необхідну допомогу слідчому може надати спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій і при допиті підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб. Він допоможе не тільки в роз'ясненні спеціальної технічної термінології, а й надасть консультації з певних питань тактики допиту тощо.

Використана література

1. Комп'ютеризована система інформаційно-аналітичного забезпечення законодавчої та правозастосовної діяльності / Горьовий Л.Є., Швець М.Я., Дрогаль Т.Г. та ін. – К.: Парламентське вид-во, 1998. – С. 4; Інформатизація законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності / Горьовий Л.Є., Швець М.Я., Дрогаль Т.Г. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – С. 3–4.
2. Комп'ютерна злочинність: Навч. посібник / Біленчук П.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. та ін. – К.: Атіка, 2002. – С. 52.
3. Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій: Навч. посібник. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”. – 2002. – С. 206.
4. Шишков С. Специальные познания и здравый смысл в судебном доказывании // Законность. – 2000. – № 6. – С. 23–27.
5. Салтевский М.В., Щербаковский М.Г., Губанов В.А. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия: Метод. реком. – Х.: АпрНУ, 1999. – С. 4–9; Щербаковский М.Г. Особенности признания та проведення комп'ютерно-технічної експертизи // Вісник Національного університету внутрішніх справ: Спецвипуск. – Х., 2002. – С. 181.; Коршенко В.А. Деякі особливості поводження з комп'ютерними засобами під час проведення слідчих дій // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2003. – Вип. 18. – С. 54; Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и методики расследования. – М.: Право и закон, 1996. – С. 157; Рогозин В.Ю. Особенности под-

готовки и производства отдельных следственных действий при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации: Лекция. – Волгоград: ВА МВД РФ, 2001. – С. 15, 27.

6. Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 77–81; Коршенко В.А. Особливості підготовки матеріалів для проведення комп'ютерно-технічної експертизи // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2001. – С. 80; Расследование неправомерного доступа к компьютерной информации: научно-практическое пособие / Шурухун Н.Г., Пушкин А.В., Соцков Е.А., Гавришин Ю.В / Под ред. Н.Г. Шурухунова. – М.: Изд-во Щит. – М, 1999. – С. 132–133; Расследование преступлений повышенной общественной опасности: Пособие для следователя / Э. Бабаева, А. Гайдук, А. Дворкин и др. / Под ред. Н. Селиванова и А. Дворкина. – М.: Лига-Разум, 1998. – С. 367–368;

7. Щербаківський М.Г. Особливості призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2002. – Спецвипуск. – С. 180–181.

8. Абдумаджидов Г.А. Использование научно-технических средств и помощи специалистов (процессуальный аспект) // Труды Ташкентской высш. шк. МВД СССР. – Ташкент: НИиРИО ТВШ МВД СССР, 1976. – С. 9–10; Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. – К.: Вища школа, 1984. – С. 26–30; Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособие. – Минск: МВШ МВД СССР, 1987. – С. 16–21; Кисляков В., Корниенко Н. Предварительные исследования в работе следователя // Соц. закон. – 1972. – № 4. – С. 64–65; Клименко Н.И. Криминалистика как наука. – К.: Правник, 1997. – С. 48; Клименко Н.И. Предварительное исследование рукописных текстов органами расследования и судом для ограничения круга возможных исполнителей // Криминалистика и судеб. экспертиза: Республ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. – К.: РИО МВД УССР, 1969. – Вып. 6. – С. 103; Колмаков В.П. Совершенствовать тактику проведения идентификационных следственных действий // Рад. право. – 1968. – № 10. – С. 37; Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учеб. пособие. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1987. – С. 51–55; Порошин Г.Н. О пределах применения криминалистических знаний следователем в процессе предварительного расследования // Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования: Сб. науч. тр. – Волгоград.: ВСШ МВД СССР, 1983. – С. 30; Прищепа В.М., Свалов В.М. Механоскопические диагностические исследования на первоначальном этапе расследования преступлений // Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования: Сб. науч. тр. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – С. 72; Прищепа В.М., Сегай М.Я. Процессуальные и криминалистические основания идентификационных действий следователя // Криминалистика и судеб. экспертиза: Республ. межвед. сб. науч. и науч.-методич. работ. – К.: РИО МВД УССР, 1969. – Вып. 6. – С. 92–97; Соколовский З.М. О применении следователем криминалистических знаний при исследовании вещественных доказательств // Сов. гос. и право. – 1957. – С. 72–73; Федоров Ю.Д. Специальные познания и формы их использования при расследовании преступлений // Труды Ташкентской высш. шк. МВД СССР. – Ташкент: НИиРИО ТВШ МВД СССР, 1976. – Вып. 9. – С. 21–22.

ГАВЛОВСЬКИЙ В.Д., кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ВИКЛАДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ОСНОВИ ТЕОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ”

Становлення України як суверенної держави співпало з формуванням у ній інформаційного суспільства: масового впровадження новітніх інформаційних технологій, у тому числі технологій телекомунікації в різні сфери суспільної діяльності. Як і будь-яке соціальне явище інформаційне суспільство має як позитивні так і негативні прояви, зокрема у контексті безпеки життєдіяльності людини, соціальних спільнот, суспільства, держави, міжнародного співтовариства. Формування глобальної інформаційної цивілізації вимагає розробки принципово нових підходів щодо таких суспільних відносин, як інформаційна безпека людини, соціальних

угруповань (корпорацій), держави, суспільства, міжнародного співтовариства. Все це знаходить відображення у праві – множині норм правил поведінки суб'єктів суспільних відносин.

Про рівень публічного усвідомлення інформаційної безпеки, як соціального явища свідчить те, що на законодавчому рівні вона (у відповідності з Концепцією (основами державної політики) національної безпеки України) складає відносно автономну інституцію національної безпеки та є визначною щодо інших провідних складових сфер національної безпеки України: політичної, економічної, соціальної, воєнної, екологічної, науково-технічної.

Категорія “інформаційна безпека” відноситься до багатоаспектних соціологічних та технологічних категорій. Переважно, серед інших аспектів, категорія “інформаційна безпека” може розглядатися за змістом у таких аспектах:

У статичному – як стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах людини, організацій, держави, світового співтовариства на певний момент часу (тобто у конкретно визначеному просторі, колу осіб і часі).

У динамічному – як вид суспільних відносин, які виникають у ході забезпечення інформаційної діяльності, що знаходить вираз у відповідних нормативно-правових актах (нормах поведінки, законодавстві, підзаконних нормативних актах).

У науковому – як наукова інституція, предметом дослідження якої є накопичення, аналіз та узагальнення (синтез) знань щодо з'ясування природи, сутності, змісту теоретичних засад та напрацювання рекомендацій практиці щодо забезпечення інформаційної безпеки конкретних суб'єктів суспільних відносин.

Як навчальна дисципліна – покликана передати перевірені практикою теоретичні основи науки і сформувані засади мистецтва організації інформаційної безпеки майбутніми фахівцями у конкретній сфері суспільної діяльності, пов'язаної з інформацією.

Сучасний рівень світового науково-технічного прогресу (НТП) визначається формуванням світової інформаційної цивілізації – стрімким розвитком електронних засобів збору, опрацювання, зберігання та передачі інформації в соціальних системах. Серед електронних засобів інформації сьогодні домінуючу роль відіграють комп'ютерні (цифрові) технології, у тому числі технології телекомунікації.

Поступ НТП у сфері інформаційних технологій знайшов вираз у такому соціальному явищі, яке в сучасній науці отримало назву – електронізація. Черговим етапом електронізації стала її складова – інформатизація. Провідне місце в інформатизації сьогодні займає така її складова як комп'ютеризація: впровадження електронно-обчислювальної техніки (комп'ютерних засобів) в усі сфери соціальних відносин.

Як зазначалося, позитивні здобутки НТП супроводжують і негативні явища: зростання можливості загроз безпеці окремої людини, соціальних спільнот, держави, міжнародного співтовариства від антисоціальних проявів у сфері суспільних інформаційних відносин, засобом вчинення яких є сучасні інформаційні технології. На міжнародному рівні визначається, що загрози інформаційній безпеці окремій людині можуть мати глобальний характер, бути катастрофічними для людства чи окремих регіонів планети. Як приклад, один з багатьох, можна назвати, хоча б розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм, які набули умовної назви “комп'ютерні віруси”.

Якщо стихійні (природні) лиха людство ще не навчилося запобігати, то техногенні та соціогенні загрози безпеки знаходяться (щодо упередження, запобігання та боротьби) в межах можливостей людського розуму. Особлива увага сьогодні в теорії і практиці інформаційної безпеки (у обсязі дотримання нормальної життєдіяльності різних суб'єктів суспільних відносин) концентрується на соціальних складових аспектах: передбачення, запобігання, профілактика та боротьба із соціальними та техногенними загрозами. Значна доля в їх структурі належить протидії несанкціонованому (недозволеного, небажаного, неправомірного) доступу до

інформаційних ресурсів, зокрема через електронні засоби, автоматизовані (комп'ютерні) інформаційні системи (АІС) чи за їх допомогою.

Мета, мотиви і обставини порушників можуть бути різні:

- навмисне чи необережне пошкодження функціонування інформаційних систем, що призводить до блокування доступу до інформації, або її перекручення;
- крадіжка інформації, що зберігається і циркулює в інформаційній системі, розголошення якої не бажане для законного володільця;
- навмисне чи необережне знищення інформації тощо.

За таких умов постійно існує і зростає потреба та попит на спеціалістів високої кваліфікації, які вміють не тільки створювати та досконало користуватися сучасними електронними засобами у своїй професійній діяльності. Життя вимагає підготовки фахівців, які мають знання і вміють організувати захист інформації від небажаних для них і суспільства діянь, у тому числі з боку порушників, різними методами та засобами. Це в свою чергу потребує відповідного наукового дослідження, формування теоретичних основ: визначення предмету дослідження, сутності відносин, принципів, методів та відповідного стандартизованого, зрозумілого для всіх понятійного апарату. В свою чергу це забезпечує змістовне, раціональне, логічне формування відповідної навчальної дисципліни.

Програма навчального курсу представляє собою синтез науково-практичних здобутків в різних галузях знань щодо організації захисту інформації – забезпечення інформаційної безпеки на відповідному рівні соціального буття, його структури, підсистем: окремої людини; соціальних спільнот (організацій), держави тощо. При вивченні проблематики інформаційної безпеки слід також враховувати міжнародні аспекти захисту інформації: регіональні, континентальні, глобальні. Щодо останніх - значну роль у них все більше і більше відіграють такі засоби комунікації, як Інтернет.

Програма поєднує комплекс проблематики, з різних, нерозривних в практиці наукових підходів: управлінського; правового; інженерно-технічного, у тому числі технологічного та інших. Всі вони розглядаються як складові теорії організації (тектології) інформаційної безпеки – *міжгалузевої комплексної синтетичної науки (чи навчальної дисципліни), щодо суспільних відносин, які знаходять вираз у оптимізації заходів, дій, методів відповідних суб'єктів (людини, соціальних спільнот, держави), для створення (організування) необхідних, нормальних, безпечних умов функціонування окремих видів інформаційних систем.*

Мета програми полягає в тому, щоб надати допомогу тим, хто вивчає дану навчальну дисципліну в освоєнні комплексу теоретичних знань та здобуття практичних навичок щодо організації захисту інформації, як складової забезпечення інформаційної безпеки відповідного рівня інформаційних відносин та соціального управління ними.

Здобуття знань, які прийдеться застосовувати у майбутній професійній діяльності, потрібно не тільки звичайним користувачам інформаційних систем, але і, можливо, організаціям (менеджерам, управлінцям, керівникам) відповідних організаційних структур, зокрема, щодо інформаційного забезпечення їх безпечного, нормального функціонування.

Завдання програми поділяються на провідні і спеціальні.

Провідними завданнями є здобуття знань щодо основ науки і мистецтва організації інформаційної безпеки на відповідному рівні соціальної організації: людини, корпорації (підприємства, установи організації), суспільства, держави, міжнародного співтовариства.

Спеціальні завдання. Зміст проблематики програми умовно поєднує (інтегрує) три нероздільні в практиці напрямки, які визначають спеціальні завдання навчальної дисципліни: організаційно-управлінські, організаційно-технічні та організаційно-правові:

- перші - об'єднують питання щодо завдань організування та керування забезпечення інформаційної безпеки – захисту інформації у відповідних інформаційних системах (персональних, корпоративних, державних тощо);

- другі – містять комплекс завдань щодо визначення принципів організації забезпечення інформаційної безпеки технічними засобами, в контексті науки інформатики та інших технічних наук;

- треті – містять питання правового регулювання забезпечення організації інформаційної безпеки в рамках комплексного міжгалузевого юридичного інституту – інформаційного права, що формується на основі існуючої доктрини поділу права на публічне і приватне, матеріальне і процесуальне, а також провідних галузей державного права: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального.

Викладання і вивчення тематики програми навчальної дисципліни базується на тому, що ті, хто її вивчає, мають базові знання з основ інформатики і обчислювальної техніки, основ права. Положення зазначених дисциплін розглядаються у контексті основ теорії управління соціальними системами, зокрема тектології (теорії організації соціальних систем) тощо.

В свою чергу, знання на навички щодо тем даного навчального курсу дозволить більш усвідомити знання тематики інших навчальних дисциплін, що вивчаються у вищому навчальному закладі, зокрема загально-юридичних (провідних галузей державного права: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального), спеціальних дисциплін щодо питань теорії психології управління соціальними системами, організації професійної діяльності тощо.

Навчальний курс за програмою передбачає курс лекцій, семінарські, практичні (лабораторні) та самостійні заняття під керівництвом викладачів-спеціалістів. Розподіл часу на вивчення тем програми зазначається в тематичному плані з урахуванням фахової спеціалізації.

Розроблений на основі Програми навчальний план включає завдання рекомендаційного змісту для самостійної роботи тих, хто навчається, щодо тем курсу: з літературними джерелами, відповідними технічними засобами, у тому числі з персональним комп'ютером, Інтернет. Це сприятиме більш глибокому засвоєнню основного матеріалу програми і дозволяє набути стійких теоретичних знань і практичних навичок щодо захисту інформації, інформаційної безпеки.

Якщо навчальний курс за Програмою має відкритий зміст, в ньому забороняється використовувати інформацію з обмеженим доступом (у відповідності із Законами України “Про інформацію”, “Про державну таємницю” та іншими нормативно-правовими актами).

Програмою підготовки фахівців повинна передбачатися можливість ознайомлення під час стажування з практикою щодо питань організації інформаційної безпеки, захисту інформації.

Викладач за погодження з кафедрою має право на творчу ініціативу, зокрема, вносити обґрунтовані зміни у зміст та розподіл часу під час аудиторних занять у межах загального бюджету аудиторного навчального часу, виділеного на вивчення Програми. Це здійснюється в залежності від профілю підготовки спеціаліста, матеріально-технічного забезпечення вузу та інших навчальних дисциплін, окремі теми яких подібні за змістом.

У зв'язку з тим, що в Україні проблематика навчального курсу ще не знайшла достатнього висвітлення у науково-практичній літературі на державній мові (на рівні монографій, посібників, підручників) то у бібліографії подаються переважно російськомовні джерела.

Слід також зазначити, що проблематика програми відноситься до таких соціальних відносин, які бурхливо розвиваються: як в інженерно-технічному, так і в організаційно-правовому аспектах. Це потребує відповідного моніторингу інформації, відслідковування новацій у теорії і практиці організації інформаційної безпеки. У зв'язку із зазначеним викладачем стимулюється і заохочується творчий пошук студентів щодо пошуку новацій з проблематики навчального курсу. Студенти до аудиторних занять готують реферативні виступи з питань тем, зазначених у програмі, у визначеному викладачем порядку.

Викладання навчальної дисципліни здійснюється за методикою ступеневого здобуття знань. На лекціях викладач, через визначення комплексу питань, формулює проблеми щодо теми та її теоретичні засади. Під час самостійної роботи студенти шукають додаткову інфор-

мацію щодо визначених у програмі питань і поглиблюють свої знання. На семінарських (практичних) заняттях проводиться обговорення проблем за принципом партнерства.

Використана література

1. Айков Д., и др. Компьютерные преступления. Руководство по борьбе с компьютерными преступлениями: Пер.с англ. – М.: “Мир”, 1999.
2. Батурин Ю.М., Жодзишский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: Юрид. лит., 1991.
3. Вакка Дж. Секреты безопасности в Internet. – К.: “Диалектика”, 1997.
4. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій. Посібник /Романюк Б.В. Камлик М.І., Гавловський В.Д., Хахановський В.Г. Цимбалюк В.С. /За ред. Я.Ю.Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 2000. – 64 с.
5. Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Щодо проблем боротьби із злочинами, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення. - К.: НДІ "Проблем людини", 1998. – С.148-154.
6. Калужный Р.А. Научно-технический прогресс в деятельности правоохранительных органов. – К.: “Наукова думка”, 1990.
7. Калужный Р.А., Цимбалюк В.С. Вдосконалення інформатизації ОВС України - передумова покращення їх діяльності в боротьбі зі злочинністю // Правова система України: теорія і практика. 1993. – С.397-399.
8. Кримінальне право. Особлива частина. Підручник. (Александров Ю.В., Антипов В.І. та інші). Відпов. редактор Шакун В.І. – К.: “Правові джерела”, 1999.
9. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (Ответ. Редакторы Яценко С.С., Шакун В.И.). – К.: “Правові джерела”, 1998.
10. Ярочкин В.И. Безопасность информационных систем. – М.: “Ось-89”, 1996.
11. Ярочкин В.И. Информационная безопасность. Учебное пособие. – М.: Международные отношения, 2000. – 400 с.

В.ХАХАНОВСЬКИЙ, кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ТА КОМУНІКАЦІЙНІЙ СФЕРАХ

Людство неминує вступає в інформаційну епоху. Фахівці вважають, у світі розпочалося сторіччя інформатизації. Не стоїть осторонь цього процесу й наша держава, де останніми роками питанням інформатизації суспільства приділяється особлива увага.

Загальновідомий вислів “Хто володіє інформацією, той володіє світом” у значній мірі стосується правоохоронних органів, де процеси збирання, обробки, аналізу та зберігання інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення, відіграють вирішальну роль.

Сьогодні в Україні спостерігається інтенсивне впровадження сучасних інформаційних технологій в діяльність правоохоронних органів. Створюються міжвідомчі інформаційні системи правоохоронних органів, які успішно використовуються у боротьбі зі злочинністю. На відомчі навчальні заклади покладено відповідальне завдання – підготовка висококваліфікованих фахівців нового тисячоліття, спроможних орієнтуватися в величезних інформаційних потоках, адекватно протистояти злочинним угрупованням, які сьогодні мають сучасне технічне оснащення та спеціальну підготовку.

Боротьба зі злочинністю в інформаційній та комунікаційній сферах набула особливої гостроти та актуальності в усьому світі. Так, за даними Федерального міністерства внутрішніх справ Німеччини, за останні 10 років кількість таких злочинів там зросла у 10 разів. Лише в Баварії за 1999 рік вчинено 4451 злочин цього виду, у 2000 році тільки в м. Мюнхені порушено вже біля 300 кримінальних справ, пов'язаних з такими злочинами.

У зв'язку з різким поширенням цього виду злочинів у всьому світі нині існують чи створюються відповідні підрозділи по боротьбі з ними. Наприклад, у тій же Німеччині функціонують підрозділи з вилучення речових доказів комп'ютерних злочинів. Позитивні зміни у цьому напрямку можна вже спостерігати і у країнах СНД. Так, у складі МВС РФ з 1998 року функціонує Головне управління по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій. У складі ДСБЕЗ МВС України також створено управління по боротьбі зі злочинністю в сфері високих технологій та інтелектуальної власності.

Боротьба з цим видом злочинності потребує наявності певної законодавчої бази. Так, Кримінальний кодекс Німеччини з 1986 р. містить п'ять статей, що стосуються злочинності в інформаційній і комунікаційній сферах. Відповідне законодавство існує у переважній більшості країн, як це й було рекомендовано це у 1990 році Комітетом у справах законодавства Ради Європи.

Новий кримінальний кодекс України, що вступив у чинність з 2001 р., містить вже три статті щодо цього виду злочинності: ст. ст. 361, 362 та 363.

Боротьба з цим видом злочинності в Україні сьогодні визнана одним з пріоритетних напрямків діяльності органів внутрішніх справ. Ця проблема розглядалася на колегіях та нарадах керівництва МВС України, про актуальність проблеми свідчать також дані спеціальних підрозділів МВС України за останні роки. Так, лише по одній з порушених кримінальних справ в Україні матеріальний збиток становив 249 млн. грн.

Національна академія внутрішніх справ України надавала свої пропозиції щодо вдосконалення боротьби з цим видом злочинів. Зокрема, висловлювалися пропозиції щодо вдосконалення законодавства України щодо цього виду злочинності; доцільності створення відповідного міжвідомчого координаційного центру, підрозділів МВС України в областях (містах), завданням яких повинно бути розкриття, розслідування та попередження таких злочинів.

Для узагальнення передового досвіду з цієї проблеми було запропоновано виявити та зібрати для проведення 1-2 тижневого семінару в НАВСУ працівників слідчих та оперативних підрозділів, які брали участь у розкритті та розслідуванні подібних злочинів, зобов'язавши їх зробити копії відповідних кримінальних справ та підготувати реферати з цієї тематики.

Щодо підготовки та перепідготовки кадрів в цій галузі. На декількох засіданнях Вченої ради НАВСУ у 2000-2003 р.р. розглядалися питання про можливості організації підготовки фахівців з боротьби зі злочинністю в комп'ютерній сфері. Спеціально створена робоча група, до складу якої увійшли науковці та практичні працівники правоохоронних органів, з урахуванням досвіду інших навчальних закладів, розробила пропозиції щодо організації підготовки та перепідготовки фахівців з боротьби з організованою злочинністю в цій сфері. Думається, що ці питання потребують спільного обговорення фахівцями Національної академії внутрішніх справ України та Національного університету внутрішніх справ України.

На нашу думку, в Україні подібних фахівців треба готувати за спеціальною програмою на базі профільюючої вищої технічної та економічної освіти. Крім вивчення основних юридичних дисциплін, профільюючі знання, вміння та навички можуть бути надані шляхом впровадження нових спеціалізованих дисциплін з такими орієнтовними назвами: "Методика розкриття, розслідування та попередження злочинів в інформаційній та комунікаційній сфері", "Комп'ютерні технології в оперативній та інформаційно-аналітичній роботі" та ін. До проведення таких навчальних занять в НАВСУ, крім штатного професорсько-викладацького складу, пропонується залучити також фахівців з інших вузів.

Для ефективного дослідження проблем боротьби із злочинністю в комп'ютерній сфері треба скористатися зарубіжним позитивним досвідом, зокрема, шляхом поширення участі у

міжнародних конференціях, семінарах, підвищення кваліфікації за кордоном науковців та професорсько-викладацького складу навчальних закладів.

Треба також поширювати наукові дослідження у цій сфері, в тому числі - й на дисертаційному рівні, організувати випуск достатньої кількості наукової та навчально-методичної літератури з цієї тематики. Так, у 2000 році випущено посібник "Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій", підготовлений співробітниками МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю та НАВСУ, але тиражем лише 100 прим., чого явно замало. Працівниками тих самих підрозділів за участю НЦБ Інтерполу підготовлено посібник "Захист інформації в автоматизованих системах". Треба поширювати таку практику та, по можливості, залучати науковців до розслідування злочинів в комп'ютерній сфері.

На нашу думку, настав час для поєднання зусиль та створення певного міжвідомчого підрозділу, яке б сприяло підготовці кадрів з боротьби з організованою злочинністю в інформаційній та комунікаційній сферах для правоохоронних органів України.

Слід зазначити, що широке розповсюдження комп'ютерних технологій та їхнє масове використання у всіх галузях життя сучасного суспільства, в тому числі – й із злочинними намірами, створює об'єктивну основу для отримання цінної оперативної інформації, документування злочинних дій певних осіб шляхом контролю комп'ютерних масивів інформації, повідомлень, що передаються комп'ютерними мережами.

Отримання, дослідження і використання комп'ютерної інформації в оперативно-розшуковій діяльності стає достатньо перспективним і актуальним напрямом. Однак, з урахуванням специфіки об'єктів, засобів і методів дослідження, – це досить складний інструмент ОРД, який вимагає спеціальної підготовки оперативних працівників.

Так, вони повинні знати правові та організаційні основи проведення вказаних дій в рамках оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів, свої права щодо зміни чи знищення при цьому комп'ютерної інформації, вимоги кримінально-процесуального законодавства щодо процедур отримання та використання цієї інформації в ході проведення окремих слідчих дій. Крім того, треба бути обізнаними з порядком оформлення завдань і одержання судових рішень на проведення ОРД такого виду, подання їх результатів органу дізнання, слідчому, прокурору чи суду.

Комп'ютерні носії інформації можуть розглядатися як об'єкт дослідження, а також як речові докази чи документи. Вони можуть містити, зокрема, інформацію, що має орієнтовне чи доказове значення. Зрозуміло, що особа, яка здійснює дослідження комп'ютерних носіїв інформації, повинна бути обізнана з фізичними принципами збереження даних, логічною їх організацією на носіях, з методами і засобами пошуку комп'ютерної інформації, що має оперативний інтерес, з можливостями відновлення видаленої інформації та дослідження пошкоджених носіїв.

Потребують окремого розгляду також питання, що пов'язані із засобами і тактикою отримання інформації із захищених комп'ютерних систем, уразливими місцями та методикою подолання типових механізмів захисту, з порядком оформлення результатів проведення оперативно-технічних заходів.

Крім того, треба знати архітектуру і функціонування локальних і глобальних комп'ютерних мереж, види мережних протоколів, операційних систем, особливості мережних захисних механізмів, засоби і прийоми дослідження топології і логічної структури мережі: сканування мережних адрес і портів, моніторингу інформаційних потоків, а також вміти виявляти інформаційні ресурси, що являють оперативний інтерес у відкритих джерелах глобальної мережі Інтернет: у групах новин, на сторінках Веб і серверах, володіти основними методами подолання систем захисту комп'ютерних мереж, знати особливості зняття інформації з технічних каналів зв'язку в комп'ютерних мережах.

Особа, що досліджує комп'ютер, також повинна володіти методикою оперативно-технічного супроводження розкриття злочинів у сфері комп'ютерної інформації, знати уразливі місця комп'ютерної системи, методи і засоби несанкціонованого доступу, проблеми

розслідування і розкриття злочинів такого виду, ознаки і засоби виявлення фактів несанкціонованого проникнення в систему, засоби і методи моніторингу та систем оповіщення про факти вторгнення, тактичні прийоми застосування програмних і апаратних пасток, викриття та документування дій правопорушника, тактичні прийоми утримання мережного з'єднання з правопорушником, методика застосування спеціальної техніки для документування фактів вчинення злочинів у сфері комп'ютерної інформації.

Напевно, настав час для розгляду питання про впровадження у навчальний процес спеціалізованої дисципліни для певних категорій слухачів та курсантів, де б вивчалися проблеми, що розглянуті вище. На нашу думку, ця дисципліна повинна бути комплексною та викладатися декількома кафедрами.

Використана література

1. Закон України "Про захист інформації в автоматизованих системах" від 5.07.94, № 81/94-ВР.
2. Биленчук П.Д., Хахановский В.Г. Компьютерная безопасность // Бюл. по обм. опытом работы ОВД. – 1994. – №115. – С. 48-49.
3. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій: Посібник / За ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: НАВСУ, МНДЦ. 2000.
4. Система інформаційного забезпечення ОВС України / Під ред. Л.В.Бородича. – К., РВВ МВС України, 2000.

М. ГУЦАЛЮК, кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Нині всі економічно розвинені країни перейшли на широке використання нових інформаційних технологій у виробничій, комерційній, банківській сферах. Технологічний прогрес надає можливість по-новому організувати процеси обробки, зберігання, пошуку та передавання інформації в будь-якій потрібній формі: усній, письмовій або візуальній – незалежно від відстані, часу та обсягу [1].

Найбільш активно розвиваються технології, пов'язані з глобальною комп'ютерною мережею Інтернет, що призвело до появи таких нових категорій, як е-торгівля, е-бізнес, е-уряд тощо. Це яскраво демонструє графік зростання кількості користувачів Мережі (табл. 1).

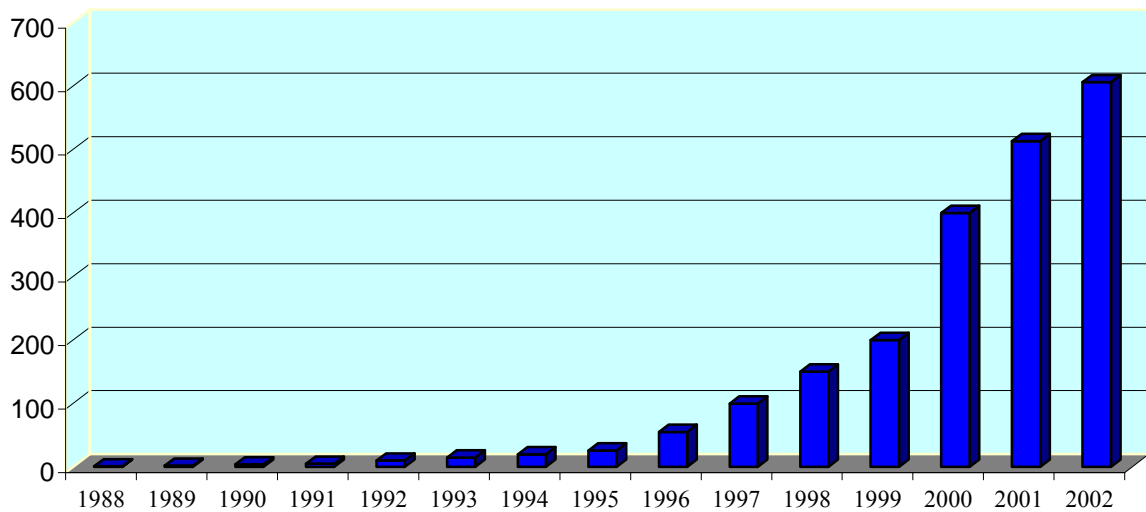
Електронна комерція охопила увесь світ, хоча насиченість електронних засобів у різних країнах є вкрай нерівномірною. Так, за даними Nua Ltd., у США та Європі – по 200 млн користувачів Інтернет, у Латинській Америці – 30 млн, Африці – 6 млн. Цей процес не минув і Україну, фінансові установи якої отримали доступ до міжнародних платіжних систем. Темпи зростання кількості користувачів Інтернет у нашій державі продовжують залишатися високими, на відміну від західних країн. Сьогодні їх приблизно 2 млн. Проте, це тільки 4 зі 100 громадян.

Разом з тим, в інформаційному суспільстві, виникли нові загрози, що стали серйозною перешкодою для інформаційного суспільства. Нові інформаційні технології почали активно використовуватися злочинним світом.

Наприклад, за даними Computer Emergency Response Team (CERT) – міжнародного авторитета в галузі безпеки Internet, заснованого Інститутом розробки програмного забезпечення Пітсбургського університету Карнегі-Мелона (Carnegie Mellon University Pittsburgh), останнім часом стрімко зросла кількість несанкціонованих проникнень до інформаційних систем (див. табл. 2).

Таблиця 1

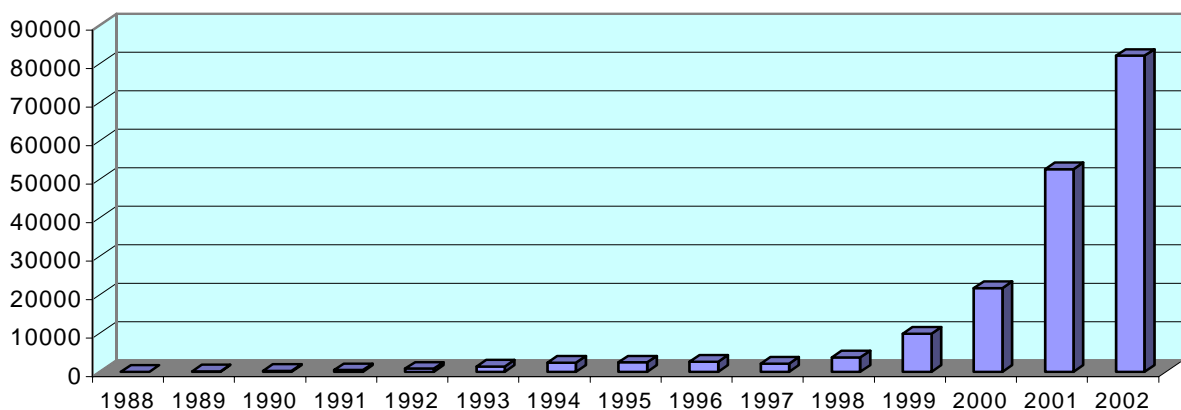
Кількість користувачів у глобальній мережі Internet, млн

У складі комп'ютерної злочинності найбільшу небезпеку для особи, держави, суспільства в цілому становлять такі злочини, що мають ознаки організованої злочинності: комп'ютерний тероризм; диверсії, інші прояви антагоністичної інформаційної боротьби кримінальних формувань з державою, правоохоронними органами; крадіжки інформації з баз даних та комп'ютерних програм; шахрайства з використанням комп'ютерних технологій, особливо у сфері міжнародних економічних відносин (кредитно-фінансова, банківська) і т. ін. Це одна з найбільш серйозних проблем багатьох держав, щорічні збитки від якої становлять понад 100 млрд дол. США. Кількість правопорушень вказаного виду має тенденцію до зростання.

Таблиця 2

Несанкціонований доступ до інформаційних систем

У грудні 2002 року в Лондоні проходив Перший міжнародний стратегічний конгрес „E-CRIME CONGRESS 2002”, присвячений проблемі електронної злочинності. Серед інших доповідачів віце-президент групи страхових компаній Вільям Барр виклав такі факти:

- 90 % організацій виявляють порушення інформаційних систем щороку;
- 80 % з них підтверджують фінансові збитки;

- тільки один вірус NIMDA призвів до збитків понад 1,8 млрд фунтів;
- у жовтні 2002 року кібератака протягом 1 години вивела з ладу 9 з 13 головних комп'ютерів, які керують глобальним рухом у мережі Інтернет;
- щороку викрадається приватної інформації на суму понад 38 млрд фунтів.

Підготовку та проведення Конгресу взяв на себе Національний центр по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій (National Hi-Tech Crime Unit – NHTCU) – перша в історії Великобританії національна правоохоронна організація, мета якої – боротьба з комп'ютерною злочинністю та співробітництво з іншими правоохоронними структурами.

NHTCU створений на виконання Національної стратегії, яка була представлена до Парламенту Великобританії у листопаді 2000 року. Стратегія „Project Trawler” була розроблена Асоціацією поліцейських офіцерів (АСПО) та Робочою групою з питань комп'ютерної злочинності й була опублікована Національним бюро кримінальних розслідувань (NCIS) у 1999 році. В стратегії йшлося про потенційні загрози комп'ютерної злочинності.

Після діяльності робочої групи, створеної у березні 2000 року, на виконання Стратегії з державного бюджету було виділено 25 млн фунтів на три роки, 10 млн з яких було виділено на розвиток відповідних відділів на місцях, та 15 млн на створення Національного центру по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій.

У роботі Конгресу „E-CRIME” взяли участь близько 400 делегатів з усього світу, у тому числі з Австралії, Нової Зеландії, Кореї, Гонконгу, Росії, Латвії, США та ін. Вони представляли державні, комерційні, наукові та правоохоронні органи, що займаються проблемами захисту інформації та розслідуванням комп'ютерних злочинів. Зокрема, своїх делегатів представляли Міністерство внутрішніх справ Великобританії, Інтерпол, Європол, ФБР, Управління "Р" (Росія), Microsoft, Symantec, IBM, Sun Microsystems Ltd., VISA, MasterCard, eBay, Bank of New York, Swedbank та ін.

На Конгресі відзначалося, що високотехнологічна злочинність зростає високими темпами, Інтернет дозволяє організованим злочинним групам швидко отримувати прибуток з відносно невеликим ризиком бути упійманими. Знаходячись у Мережі, можна порушувати закон на відстані, швидко і незалежно від громадянства і місця перебування. Злочинцям легко ошукувати безліч людей, приховувати докази і награвоване. Вони стали значною загрозою для критичної інфраструктури розвинених держав. Так, за повідомленням інформаційного агентства Washington ProFile, з посиланням на газету The Washington Times, терорист номер один – Усама Бен Ладен одержав у своє розпорядження комп'ютерну програму Promis (виробник – компанія Inslaw Inc.), що дозволяє йому проникати в урядові інформаційні мережі США.

Інтегруючись у світове інформаційне суспільство Україна перш за все повинна подбати про надійний захист своїх інформаційних ресурсів. Вагомим внеском у цьому напрямі було прийняття нової Конституції України ст. 17 якої визначає забезпечення інформаційної безпеки як одну з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу [2].

Не зупиняючись на питаннях щодо визначення самого терміну „інформаційний ресурс”, дискусія відносного чого продовжується серед вітчизняних науковців [3], відзначимо, що Законом України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. № 964-IV загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері серед інших визначені комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм.

Протидія комп'ютерній злочинності передбачає перш за все створення відповідної законодавчої бази, комплексу організаційних заходів, у тому числі підготовку кадрів високої кваліфікації, а також спеціальне технічне забезпечення цієї діяльності.

Перш за все, хотілося б зупинитися на самому понятті „комп'ютерний злочин”. Як відомо, ця проблема привернула до себе увагу криміналістів провідних зарубіжних країн, коли почався розквіт комп'ютерної техніки, який спричинив цілий комплекс негативних наслідків, які загострили ситуацію із захистом інформації, що міститься в базах даних комп'ютерів і комп'ютерних систем.

Статистика таких злочинів велася з 1958 року. Тоді під ними малися на увазі випадки псування і розкрадання комп'ютерного устаткування; крадіжка інформації; шахрайство або крадіжка грошей, здійснені із застосуванням комп'ютерів; несанкціоноване використання комп'ютерів або крадіжка машинного часу. Записи велися у Стенфордському дослідницькому інституті та тривалий час не представляли великого інтересу. До речі, у 1966 році комп'ютер уперше був використаний як інструмент для пограбування банку. Сталося це в Міннесоті. У 1968 році у всіх Сполучених Штатах було зафіксовано 13 злочинів; у 1978 році – 85, а в 1975 році інститут припинив ведення і публікацію статистики через складність визначення вірогідності подій, кількість яких швидко зростала [4].

У новому Кримінальному кодексі комп'ютерним злочинам присвячено Розділ XVI Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (Розділ із змінами, внесеними згідно із Законом України від 05.06.2003 р. № 908-IV), який складається з трьох статей:

Стаття 361. Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку

Стаття 362. Викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем

Стаття 363. КК Порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем

Статтями передбачено максимальну санкцію - позбавленням волі на строк до п'яти років.

Поряд з цим існують також і інші злочини, передбачені статтями Кримінального кодексу, де в якості знаряддя вчинення злочину може використовуватися комп'ютер.

9 – 13 червня 2003 р. Міжвідомчим НДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю спільно зі співробітниками ФБР за сприянням посольства США на базі Національної академії внутрішніх справ України був проведений Міжнародний міжвідомчий навчальний семінар з питань розслідування злочинів, що вчиняються у сфері використання комп'ютерних технологій.

У роботі семінару приймали участь співробітники Міжвідомчого НДЦ, ДСБЕЗ МВС, ГСУ МВС, НЦБ Інтерполу, Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, СБУ, органів прокуратури, суддів.

Під час роботи семінару були вивчені питання розслідування комп'ютерних злочинів, практично опрацьовані методи пошуку правопорушників у кіберпросторі, обговорені питання законодавства та міжнародної взаємодії у протидії кіберзлочинності.

Водночас під час проведення круглого столу, який проходив в рамках роботи семінару, було зазначено, що існує низка питань, які потребують невідкладного вирішення. Зокрема, це питання удосконалення чинного законодавства, розробки стратегії та тактики протидії кіберзлочинності, профілактики правопорушень в інформаційній сфері, подальшого посилення технічного захисту інформації тощо.

Необхідно відмітити, що, за прогнозами провідних науковців у галузі інформаційної безпеки, вже найближчими роками можливе стрімке зростання кількості кіберзлочинів. Так, за розрахунками компанії Gartner, вже у кінці 2004 року економічні збитки від них збільшаться у десятки разів. Це змушує і уряд США і європейське співтовариство терміново вжити відповідних заходів як на законодавчому так, і організаційному рівні. Зокрема, урядом США була нещодавно прийнята нова Стратегія щодо захисту інформаційних систем в Інтернет (бюджетом планується виділення близько \$ 60 млрд), в Раді Європи створюється спеціальний Комітет „Агентство інформаційної безпеки”, відповідні заходи вживаються на рівні ООН. Тому, обравши свій шлях розбудови інформаційного суспільства, Україна також повинна здійснювати відповідні кроки щодо своєї інформаційної безпеки.

У червні цього року народним депутатом України Кириловим В.Д. було зареєстровано законопроект „Про внесення змін до Закону України „Про організаційно-правові основи бо-

ротьби з організованою злочинністю”, яким передбачається аналітичне та науково-методичного забезпечення боротьби з комп’ютерною злочинністю покласти на Міжвідомчий центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. Відповідне рішення підтримується і Кабінетом міністрів України, якому Указом Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року "Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України" від 6 грудня 2001 року № 193/2001 надавалися повноваження щодо його організації. Залишилося не вирішеним, на жаль, одне питання – фінансування відповідних досліджень.

У цьому зв’язку залишається лише зазначити, що сучасні технології та глобальні інформаційні системи надають небачених раніше можливостей організованим злочинним угрупованням щодо вчинення незаконних фінансових операцій. Якщо враховувати, що щоденний обсяг електронних переказів перевищує 2 трильйона доларів США [5], та подальше ускладнення методів та масштабів фінансових операцій (в Україні вже функціонують віртуальні системи WebMoney, PayCash, e-port та ін.), а тільки по одній справі громадянина України Максима Височанському було висунуте обвинувачення в нанесенні збитків американським банкам на суму понад 100 мільйонів доларів, то на мій погляд, зволікання щодо відповідного розв’язання проблем захисту інформаційних ресурсів може призвести до не передбачуваних наслідків.

Використана література

1. Європа на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської комісії 1994-1995 рр. – К. – 2000. – С. 11.
2. Конституція України. – К. – 1996.
3. Див. Інформатизація управління соціальними системами: організаційно-правові питання теорії і практики: Навч. посіб./ В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний, В.С. Цимбалюк, Ю.В. Ящурицький, М.В. Гуцалюк. За заг. ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – К.: МАУП, 2003. – С. 12-19.
4. Див. Компьютерные террористы: Новейшие технологии на службе преступного мира (Энциклопедия преступлений и катастроф) /Автор-составит. Т. И. Ревяко. - Мн.: Литература, 1997. – 640 с.
5. Диканова Т.А., Осипов В.Е. Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием «грязных» денег. М., 2000. – С. 157.
6. <http://www.liga.net>: 29.07.2003, 16:08

ВІД НАУКОВОЇ РАДИ

ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В США, ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ

Серед кардинальних політичних, економічних і структурних змін у світі за останні десятиріччя особливо помітним є стрімкий за темпами і глобальний за масштабом перехід від індустріального до Інформаційного суспільства. Інформаційне суспільство, як це було зазначено у Білій книзі Європейської Комісії “Розвиток. Конкуренція. Зайнятість”, – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційно-комп’ютерних технологій та телекомунікаційних мереж.

Інформаційні технології, інфраструктура інформатизації відіграють сьогодні вирішальну роль у забезпеченні адміністративного і господарського управління, в розширенні інформаційної взаємодії між людьми, в більшій відкритості органів державної влади, в підготовці і розповсюдженні масової інформації, у процесі інтелектуалізації суспільства, в розвитку освіти, науки, культури, охорони здоров’я, захисту навколишнього середовища.

Україна не стоїть осторонь цього процесу. Інформаційні технології і інфраструктура інформатизації починають відігравати рішучу роль у розширенні та поглибленні зазначених процесів. Як відомо, обов'язковою частиною підготовчих заходів з приєднання країн-кандидатів до Європейського Союзу є розбудова Інформаційного суспільства в національних масштабах.

У зв'язку з цим ми вважаємо за необхідне розпочати рубрику “Інформаційне суспільство” з головних аспектів, що містяться у проектах, які прийняті до виконання урядами розвинутих країн світу.

Національна інформаційна інфраструктура США

Національна інформаційна інфраструктура США (далі - НІІ) – територіальна система, яка охоплює мережі зв'язку, телекомунікаційні і комп'ютерні мережі, бази даних і засоби надання доступу користувачам до національних інформаційних ресурсів.

1). Короткий виклад документу, який підготовлений Адміністрацією Президента США (вересень 1993 р.) і переданий до Конгресу.

Створення НІІ переслідує цілі забезпечення для американців:

- підвищення рівня е-бізнесу;
- можливості роботи вдома і в офісах завдяки теледоступу;
- широкого доступу до різноманітних інформаційних ресурсів;
- підвищення рівня освіти (школи, коледжі, університети);
- підвищення рівня медичних і соціальних послуг (побут, дозвілля).

Адміністрація вважає за необхідне:

- переглянути політику і нормативні правила в інтересах орієнтації на користувача (створення умов діалогового режиму роботи);
- стимулювати інвестиції з приватного сектору в створення НІІ шляхом податкової політики і організаційних заходів (надавати субсидії приватному секторові, який розробляє інформаційні технології);
- сприяти розвиткові інформаційно-комп'ютерних технологій і нових видів послуг;
- розвивати концепцію “універсальної послуги” з метою гарантії доступності інформаційних ресурсів для всіх за прийнятними цінами;
- забезпечувати безпеку і надійність роботи мереж;
- забезпечити захист персональних даних (щодо таємниці приватного життя);
- забезпечити захист інтелектуальної власності;
- здійснити координацію діяльності всіх рівнів виконавчої влади;
- забезпечити доступ до урядової інформації.

Структура і склад НІІ

Практичні дії

Адміністрація вважає за необхідне встановити партнерські стосунки з діловим світом, університетами, громадськістю, які переконані в необхідності створення могутньої НІІ. Це вимагає широкої міжвідомчої координації. З цією метою Адміністрація:

- створила Міжвідомчу робочу групу по НІІ (на чолі з міністром торгівлі), яка буде взаємодіяти з Конгресом і приватним сектором, пропонуючи політичні ініціативи по створенню НІІ, координувати діяльність урядових органів. Склад Робочої групи - три комітети: політики в галузі телекомунікацій, інформації, сфери прикладних застосувань;
- утворила Консультативну раду по НІІ із представників приватного сектора (25 членів, призначених міністром торгівлі), для підготовки рекомендацій робочій групі;
- злов'язала федеральні відомства, які безпосередньо відповідають за розвиток НІІ (Національна адміністрація по зв'язку і інформації при Адміністративно-бюджетному управлінні і Федеральна комісія з телекомунікацій США – ФКК) створити нову структуру і штати. ФКК зобов'язана відслідковувати зміни в ринковому середовищі.

2). Через рік НІІ переросла в геополітику “Глобальна інформаційна інфраструктура (ГІІ)”, яка втягує в орбіту інтересів США всі країни світу, оскільки ставила перед собою за мету розробку правил світового порядку і створення відповідних організаційно-правових прецедентів на основі регіонально-географічного використання інформаційно-комп'ютерних технологій і Інтернет.

Короткий виклад доповіді віце-президента Ела Гора про Глобальну інформаційну інфраструктуру (березень 1994 р.)

Глобальна інформаційна інфраструктура – комплекс комунікаційних (комп'ютерних) мереж, який назавжди змінить спосіб життя, навчання, роботи, спілкування люде у всьому світі. ГІІ є концепцією, яка змінює наші уявлення про потенціал людей. ГІІ закладає основу для будівництва Глобальної інформатизованої економіки.

ГІІ ґрунтується на 5 ключових принципах (прийняті на конференції міжнародного телекомунікаційного союзу і схвалені міністрами телекомунікації Великої сімки):

- залучення приватних інвестицій;
- сприяння конкуренції;
- введення гнучких механізмів регулювання, які повинні пристосовуватися до швидких технологічних змін і ринкової конкуренції;
- надання відкритого доступу до мереж всім провайдерам і користувачам;
- забезпечення загальнодоступних послуг.

Структура і склад ГІІ

Конференція країн Великої сімки (1995 р., Брюссель) прийняла рішення про доповнення ще 3 пунктами зазначених принципів:

- дотримання принципу рівних можливостей для всіх громадян;
- сприяння змістовній, мовній і культурній розмаїтості;

– визнання необхідності міжнародного співробітництва щодо приділення особливої уваги країнам, що розвиваються.

Ліберизація частки бізнесу з метою забезпечення процесів приватного інвестування і посилення конкуренції є і залишається найкращим засобом для активного творчого пошуку. У цьому плані 08.02.96 р. Президент США ввів у дію “Акт про телекомунікацію”. Головна думка Акту – компанії, що раніше працювали в різних галузях і кожна на своєму ринку, одержали право входження на ринки інших компаній, для забезпечення умов конвергенції засобів поширення інформації.

Гнучке регулювання передбачає створення умов інвестування для забезпечення стабільності і свободи в наданні широкого вибору послуг за справедливими цінами. Урядові органи зобов'язані відкинути застарілі форми регуляції, зберігши вірність їхнім глибинним цінностям і ідеалам.

Відкритий доступ передбачає можливість всім державам і партіям приєднатися до ГІІ.

Загальнодоступність послуг зростає з об'єднанням 4 попередніх принципів. Проте самі по собі вони не можуть привести до кінцевих результатів. Тому Президент США поставив перед приватним сектором задачу до кінця 1999 р. приєднати кожен школу Америки до ГІІ і помітив: *“Я закликаю створити Глобальну цифрову бібліотеку, завдяки якій кожний житель нашої планети одержить можливість доступу до всієї світової інформації”*.

В основних рисах національні системи кожної країни повинні бути подібними, наприклад, в плані доступних цін для людини будь-якого достатку.

Сьогодні до ГІІ приєдналися понад 50 країн світу. Керує нею міждержавна Комісія ГІІ зі штаб-квартирою у Вашингтоні (в будинку Інституту стратегічних досліджень США) зі Світовим банком в якості основного спонсора.

3). Короткий виклад доповіді Президента США, із щорічного звернення до членів Сенату і палати Представників США (05.02.97 р.)

Вперше була організована відеотрансляція в реальному часі за допомогою Інтернет.

Президент закликав до необхідності розвитку освіти і сприяння Інтернет, що дозволить реалізувати можливості інформатизації. *“Торік я закликав Америку підключити кожен навчальну кімнату і кожний клас до Інтернет до 2000 р., щоб всі діти мали доступ до глобального світу знань. Ми зобов'язані приєднати до Інтернет кожен лікарню, щоб лікарі могли передати дані про пацієнтів кращим фахівцям. Ми зобов'язані створити наступний черговий Інтернет, щоб могли спілкуватися між собою університети і лабораторії для розробки нових методів лікування, відкриття нових джерел енергії, створення умов для співробітництва”*.

Президент переконував уряд поширювати досягнення інформаційно-комп'ютерних технологій на все суспільство, стверджуючи, що *“доступ до них варто вважати вродженим правом кожної людини”*.

4). Тенденції інформаційної політики США 90-х років:

- комунікаційне і комп'ютерне устаткування стає все різноманітнішим, а конкуренція в цьому секторі - жорсткішою. Технологічний розвиток і ліберизація ринку відкривають нові ринкові “ніші” для виробників устаткування засобів інформатизації, а також, можливість конкурувати з традиційними монополістами. Активний розвиток одержують дві головні форми Інтернет-комунікації: електронна пошта і мультимедійна “павутина” – WWW. У порівнянні з традиційними телекомунікаціями і системами мас-медіа, Інтернет – досить динамічне середовище, в якому йде постійне експериментування і впровадження нового завдяки зусиллю самих користувачів, а не структур державного управління. Така організаційна децентралізованість надає можливість кожному одержувати, створювати і передавати інформацію. Окремі американські фахівці розглядають Інтернет як модель, прототип ГІІ;

– розширення спектру інформаційних послуг (можливість вибору провайдерів, виходячи з ціни, устаткування, зручності та ін.);

– зростання багатогранності ринку інформації (носії даних, програмне забезпечення, різноманітність форм надання інформації через ЗМІ, кабельне і супутникове телебачення);

– розширення можливостей користувачів, завдяки розвитку електронного інформаційного середовища (факси, пейджери, ноут-буки, стільникові телефони, персональні комунікатори – об’єднання факсу, телефону, комп’ютера і календаря та ін.). Комп’ютерні мережі можуть нести всі види інформації – звук, текст, відео, графіки, як кожний окремо, так і в комплексі, в формі «мультимедіа» – Веб-документу, які складаються з множини Веб-сторінок;

– роль уряду в регулюванні інформаційно-комунікаційного середовища порівняно обмежена. Сильний вплив тут надають ділові кола (бізнес) і різноманітний спектр зацікавлених груп і осіб з приватного і некомерційного сектору. Проте кожна країна повинна виробляти свої принципи регулювання відносин в цьому середовищі, виходячи зі свого типу державного устрою, соціально-економічного рівня і ступіня конкурентноздатності.

Тенденція глобалізації мережних комунікацій в технологічному аспекті привела до концепції “відкритих систем”, тобто вимоги глобальної стандартизації інформаційних і комунікаційних технологій на основі відкритих міжнародних стандартів, а в політико-економічному плані – до локальних договірних акцій щодо знищення бар’єрів взаємодії між компаніями, клієнтами і державою.

Європейський підхід до побудови Інформаційного суспільства

В грудні 1993 року на засіданні Комісії Європейського Союзу (Брюссель) був заслуханий документ – Біла книга Делора за назвою: *“Розвиток, Конкуренція і Зайнятість – виклики і шлях вперед у XXI сторіччя”*. Документ звертав увагу на те, що *“нові інформаційні і телекомунікаційні технології викликали структурні зміни, у порівнянні з індустріальною революцією минулого. ...Разом із пов’язаними з ними послугами вони мають потенціал, що сприяє стійкому і безперервному розвитку, збільшенню конкурентноздатності, відкриттю нових можливостей для роботи і поліпшенню якості життя всіх європейців”*.

В документі, який вказав завдання і шляхи в 21-і сторіччя, відзначається: *“Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей ґрунтується на використанні послуг, наданих за допомогою інформаційних технологій і технологій зв’язку”*. Назва “Інформаційне суспільство” визначало не тільки інфраструктурний аспект руху в інформаційну епоху, але, головне, відзначало людський вимір суспільства майбутнього.

Комісія Європейського Союзу замовила (05.12.93 р.) групі фахівців під керівництвом Мартіна Бангемана (на той час Комісар РЄ по захисту даних) розробити Звіт про Інформаційне суспільство, який передбачав конкретні рекомендації для всіх держав-учасниць ЄС.

Зазначений Звіт за назвою: *“Європа і всесвітнє Інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді”* був розглянутий 24-25 червня 1994 року на самміті Європейської Ради (о.Корфу). Він вважається маніфестом і директивою для організації конкретних дій держав-учасниць ЄС й спрямований на взаємодію держав-учасниць в становленні Інформаційного суспільства. У Звіті зазначено, що американська програма створення ГІІ прийнята не просто через “призму” Інтернет, а саме як політико-економічна акція США з наслідками, які мають далеку перспективу, на яку Європі треба розробити стратегічну відповідь.

Було прийнято рішення про створення постійно діючого координаційного органу – Ради з проблем Інформаційного суспільства та початок роботи щорічного Форуму ЄС з питань Світового інформаційного співтовариства.

На основі Звіту групи М.Бангемана був розроблений (1994 р.) *“План дій”*, присвячений реалізації заходів, які запропоновані у Звіті.

По суті, приєднання ЄС до ГІІ спочатку привнесло вимогу урахування багатомовності національних культур і неоднорідності економічного розвитку деяких країн і регіонів, додавши до критеріїв відкритих систем ЄС локалізацію інформаційно-комп’ютерних технологій як презумпцію рівноправності мов у кіберпросторі. В результаті логічним продовженням ГІІ

стала спільна геополітика країн ЄС за назвою Глобальне інформаційне співтовариство, яка ставить новий акцент на якості змісту інформації в Інтернет. Це тому, що актуальним є не сам Інтернет, а його економічне “наповнення”. Механізм формування цього змісту одержав назву “електронної комерції”. Це бізнес-середовище покликане надати всім компаніям світу рівні можливості бути присутніми і змінювати структуру свого бізнесу на світовому ринку. Цей бізнес-середовище і є “глобалізація” у “чистому вигляді”, яка вимагає для свого повного втілення зусиль всіх країн світу.

У 1995 році відбувся **Форум ЄС** за назвою: **“Інформаційне суспільство – досягнення Європейської Комісії і план дій “Великої сімки”**. Переслідуючи посилення координованості дій держав-учасників ЄС і прискорення побудови в Європі Інформаційного суспільства, Форум підвів підсумки і обговорив подальшу програму роботи – INFO 2000 щодо розвитку європейської індустрії мультимедійних інформаційних ресурсів.

1). Звіт групи М.Бангемана: “Європа і всесвітнє інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській Раді”

Група рекомендує довіритися ринковим механізмам, як мотивованим можливостям переходу світового співтовариства в XXI сторіччя – віку інформації. Це означає:

- заохочення підприємницького інтелекту, який створює можливості для появи нових секторів економіки, яка динамічно розвивається;
- розвиток загального підходу до регулювання ринку, який підвищує конкурентоздатність європейської економіки і ринку інформаційних послуг;
- надходження заходів без залучення додаткового державного фінансування, субсидій або протекціонізму.

Європа бере участь у створенні нового способу громадського життя і діяльності, заснованому на інформації, але зі своїм підходом, який є занадто фрагментарним і який може знизити одержувану вигоду.

Для європейців участь у розробці, адаптації і застосуванні нових технологій та освоєння їхніх нових можливостей, потребує співробітництва між особами, організаціями і країнами.

Що ми очікуємо для ..?

- *європейських громадян (споживачів)* – більше турботи суспільства про суттєве підвищення якості життя;
- *творців інформації* – нові форми прояву творчого потенціалу у відповідь на запит нових продуктів і послуг;
- *європейських регіонів* – нові можливості заявити про свої традиції і індивідуальності, завдяки зникненню тимчасових і просторових бар'єрів;
- *урядів і адміністрацій* – більш ефективні, дешеві і доступні громадянам служби;
- *бізнесу (підприємництва)* – більш ефективне керування і організація, доступ до навчальних та ін. послуг, каналів передачі даних, до споживачів і постачальників послуг, які породжують велику конкуренцію. На світовому рівні багато зусиль спрямовано на удосконалювання телекомерції (електронний бізнес) і електронний обмін документами;
- *європейських операторів телекомунікацій* – здатність забезпечити ще ширший набір нових послуг;
- *постачальникам комп'ютерної і програмної індустрії, побутової електроніки* – нові ринки, які швидко розвиваються, як всередині, так і за межами держави.

Соціальна задача

Підготовка європейців до прийняття ними Інформаційного суспільства є пріоритетною задачею.

Існують небезпеки:

- інформаційне суспільство жадає глибоких змін в нашому уявленні про суспільство, його організації і структурі. Увага політиків до цієї проблеми нестабільна;
- індивідууми можуть відкидати нову інформаційну культуру і її інструменти (низький рівень комп'ютерної грамотності), хоча поширення інформації до цієї пори залишається занадто обмеженим і дорогим.

Група звертає увагу – *“Ми повинні протистояти цьому, переконуючи населення в тому, що саме нові технології знімають такі обмеження, як негнучкість, інертність і відособленість. Об'єднуючи в пул інформаційні ресурси, які традиційно розділені один від одного, інформаційна інфраструктура відкриває необмежений потенціал для придбання знань, інновацій і творчості.*

Це покладає на державну владу обов'язок забезпечити всім громадянам справедливий доступ до інформаційної інфраструктури. Зусилля повинні бути спрямовані на забезпечення масової підтримки і широкого використання нових технологій. Потрібно всіляко підтримувати будь-які приватні, суспільні, регіональні ініціативи.

Найбільшою структурною проблемою є фінансова і організаційна слабкість Європейської програмної індустрії, домінування на глобальному ринку англійської мови – відображення провідної ролі США у світовому виробництві і розподілі цієї продукції”.

2). План дій

В основі Плану дій – стимуляція ринків. Його рушійна сила – приватні інвестиції.

Найпершою задачею урядів є створення нового середовища регулювання конкуренції, її безумовної і постійної політичної підтримки, так, щоб попит міг би фінансувати її розвиток. Всі особи на ринку повинні мати рівні можливості діяти відповідно до чітко встановлених правил, в єдиних законодавчих і конкурентних рамках.

Група рекомендує прискорити лібералізацію телекомунікаційного сектору:

- відкрити для конкуренції монополізовані інфраструктури і послуги;
- усунути політичний тиск і бюджетні обмеження некомерційного характеру на операторів телекомунікацій;
- виробити чіткий план і порядок реалізації практичних заходів для досягнення цих цілей;
- переглянути весь процес стандартизації в Європі. Стандарти відкритих систем відіграють вирішальну роль при побудові європейської інформаційної інфраструктури (ЄІІ). Забезпечення взаємного з'єднання різного типу мереж і взаємодії для спільної роботи, рекомендується як найважливіші цілі ЄС;
- невідкладно переглянути європейські тарифи на послуги зв'язку, щоб привести їх у відповідність з тарифами інших розвинених країн. Оператори телекомунікацій повинні звільнитися від бюджетних обмежень, які накладаються державою. Бажано, щоб оператори взяли на себе деякі зобов'язання (справедливі і рівномірні витрати) по забезпеченню загальнодоступних послуг;
- нарощування критичної маси (для виникнення “ланцюгової реакції” процесів розвитку інформатизації). Ця рекомендація передбачає заохочення поінформованості малого, середнього бізнесу, державних адміністрацій і молодого покоління. Сегменти ринку, що базуються на нових інформаційних технологіях, не можуть відразу забезпечити одержання адекватного повернення інвестицій без належного рівня запитів. Тільки конкуренція не зможе забезпечити критичну масу, тому що вона, критична маса, буде збільшуватися занадто повільно.

3). Реалізація Плану дій

Ключовою задачею повинні стати реалізація принципу формування єдиного європейського ринку з вільним рухом інформаційних продуктів і послуг на користь всіх європейців незалежно від місця проживання.

Несумісні погляди на процеси національного регулювання в різних країнах несуть реальну загрозу дроблення внутрішнього ринку. Це вимагає організації загальних і погоджених рамок регулювання (тобто, вирішення політичних задач), по створенню відкритого, конкурентного і керованого ринку інформаційного суспільства в таких ключових областях:

- захист прав інтелектуальної власності.

Група вважає, що *«значимість захисту прав інтелектуальної власності в нових умовах глобалізації ринку послуг мультимедіа буде зростати і вирішення цієї проблеми на європейському і міжнародному рівнях має бути найпріоритетнішою задачею. Загальні правила регулювання повинні бути погоджені і проведені в життя повсюдно. У пріоритетному порядку повинна бути впроваджена Директива по правовому захисту баз даних»*;

- конфіденційність (захист персональних даних)

а) *“Вимоги щодо захисту будуть різко зростати, через маніпулювання персональною інформацією, яка реалізує індивідуальні ресурси персональних даних, мови і зображень (відображення візуальних образів особистості, нагромадження даних про її зв'язки, переміщення і поведінку). Розходження в рівні захисту створюють ризик обмеження вільної циркуляції між країнами широкого діапазону нових послуг”*.

Група вважає, що *“відсутність правового захисту персональних даних на основі широкого загальноєвропейського підходу, безумовно, буде гальмувати розвиток інформаційного суспільства”*.

Група рекомендує *“Через важливість проблеми захисту персональних даних потрібно терміново знайти її вирішення державам-учасникам ЄС на основі запропонованої Директиви, яка встановлює загальні принципи захисту”* (24 жовтня 1995 р. Європейським Парламентом і Радою була прийнята Директива 95/46/ЄС про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і вільного обігу цих даних).

б) Група вважає, що *“кодування (шифрування) стає усе більш важливим засобом в процесі розвитку платних послуг. Воно буде гарантувати, що тільки той, хто платить, буде одержувати послугу. Кодування повинно запобігати потраплянню персональних даних у загальнодоступні ресурси. Система кодування могла б сприяти ринку, якби орієнтувалася на використання стандартної системи шифрування”*.

Група рекомендує *“прискорити проведення робіт на європейському рівні з електронного і правового захисту, а також з безпеки”*.

- захист прав власності на середовище передачі. *“Правила регулювання на європейському рівні повинні бути вирішальними, такими, що передають універсальність Інформаційного суспільства, і такими, що надають йому трансграничні можливості. Європейський Союз повинен відігравати провідну роль у справі врегулювання виникаючих невідповідностей. Необхідно розробити ефективне законодавство для захисту плюралізму і конкуренції”*.

4). Конструктивні блоки Інформаційного суспільства

Ключем до Інформаційного суспільства є комунікаційні мережі, які об'єднані з інформаційними технологіями (базові послуги). Мережі (телефонні, кабельні, супутникові...) знімають обмеження в часі і відстані, а базові послуги (електронна пошта, інтерактивне бачення...) дозволяють використовувати мережі і додатки (дистанційне навчання, телеобробка...), які пропонують спеціалізовані рішення для користувачів.

Група рекомендує:

а) для розвитку мереж:

- забезпечити пріоритетність у розвитку цифрової телефонної мережі інтегрального обслуговування ISDN, яка дозволяє передавати не тільки мову, але і рухливі зображення;
- розвивати наступну технологічну хвилю – інтегровані широкосмугові комунікації (світ мультимедіа) типу АТМ, яка дозволить комбінувати всі середовища передачі інформації. Для цього повинен бути організований Європейський спостережливий комітет по широкосмуго-

вому зв'язку для виробітку загальної точки зору, контролю і сприяння реалізації загальної концепції через вибір і розробку стандартів;

- розвивати мобільну комунікацію через адаптацію стандартів цифрової комунікації (просувати стандарти GSM у Європі й у всьому світі) і знизити на неї тарифи;
- розширювати використання супутників, спонукати супутникову індустрію на розробку пріоритетних проектів. Розробити законодавство для супутникових комунікацій.

б) для розвитку сфери базових послуг:

- необхідні нові базові послуги (і їхні стандарти, включаючи електронну пошту, відео-послуги...), які знімуть обмеження традиційної телефонної мережі (як ISDN). Для розробки уніфікованих стандартів потрібне створення “Європейського Форуму базових послуг”. *“Блис-кучі можливості для всієї економіки Європи можуть бути швидко реалізовані через поширення на території Європи сумісних загальноєвропейських базових послуг”*;
- необхідне вивчення наступної еволюції Інтернет, зокрема, з погляду її серйозних недоліків щодо проблем безпеки.

5). Десять Додатків, які ведуть до Інформаційного суспільства

Ініціативи, які приймають вигляд експериментальних додатків, є найефективнішим засобом створення критичної маси, як сили, спрямованої на інвестиції в нові послуги і мережі.

Пріоритетні додатки можуть бути поділені на два блоки: додатки для домашнього використання, бізнес і соціальні додатки.

До переліку додатків належать:

- телеробота вдома і в невеликих офісах;
- дистанційне навчання (центри навчання, послуги по читанню курсів, розповсюдження посібників, поширення технологій дистанційного навчання);
- мережі для з'єднання університетів і дослідницьких центрів;
- розширення послуг для малого і середнього бізнесу (е-пошта, е- документообіг);
- керування дорожнім і повітряним рухом;
- мережі для охорони здоров'я (е-медицина – дешевша й ефективніша);
- електронні тендери (дешевше й ефективніше адміністрування);
- мережа державних адміністрацій (е-уряд);
- міські інформаційні магістралі (забезпечення доставки інформації додому).

б). Фінансування Інформаційного суспільства

Необхідні інвестиції в Інформаційне суспільство повинні бути значними на протязі 5-10 років.

Група вважає, що створення Інформаційного суспільства може бути довірено приватному сектору.

Державне інвестування буде відігравати певну роль (в обсязі цільового фінансування). В основному воно повинно бути не за рахунок збільшення державних витрат, а шляхом перерозподілу вже існуючих вкладень. Крім того, державне фінансування має бути спрямоване на інформаційно-пропагандистську компанію для підвищення поінформованості суспільства.

Група призиває Комісію ЄС сформувати Раду, яка би складалася з лідерів всіх секторів індустрії, для роботи над базовими проблемами Інформаційного суспільства, і щоб вона була здатна координувати дії зацікавлених сторін з усього діапазону проблем, що пов'язані зі створенням ЕІІ.

Хартія Глобального Інформаційного суспільства

В липні 2000 р. в Окінаві керівники країн “вісімки” підписали Хартію Глобального Інформаційного суспільства.

В Хартії були визначені і рекомендовані країнам наступні основні принципи і напрямки формування і розвитку такого суспільства:

- Інформаційно-комунікаційні технології (ІТ) – один з найбільш важливих факторів, який впливає на формування суспільства XXI сторіччя. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти і роботи, а також взаємодії уряду і цивільного суспільства. ІТ швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони дають можливість всім приватним особам, фірмам і співтовариствам, що займаються підприємницькою діяльністю, більш ефективно і творчо вирішувати економічні і соціальні проблеми. Перед усіма нами відкриваються величезні можливості.

- Суть ІТ, які стимулюються, в їхній економічній і соціальній трансформації міститься та в їхній здатності сприяти людям і суспільству у використанні знань і ідей. Інформаційне суспільство дозволяє людям ширше використовувати свій потенціал і реалізовувати свої устремління. Для цього керівники країн “вісімки” будуть вживати заходи, щоб ІТ служили досягненню взаємодоповнюючих цілей забезпечення стійкого економічного росту, підвищення суспільного добробуту, стимулювання соціальної згоди і повної реалізації їх потенціалу в області зміцнення демократії, транспарентного і відповідального керування, міжнародного світу і стабільності.

- Прагнучи до досягненню цих цілей, керівники країн “вісімки” підтверджують свою прихильність принципу участі в цьому процесі, виходячи з того, що всі люди, всюди, без винятку, повинні мати можливість користуватися перевагами Глобального Інформаційного суспільства. Його стійкість ґрунтується на демократичних цінностях, які стимулюють розвиток людини, таких, як вільний обмін інформацією і знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей.

- Керівники країн “вісімки” будуть здійснювати керівництво в просуванні зусиль урядів щодо зміцнення відповідної політики і нормативної бази, які стимулюють конкуренцію і новаторство, щодо забезпечення економічної і фінансової стабільності, сприяють співробітництву стосовно оптимізації глобальних мереж, боротьби зі зловживаннями, що підривають цілісність мереж, по скорочення розриву в електронно-цифрових технологіях, інвестування в людей і забезпечення глобального доступу і участі в цьому процесі.

- Керівники країн “вісімки” відзначають, що Хартія є, насамперед, закликом до всіх як у державному, так і в приватному секторах, ліквідувати міжнародний розрив в області інформації і знань. Солідна основа політики і дій у сфері ІТ може змінити методи взаємодії країн по просуванню соціального і економічного прогресу у всьому світі. Ефективне партнерство серед учасників, яке включає спільне політичне співробітництво, також є ключовим елементом раціонального розвитку Глобального інформаційного суспільства.

Хартія визначила чотири напрямку при формуванні Інформаційного суспільства:

- використання можливостей електронно-цифрових технологій;
- подолання електронно-цифрового розриву;
- сприяння загальній участі;
- подальший розвиток.

Використання можливостей електронно-цифрових технологій

Потенційні вигоди електронно-цифрових технологій знаходять своє втілення в стимулюванні конкуренції, сприяють розширенню виробництва, створенню і підтримці економічного росту, сприяють збільшенню зайнятості населення.

Задача полягає не тільки в стимулюванні і сприянні переходу до Інформаційного суспільства, але також і в реалізації його повних економічних, соціальних і культурних переваг. Для досягнення цих цілей важливо планувати роботу на наступних ключових напрямках:

- проведення економічних і структурних реформ з метою створення обстановки відкритості, ефективності, конкуренції і використання нововведень, які доповнювалися б заходами для адаптації на ринках праці, розвитку людських ресурсів і забезпеченню соціальної згоди;
- керування макроекономікою, яка сприяє більш точному плануванню з боку ділових кіл і споживачів і використання переваг нових електронно-цифрових технологій;
- розробка інформаційних мереж, які забезпечують швидкий, надійний, безпечний і економічний доступ за допомогою конкурентних ринкових умов і відповідних нововведень до мережних технологій, їх обслуговуванню і застосуванню;
- розвиток людських ресурсів, здатних відповідати вимогам віку інформації, за допомогою освіти і довічного навчання і задоволення зростаючого попиту на фахівців в галузі електронно-цифрових технологій в багатьох секторах нашої економіки;
- активне використання електронно-цифрових технологій у державному секторі і сприяння наданню в режимі реального часу послуг, необхідних для підвищення рівня доступності влади для всіх громадян.

Приватний сектор грає життєво важливу роль в розробці електронно-цифрових технологій і комунікаційних мереж в Інформаційному суспільстві. Проте задача створення передбачуваної, транспарентної і не дискримінаційної політики і нормативної бази, які необхідні для Інформаційного суспільства, лежить на урядах. Необхідно подбати про те, щоб правила і процедури, які мають відношення до електронно-цифрових технологій, відповідали корінним змінам в економічних справах з урахуванням принципів ефективного партнерства між державним і приватним секторами, а також транспарентності і технологічній нейтральності. Такі правила повинні бути передбачуваними і сприяти зміцненню ділової і споживчої довіри.

З метою максимізації соціальної і економічної вигоди Інформаційного суспільства “вісімка” рекомендує наступні основні принципи і підходи:

- продовження сприяння розвитку конкуренції і відкриттю ринків для електронно-цифрових технологій і телекомунікаційної продукції і послуг, включаючи не дискримінаційне і засноване на витратах підключення до основних телекомунікацій;
- захист прав інтелектуальної власності на електронно-цифрових технологіях. Це має велике значення для просування нововведень, розвитку конкуренції і широкого впровадження нових технологій. “Вісімка” вітає спільну роботу представників органів влади країн по захисту інтелектуальної власності і доручає своїм експертам обговорити подальші напрямки роботи в цій сфері;
- підтверджується зобов'язання урядів використовувати тільки ліцензоване програмне забезпечення;
- ряд послуг, включаючи телекомунікації, транспорт, доставку посилок, мають велике значення для Інформаційного суспільства і економіки. Підвищення їх ефективності і конкурентноздатності дозволить розширити їх переваги. Митні і експедиторські процедури також важливі для розвитку інформаційних структур;
- розвиток трансграничної електронної торгівлі шляхом сприяння подальшої лібералізації, поліпшення мереж і відповідних послуг і процедур в контексті жорстких рамок Всесвітньої торговельної організації (ВТО), продовження роботи в галузі електронної торгівлі в ВТО і на інших міжнародних форумах і застосування існуючих торговельних правил ВТО до електронної торгівлі;
- послідовні підходи до оподаткування електронної торгівлі, які засновані на звичайних принципах, включаючи не дискримінацію, рівноправність, спрощеність та інші ключові елементи, повинні бути погоджені в контексті роботи Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР);

- продовження практики звільнення електронних перекладів від мита доти, поки вона не буде розглянута знову на наступній міністерській конференції ВТО;
 - просування ринкових стандартів, які включають, наприклад, технічні стандарти функціональної сумісності;
 - підвищення довіри споживача до електронних ринків відповідно до керівних принципів ОЕСР, у тому числі за допомогою ефективних саморегулюючих ініціатив, таких, як кодекси поведінки, маркірування та інші програми підтвердження надійності, і вивчення варіантів усунення складностей, які зазнають споживачі в ході трансграничних суперечок, включаючи використання альтернативних механізмів вирішення суперечок;
 - розвиток ефективного механізму захисту особистого життя споживача, а також захисту особистого життя при обробці персональних даних, забезпечуючи при цьому вільний потік інформації;
 - подальший розвиток і ефективне функціонування електронної ідентифікації, електронного підпису, криптографії і інших засобів забезпечення безпеки і достовірності операцій.
- Зусилля міжнародного співтовариства, які направлені на розвиток Глобального Інформаційного суспільства, повинні супроводжуватися погодженими діями по створенню безпечного і вільного від злочинності кіберпростору. “Вісімка” бере на себе зобов'язання забезпечити здійснення ефективних заходів, як зазначено в Провідних принципах по безпеці інформаційних систем ОЕСР, у боротьбі зі злочинністю в комп'ютерній сфері. Буде розширене співробітництво країн “Групи восьми” у рамках Ліонської групи по транснаціональній організованій злочинності. “Вісімка” буде і далі сприяти встановленню діалогу з представниками промисловості про безпеку і довіру в кіберпросторі. Необхідно також знайти ефективні політичні рішення актуальних проблем, як, наприклад, спроби несанкціонованого доступу і комп'ютерні віруси. “Вісімка” буде і далі залучати представників промисловості і інших посередників для захисту важливих інформаційних інфраструктур.

Подолання електронно-цифрового розриву

Питання про подолання електронно-цифрового розриву всередині держав і між ними зайняло важливе місце в національних дискусіях. Кожна людина повинна мати можливість доступу до інформаційних і комунікаційних мереж. “Вісімка” підтверджує прихильність зусиллям, які здійснюються в даний час, по розробці і здійсненню стратегії, направленої на вирішення даного питання. Ми вітаємо те, що і промисловість, і цивільне суспільство все більш схильються до визнання необхідності подолання цього розриву. Мобілізація знань і ресурсів в цій галузі – необхідна умова врегулювання даної проблеми. “Вісімка” буде і далі прагнути до ефективного співробітництва між урядами і цивільним суспільством, яке уважно реагує на високі темпи розвитку технологій і ринку.

Ключовою складовою стратегії повинен стати безперервний рух у напрямку загального доступу для всіх. “Вісімка” буде і далі:

- сприяти встановленню сприятливих ринкових умов, необхідних для надання населенню послуг у області комунікацій;
- вишукувати додаткові можливості, включаючи доступ через установи, які відкриті для широкої публіки;
- приділяти пріоритетну увагу удосконалюванню мережного доступу, особливо у віддалених міських і сільських районах;
- приділяти особливу увагу потребам і можливостям людей, які мають зменшену соціальну захищеність, людей з обмеженою працездатністю, а також літніх громадян, і активно здійснювати заходи, які направлені на надання їм легшого доступу;

- сприяти подальшому розвитку “зручних для користування”, “безперешкодних” технологій, включаючи мобільний доступ до мережі Інтернет, ширше використання безкоштовного, загальнодоступного інформаційного наповнення і відкритих для всіх користувачів програмних засобів, дотримуючись при цьому права на інтелектуальну власність.

Стратегія розвитку інформаційного суспільства повинна супроводжуватися розвитком людських ресурсів, можливості яких відповідали би вимогам інформаційного століття. “Вісімка” зобов'язується надати всім громадянам можливість освоїти і одержати навички роботи з електронно-цифровими технологіями за допомогою навчання і підготовки. “Вісімка” буде і далі прагнути до здійснення цієї масштабної мети, надаючи школам, класам і бібліотекам комп'ютерне устаткування, здатне працювати в режимі реального часу, а також направляти туди викладачів, які мають навички роботи з електронно-цифровими технологіями і мультимедійними засобами. Крім того, будуть здійснюватися заходи по підтримці і стимулюванню малих і середніх підприємств, а також людей, що працюють не по найму, надаючи їм можливість підключатися до мережі Інтернет і ефективно нею користуватися. Буде заохочуватися використання електронно-цифрових технологій з метою надання громадянам можливості навчання з застосуванням передових методик, особливо тим категоріям громадян, які у протилежному випадку не мали би доступу до освіти і професійної підготовки.

Сприяння загальній участі

Електронно-цифрові технології відкривають перед країнами, що розвиваються, чудові можливості. Країни, яким удалося направити свій потенціал в потрібне русло, можуть сподіватися на подолання перешкод, які традиційно виникають у процесі розвитку інфраструктури, більш ефективне вирішення своїх насущних задач в області розвитку таких, як скорочення бідності, охорона здоров'я, поліпшення санітарних умов і освіти, використання переваг швидкого росту глобальної електронної торгівлі. Деякі країни, що розвиваються, досягли значних успіхів у цих областях.

Проте, не варто недооцінювати проблему світового масштабу, яка пов'язана з подоланням існуючих розходжень в області інформації і знань. “Вісімка” віддає належне тій уважності, якій приділяють цій проблемі багато країн, що розвиваються. В дійсності, всі ті країни, що розвиваються, які не встигають за більш високими темпами розвитку електронно-цифрових технологій, виявляються, позбавлені можливості повною мірою брати участь в житті Інформаційного суспільства і економіці. Це питання особливо гостро стоїть в тих країнах, де поширенню електронно-цифрових технологій перешкоджає відставання в розвитку основних економічних і соціальних інфраструктур, зокрема енергетичного сектору, телекомунікацій і освіти.

“Вісімка” визнає, що при вирішенні цієї проблеми варто враховувати неоднорідність умов і потреб, які склалися в країнах, що розвиваються. Тут не може бути “зрівняльного” рішення. І це в свою чергу говорить про ту важливу роль, яку повинні зіграти країни, що розвиваються, висуваючи власні ініціативи щодо прийняття послідовних національних програм з метою здійснення політичних заходів, спрямованих на підтримку розвитку електронно-цифрових технологій і конкуренції в цій сфері, а також створення нормативної бази, використання електронно-цифрових технологій в інтересах вирішення задач в області розвитку, в соціальній сфері, розвитку людських ресурсів, які мають навички роботи з електронно-цифровими технологіями, з метою заохочення висунутих на локальному рівні ініціатив і місцевого підприємництва.

Подальший розвиток

Зусилля по подоланню електронно-цифрового розриву у значній мірі залежать від ефективного співробітництва між всіма учасниками. Для створення рамкових умов для розвитку електронно-цифрових технологій важливу роль буде грати двостороннє і багатостороннє співробітництво. Міжнародні фінансові інститути, включаючи багатосторонні банки розвит-

ку, особливо Всесвітній банк, дуже придатні для цієї мети і можуть розробляти і здійснювати програми, які будуть сприяти росту і боротьбі з бідністю, а також розширювати зв'язки, доступ і навчання. Міжнародна мережа телекомунікацій, ЮНКТАД і ЮНДПІ та інші відповідні міжнародні фонди також можуть зіграти важливу роль. Центральною залишається роль приватного сектору в просуванні електронно-цифрових технологій в країнах, що розвиваються. Він може істотно сприяти міжнародним зусиллям по подоланню цифрового розриву. Електронно-цифрові технології глобальні, по суті, і вимагають глобального підходу.

“Вісімка” вітає зусилля, які здійснюються, по подоланню міжнародного електронно-цифрового розриву за допомогою двосторонньої допомоги в області розвитку і по лінії міжнародних організацій і приватних груп. Вітається також внесок від приватного сектору таких організацій, як Глобальна ініціатива по ліквідації електронно-цифрового розриву Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) і Глобальний діалог бізнесу з питань електронної торгівлі (ГДБ), а також глобальний форум.

Як відзначається в декларації про роль електронно-цифрових технологій в контексті заснованої на знаннях глобальної економіки, який був прийнятий Економічною і Соціальною Радою ООН (ЕКОСОС) на рівні міністрів, існує необхідність розширення міжнародного діалогу і співробітництва з метою підвищення ефективності програм і проектів в області електронно-цифрових технологій разом з країнами, що розвиваються, і зведення воедино “найкращого досвіду”, а також мобілізації ресурсів всіх учасників для того щоб сприяти ліквідації електронно-цифрового розриву. “Вісімка” буде і далі сприяти зміцненню партнерства між розвиненими і країнами, що розвиваються, цивільним суспільством, включаючи місцеві фірми, фонди і навчальні заклади, а також міжнародні організації. “Вісімка” буде працювати над тим, щоб країни, що розвиваються, у партнерстві з іншими учасниками могли одержувати фінансове, технічне і політичне забезпечення з метою створення сприятливого клімату для використання електронно-цифрових технологій.

Ми думаємо що необхідно заснувати Групу електронно-цифрових можливостей, щоб об'єднати зусилля з метою формування широкого міжнародного підходу. Група буде скликана для вивчення найкращих можливостей підключення до роботи всіх учасників.

Ця Група високого рівня в режимі тісних консультацій з іншими партнерами, сприймаючи потреби країн, що розвиваються, буде:

- активно сприяти діалогові з країнами, що розвиваються, міжнародними організаціями і іншими учасниками для просування міжнародного співробітництва з метою формування політичного, нормативного і мережного забезпечення, а також поліпшення технічної сумісності, розширення доступу, зниження витрат, зміцнення людського потенціалу, а також заохочення участі в глобальних мережах е-торгівлі;

- заохочувати власні зусилля “вісімки” з метою співробітництва в здійсненні експериментальних програм і проектів в області електронно-цифрових технологій;

- сприяти більш тісному політичному діалогові між партнерами і працювати над тим, щоб світова громадськість більше знала про виклики, що стоять перед нею, і наявних можливостях;

- вивчати питання про те, який внесок вносить приватний сектор і інші зацікавлені групи, наприклад Глобальна ініціатива щодо ліквідації електронно-цифрового розриву;

- надавати доповідь за підсумками роботи особовим представникам “вісімки” до наступної зустрічі в Генуї.

Для виконання цих задач Група буде вишукувати шляхи до вживання конкретних заходів у зазначених нижче пріоритетних областях:

а) формування політичного, нормативного і мережного забезпечення:

- підтримка політичного консультування і зміцнення місцевого потенціалу, для сприяння проведенню спрямованої на створення конкуренції, гнучкій політиці, яка враховує соціальні аспекти, а також нормативному забезпеченню;

- сприяння обміну досвідом між країнами, що розвиваються, і іншими партнерами;
 - сприяння більш ефективному і широкому використанню цифрових технологій, включаючи такі широкі напрямки, як скорочення бідності, освіта, охорона здоров'я і культура;
 - удосконалення системи управління, яке включає вивчення нових методів комплексної розробки політики;
 - підтримка міжнародних організацій з метою об'єднання інтелектуальних і фінансових ресурсів в контексті програм співробітництва, таких, як програма «InfoDev»;
- б) поліпшення технічної сумісності, розширення доступу і зниження витрат:*
- мобілізація ресурсів з метою поліпшення інформаційної і комунікаційної інфраструктури, надання особливої уваги «партнерському» підходу з боку урядів, міжнародних організацій, приватного сектору і неурядових організацій;
 - пошук шляхів зниження витрат для країн, що розвиваються;
 - підтримка програм доступу на місцевому рівні;
 - заохочення технологічних досліджень і прикладних розробок відповідно до конкретних потреб країн, що розвиваються;
 - поліпшення взаємодії між мережами, службами і прикладними системами;
 - заохочення виробництва інформаційного ресурсу, включаючи розширення обсягу інформації на рідних мовах;
- в) зміцнення людського потенціалу:*
- забезпечення підвищеної уваги базовій освіті, а також розширенню можливостей довічного навчання з упором на розвиток навичок використання електронно-цифрових технологій;
 - сприяння підготовці фахівців у сфері електронно-цифрових технологій і інших актуальних областей, а також у нормативній сфері;
 - розробка інноваційних підходів з метою розширення традиційної технічної допомоги, включаючи дистанційне навчання і підготовку на місцевому рівні;
 - створення мережі державних установ і інститутів, включаючи школи, науково-дослідні центри і університети;
- г) заохочення участі в роботі глобальних мереж електронної торгівлі:*
- оцінка і розширення можливостей використання електронної торгівлі за допомогою консультування при відкритті бізнесу в країнах, що розвиваються, а також шляхом мобілізації ресурсів з метою сприяння підприємцям у використанні ІТ для підвищення ефективності їх діяльності і розширення доступу до нових ринків;
 - забезпечення відповідності виникаючих “правил гри” зусиллям у сфері розвитку і зміцнення здатності країн, що розвиваються, відігравати конструктивну роль у визначенні цих правил.

Державна програма “Електронна Україна” (проект)

Основні положення

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у другій половині ХХ сторіччя кардинально змінив обличчя світу, привів до нових, нечуваних можливостей розвитку людської цивілізації. На порядку денному провідних країн світу постали завдання переходу до нового етапу розвитку суспільства, наступного за постіндустріальним – етапу Інформаційного суспільства, головним змістом якого є діяльність людей, що пов'язана з отриманням, обробкою та створенням інформації. ІКТ стали чи не головним інструментом розвитку сучасної ринкової економіки, вони кардинальним чином впливають на політичні процеси у всьому світі.

У березні 2000 року голови урядів та держав 15 країн Європейського Союзу проголосили стратегічне завдання щодо перетворення європейської економіки протягом найближчої декади у “найбільш конкурентоздатну, побудовану на знаннях, динамічну економіку у світі”.

Прийняті рішення орієнтували уряди країн ЄС на швидкий розвиток економіки, побудованої на ефективному використанні ІКТ, в тому числі Інтернету. Підсумком відповідної ініціативи було прийняття програми “Електронна Європа” у червні 2000 р.

Конференція Міністрів країн Центральної та Східної Європи у Варшаві у травні 2000 р. прийняла рішення про розробку програми, подібної до програми “Електронна Європа”, з метою продемонструвати політичне зобов’язання та добру волю країн-кандидатів до ЄС щодо цілей, які є змістом цієї програми. До співпраці з розробки програми країн-кандидатів було запрошено також уряди Кіпру, Мальти та Туреччини. Спільна програма цих країн, що отримала назву “Електронна Європа Плюс”, була проголошена у червні 2001 року.

Україна оголосила про свій європейський вибір як довгострокову стратегію соціального й економічного розвитку. Мета цієї стратегії – перетворити нашу країну на сучасну, розвинену демократичну державу з потужною ринковою економікою, державу, в якій інтереси всіх без винятку прошарків населення гідно представлені і захищені. Дії Уряду України спрямовані на наполегливу реалізацію завдань, що випливають з цієї мети. З метою повнішого використання ІКТ в державі прийняті і діють Комплексна програма створення єдиної національної системи зв’язку, державна програма комп’ютеризації сільських шкіл, державна програма щодо створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи, щорічно приймається перелік чергових проектів та завдань Національної програми інформатизації, затверджується інші програми впровадження ІКТ у повсякденне життя суспільства, в діяльність органів державної влади. Одночасно є потреба у впровадженні інтегрованого підходу до більш ефективного і швидкого вирішення завдань, що стоять перед українським суспільством і українською економікою. Перші роки незалежності були відзначені суттєвим скороченням виробництва продуктів високих технологій, відтоком фахівців за кордон, рядом інших негативних явищ. Одночасно вдалося зберегти сучасну систему освіти, створити засади для нової, ринкової економіки, перейти до економічного розвитку із зростанням ВВП. Сьогодні суспільство може скористатися т.з. «тунельним ефектом», щоб зробити стрибок через декілька шаблів розвитку ІКТ завдяки запровадженню найсучасніших технологій у галузі телекомунікацій та сфері інформатизації. Програма “Електронна Україна” в першу чергу – програма соціально-орієнтована, яка спрямована на забезпечення взаємодії усіх вищезазначених програм, за рахунок чого буде забезпечено їх дієвість та ефективність.

Програма “Електронна Україна” базується на основних положеннях програми “Електронна Європа Плюс”, її основні пріоритети та засади тотожні тим, які сьогодні впроваджують країнами-кандидатами до ЄС при втіленні програми “Електронна Європа Плюс”.

Реалізація Програми буде відбуватись і шляхом активного співробітництва з країнами ЄС та країнами-кандидатами до ЄС з метою врахування досвіду цих країн.

Мета Програми “Електронна Україна” - сприяти побудові сучасної ринкової економіки в Україні, забезпечити підвищення її конкурентоспроможності, враховуючи при цьому реальний стан суспільства, його готовність та спроможність до впровадження новітніх ІКТ.

Для оцінки поточного стану виконання Програми застосовуються критерії, що запроваджені в програмі “Електронна Європа Плюс”. Порівняльний аналіз стану виконання програми “Електронна Україна” та стану виконання аналогічних національних програм країн-учасниць програми “Електронна Європа Плюс” сприятиме більш ефективному використанню бюджетних коштів та позабюджетних надходжень шляхом їх концентрації для вирішення найбільш важливих завдань.

Головні завдання

Головне завдання Програми – сприяти побудові сучасної конкурентоспроможної економіки та підвищенню рівня життя населення України шляхом впровадження сучасних та перспективних ІКТ в усі сфери життєдіяльності країни та її населення.

Програма передбачає вирішення комплексу завдань, що матимуть вплив як на економіку, так і на підвищення ефективності функціонування влади. Її результатом буде впроваджен-

ня нових механізмів взаємовідносин між громадянами і владою, громадянами і підприємствами та суспільними організаціями.

Завдання 1. Закладення підвалин Інформаційного суспільства

1. Розбудова сучасної телекомунікаційної інфраструктури, доступної всім
2. Створення системи національних інформаційних ресурсів
3. Створення загальнодержавної системи навчання населення основам використання продуктів та засобів інформаційно-комунікаційних технологій
4. Створення нормативно-правових засад для функціонування Інформаційного суспільства
5. Створення Інтегрованої інформаційно-аналітичної системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування

Завдання 2. Більш дешевий, швидкий та надійний Інтернет для всіх

- 2.1. Забезпечення доступу до Інтернету як універсальної послуги
- 2.2. Забезпечення швидким Інтернетом науковців та студентів
- 2.3. Створення захищених мереж та застосування інтелектуальних карток

Завдання 3. Розвиток людського потенціалу

- 3.1. Забезпечення повної комп'ютерної грамотності молодого покоління
- 3.2. Створення умов для розвитку інтелектуально насиченої економіки
- 3.3. Створення умов для кожного громадянина використовувати можливості Інформаційного суспільства

3.4. Розвиток індустрії розробки програмного забезпечення

Завдання 4. Поширення сучасних інформаційних технологій

- 4.1. Створення е-уряду – від інформування до надання послуг
- 4.2. Прискорення розвитку е-торгівлі
- 4.3. Створення системи е-здоров'я
- 4.4. Розбудова інтелектуально насичених систем транспорту загального користування
- 4.5. Створення електронних систем сприяння захисту навколишнього природного середовища
- 4.6. Створення нових інформаційних технологій навчання

Терміни виконання окремих заходів

Програма передбачає виконання певних заходів та проектів у логічній послідовності відповідно до їх змісту та очікуваних результатів. Вона складається з двох етапів. Тривалість першого етапу - три роки. За цей час передбачається реалізувати першочергові заходи зі створення засад Інформаційного суспільства. Тривалість другого етапу - п'ять років, на цьому етапі передбачається здійснення основних заходів з розвитку сучасних інформаційних технологій. Враховуючи науково-технічний потенціал країни, існує можливість відносно швидко створити сучасну інфраструктуру розробки та підтримки продуктів та послуг інформаційно-комунікаційних технологій, потрібних для виконання Програми, окремі складові якої існують вже сьогодні. Тому терміни, що містяться в Програмі, є орієнтовними, і можуть переглядатися у ході її виконання.

Заходи із забезпечення виконання основних завдань

Завдання 1. Закладення підвалин Інформаційного суспільства

1.1. Розбудова сучасної телекомунікаційної інфраструктури, доступної усім

Європейський вибір України передбачає поступову лібералізацію сектору телекомунікацій та забезпечення ринкових умов для його розвитку. Одночасно потрібно забезпечити соціально сприятливі умови для надання інформаційно-комунікаційних послуг як універсального сервісу для всіх без винятку громадян України. Для вирішення цього завдання необхідно забезпечити завершення приватизаційних процесів в галузі телекомунікацій, визначити заса-

ди створення регулятивного органу в цій галузі згідно з вимогами європейського законодавства та впровадити ефективну регуляторну політику.

Виконання цього завдання завдяки збільшенню в Україні найближчим часом (протягом наступних 3-х років) кількості потенційних користувачів мережі Інтернет до 10 мільйонів сприятиме тому, що значна кількість дорослого населення країни отримає можливість користуватися усіма перевагами сучасних продуктів та послуг ІКТ та буде більш активно залучена до процесу управління державою через послуги електронного уряду, забезпечить зростання економічного потенціалу за рахунок підвищення ефективності праці.

1.2. Створення системи національних інформаційних ресурсів

Створення системи національних інформаційних ресурсів забезпечить підвищення рівня інформаційної незалежності держави; розвиток інфраструктури освіти та виробництва і надання населенню інформаційних продуктів і послуг; розповсюдження відомостей про стан розвитку інформаційного простору України в Інтернеті; підвищення ефективності функціонування всіх гілок влади на основі використання накопичених інформаційних ресурсів, більш динамічної організації інформаційної взаємодії під час вирішення складних проблем. Одночасно потрібно забезпечити наповнення українських інформаційних ресурсів змістом, що спрямований на європейського споживача, та сприяти створенню національних веб-ресурсів, забезпечити їх переклад на основні європейські мови.

1.3. Створення загальнодержавної системи навчання населення основам використання продуктів та засобів інформаційно-комунікаційних технологій

При вирішенні завдання Програми, що стосується забезпечення всіх громадян України можливістю користуватись мережею Інтернет, потрібно враховувати те, що не всі матимуть можливість придбати у приватну власність потрібні засоби обчислювальної техніки. У зв'язку з цим виникає потреба створити в усіх регіонах держави систему громадських комп'ютерних центрів (ГКЦ), оснащених комп'ютеризованими робочими місцями, підключеними до мережі Інтернет.

Створення у межах країни мережі ГКЦ забезпечить вирішення наступних питань:

- забезпечення безкоштовного навчання усіх бажаючих громадян України основам роботи із засобами ІКТ;
- забезпечення усіх бажаючих громадян України можливістю користуватися мережею Інтернет за соціально прийнятними цінами;
- забезпечення усіх бажаючих громадян України послугами, що мають бути створені в процесі виконання Програми.

1.4. Створення нормативно-правових засад для функціонування Інформаційного суспільства

Для розбудови Інформаційного суспільства в Україні необхідно запроваджувати відповідні регулятивні засади згідно з вимогами законодавства ЄС. Ефективне функціонування економіки, побудованої на знаннях, є можливим тільки в умовах існування належної нормативно-правової бази, що потребує прийняття пакета законів України, зокрема:

- про електронні документи та електронний документообіг;
- про електронний цифровий підпис;
- про захист персональних даних;
- про діяльність у сфері інформатизації;
- про телекомунікації;
- про внесення змін до Закону України "Про захист інформації в автоматизованих системах";
- про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо боротьби з комп'ютерною злочинністю).

1.5. Створення Інтегрованої інформаційно-аналітичної системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування

З метою підвищення ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування передбачається об'єднання у єдиний інформаційно-аналітичний комплекс – Інтегровану інформаційно-аналітичну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування України (ПАС), існуючих в цих органах інформаційних систем та тих, що будуть розроблятися у майбутньому.

Завдяки цьому, з одного боку, буде підвищено рівень державного управління та оперативної взаємодії органів державної влади між собою та з органами місцевого самоврядування, а з іншого – зроблено крок до демократизації діяльності органів державної влади за рахунок забезпечення реалізації прав громадян на доступ до інформації і забезпечення надання ефективних і зручних у використанні послуг громадянам, організації інтерактивного зв'язку громадян з відповідними органами.

Основними інтеграційними складовими ПАС, що реалізують описані функції, є телекомунікаційне середовище, інтегрована система управління інформаційними ресурсами, інтегрована система електронного документообігу, система управління аналітичною обробкою інформації, система захисту інформації.

Створення ПАС повинно здійснюватися поетапно, з поступовим вирішенням питань щодо вдосконалення та модернізації існуючих інформаційно-аналітичних систем органів державної влади та органів місцевого самоврядування і їх інтеграції в ПАС. Подальше формування і впровадження ПАС полягає у типізації проектних рішень для всіх рівнів інформаційно-аналітичних систем галузевого, регіонального і функціонального спрямування.

Досягнення цього повинно забезпечуватися створенням відповідних нормативно-правових, телекомунікаційних, програмних, технічних та інформаційних компонентів ПАС.

Завдання 2. Більш дешевий, швидкий та надійний Інтернет для всіх

2.1. Забезпечення доступу до Інтернету як універсальної послуги

Надання громадянам, підприємствам та органам державної влади можливості використання сучасних телекомунікаційних мереж та послуг, що з ними пов'язані, є результатом виконання цього завдання.

Впровадження нових технологій та ринкові умови мають забезпечити покращання якості послуг і одночасне зменшення вартості доступу до Інтернету та підвищення швидкості цього доступу. На етапі переходу до повної лібералізації цін на доступ до Інтернету можливо забезпечити зменшення цін шляхом встановлення граничних тарифів вартості послуги та термінів їх дії.

Покращанню стану забезпечення сучасним швидким Інтернетом має сприяти і розвиток первинних мереж, стільникового та супутникового зв'язку, кабельного телебачення, а також поступове впровадження цифрового телебачення. Подальшим кроком до розвитку технології Інтернету має бути поступовий перехід до шостої версії Інтернет-протоколу.

Розвиток телекомунікаційної інфраструктури має бути націлений на створення телекомунікаційної мережі, потрібної Інформаційному суспільству, особливо в регіонах з нижчим рівнем розвитку. Вирішення цього завдання сприятиме додатковому надходженню інвестицій до таких регіонів, прискоренню їх економічного та соціального розвитку.

2.2. Забезпечення швидким Інтернетом науковців та студентів

Високошвидкісні мережі передачі даних забезпечать нові умови для міжнародного науково-технічного співробітництва, обміну інформацією. Вони сприятимуть залученню українських науковців до участі у проектах, що можуть бути реалізовані у будь-якій країні світу без обмеження. Одночасно стане можливим використання ресурсів найпотужніших закордонних суперкомп'ютерів, що відсутні в Україні, для проведення біологічних, метеорологічних, фізичних та інших наукових експериментів.

2.3. Створення захищених мереж та застосування інтелектуальних карток

Головним завданням цього розділу є сприяння формуванню довіри у пересічного користувача до Інтернет-технологій щодо їх надійності та безпеки обміну даними, а також запобігання втраті, перекрученню та несанкціонованому доступу до цих даних. Рівень захищеності має бути таким, щоб знизити до практично нульового рівня шкоду, що може бути заподіяна учасникам транзакцій електронної торгівлі.

Одночасно необхідно постійно підвищувати надійність транспортної телекомунікаційної мережі, що має забезпечувати застосування Інтернет-технологій в Україні, з метою запобігання злочинам у цій сфері.

Розвиток інфраструктури на базі захищених телекомунікаційних мереж є необхідним для поступового переходу до використання інтелектуальних карток – посвідчень особи, які мають містити інформацію про особистий ключ електронного цифрового підпису, стан здоров'я, фінансову та іншу інформацію, відігравати роль посвідчення водія та інше. Використання інтелектуальних карток потребує розробки нормативних актів, що регламентують об'єм, форму та порядок доступу до інформаційних масивів органів державної влади та місцевого самоврядування, а також захист персональних даних в українському сегменті мережі Інтернет.

Завдання 3. Розвиток людського потенціалу

3.1. Забезпечення повної комп'ютерної грамотності молодого покоління

Зміст цього завдання полягає у тому, щоб забезпечити здобуття умінь роботи із засобами ІКТ у всіх студентів вищих навчальних закладів, а в найближчому майбутньому – у всіх випускників середніх та професійно-технічних закладів освіти. Його вирішення сприятиме зростанню інтелектуального потенціалу держави через підвищення кваліфікації фахівців всіх без винятку галузей економіки держави, суттєвому зростанню надходження іноземних інвестицій та забезпеченню українських споживачів продукцією національного товаровиробника світової якості.

Реалізація цього завдання має здійснюватись з урахуванням існуючих програм, спрямованих на комп'ютеризацію навчальних закладів.

Потрібно створити умови для сприяння розвитку здібностей тих представників молодого покоління, які здатні після здобуття освіти брати участь у міжнародному розподілі праці в першу чергу шляхом розробки програмного забезпечення на експорт. Україна має ставити перед собою найвищі завдання щодо створення нового сектору економіки – галузі індустрії розробки програмного забезпечення на експорт з метою перетворення України в майбутньому на новий світовий центр у цій галузі.

3.2. Створення умов для розвитку інтелектуально насиченої економіки

З поступовим розвитком економіки України все більш нагальним стає питання забезпечення громадян держави можливістю безперервної освіти з метою підвищення кваліфікації. З одного боку, швидка зміна обчислювальних платформ та технологій призводить до необхідності постійно підвищувати свій професійний рівень, особливо тим, хто задіяний у відповідних сферах діяльності. З іншого боку поява нових технологій в сфері ІКТ, «дружні» до кінцевого користувача рішення сприяють швидкому поширенню використання сучасного програмного забезпечення і через це – можливість відносно швидкого й ефективного впровадження нових автоматизованих систем управління підприємством, систем управління кадрами, систем управління якістю продукції та інших подібних систем у господарюванні.

Розвиток телекомунікацій, обчислювальної техніки та Інтернету посприяють масовому поширенню телероботи, тобто нової форми зайнятості працівників, коли вони працюють вдома за комп'ютером і надсилають по Інтернету до підприємства результати своєї праці та отримують нові завдання.

Усі ці питання мають отримати імпульс для додаткового розвитку в ході виконання Програми, оскільки як система безперервної освіти, так і система розвитку телероботи спри-

яють підвищенню продуктивності праці і позитивно впливають на зростання конкурентоспроможності української економіки.

3.3. Створення умов для кожного громадянина використовувати можливості Інформаційного суспільства

У ході розвитку економіки, побудованої на знаннях, все більш гострим ставатиме питання цифрового розриву для тих, хто буде не в змозі скористатися перевагами Інформаційного суспільства.

Одночасно ІКТ сприятимуть подоланню такого розриву і забезпечать появу нових видів послуг для громадян внаслідок більш гнучкого, порівняно з традиційним, механізму отримання інформації.

Забезпечення всіх без винятку громадян послугами ІКТ як універсальними є головною передумовою розбудови Інформаційного суспільства. На цьому шляху підвищення ефективності функціонування економіки ґрунтуватиметься на обробці знань щодо її стану, а саме вивчення демографічних процесів, прогнозування макро- та мікроекономічних показників, аналіз впливу різних чинників на стан ринків товарів, послуг та ін.

3.4. Розвиток індустрії програмного забезпечення

Для активізації розвитку вітчизняної індустрії програмних продуктів необхідно забезпечити підтримку вітчизняних виробників програмних продуктів та створити сприятливі умови для їх діяльності.

Серед іншого, має бути вирішеним питання створення можливостей та сприятливих умов для отримання компаніями-розробниками програмного забезпечення сертифікатів відповідності міжнародним стандартам, для цього потрібно:

- розробити систему заходів щодо сприяння створенню випробувальних центрів та їх міжнародному визнанню, що дозволить розробляти конкурентоспроможні програмні продукти;
- передбачити стимулювання підприємств, які запроваджують системи управління якістю;
- розробити та впровадити сучасні стандарти на програмне забезпечення та технологію його виробництва, які базуються на міжнародних стандартах.

Іншим важливим заходом є створення нових технопарків та заохочування розробників програмного забезпечення до взаємодії з існуючими технопарками.

Завдання 4. Поширення сучасних інформаційних технологій

4.1. Створення е-уряду – від інформування до надання послуг

Електронний уряд (е-уряд) – це система державного управління з використанням електронних засобів обробки, передачі та розповсюдження інформації.

Електронна інформаційна система “Електронний Уряд” є першим етапом створення е-уряду.

Електронний уряд спрямований на забезпечення громадян України оперативною та неупередженою інформацією щодо діяльності органів державної влади. Розвиток цієї системи має бути послідовним та неухильним, щоб забезпечити поступове наближення характеристик системи до відповідних показників таких систем найбільш розвинених в цьому питанні країн світу – Канади, США, Сінгапуру та ін.

На шляху розвитку електронний уряд має пройти від першого ступеня, який уже починає діяти – системи інформування громадян щодо діяльності органів державної влади, через другий – інтерактивної взаємодії громадян з владою у процесі формування своїх пропозицій щодо різних проблем, що ініціюються урядом, голосування з тих чи інших питань до найбільш складної стадії – стадії обслуговування громадян засобами Інтернету (надання довідок, реєстрація цивільно-правових актів, прийняття податкових декларацій та ін.).

Розвиток електронного уряду має відбуватись паралельно з забезпеченням суспільства засобами ІКТ та підвищенням обізнаності громадян щодо можливостей ІКТ.

4.2. Прискорення розвитку е-торгівлі

Електронна торгівля – це торговельна діяльність, яка здійснюється за допомогою електронного документообігу з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Використання сучасних ІКТ в електронній торгівлі надає можливість суттєво підвищити ефективність бізнес-транзакцій.

Згідно з дослідженнями Ради Європи, розвиток телекомунікацій сприяє розвитку економіки найменш розвинених регіонів окремих країн, збільшує надходження капіталів та інвестицій. Електронна торгівля має розглядатися як інструмент підвищення ефективності функціонування національної економіки в цілому, її інтеграції зі світовою економічною системою.

4.3. Створення системи е-здоров'я

Електронна система охорони здоров'я – це організаційно-технічна система, яка використовує сучасні ІКТ у загальній системі охорони здоров'я. До е-здоров'я належать дистанційні:

- діагностика;
- консультації з лікування;
- телекомунікаційна взаємодія спеціалістів;
- медичні дослідження;
- здійснення епідеміологічного нагляду;
- організаційно-адміністративна діяльність у сфері охорони здоров'я та інші види медичної діяльності у разі, якщо використання ІКТ є суттєвою складовою їх забезпечення.

Сучасна електронна система охорони здоров'я або система медичної телематики має сприяти підвищенню рівня медичного обслуговування, розвитку медичної науки та освіти за рахунок надання споживачам послуг та фахівцям галузі доступу до медичної інформації засобами ІКТ.

Електронна система здоров'я сприятиме розвитку традиційної медицини за рахунок зменшення собівартості звернення до закладів охорони здоров'я, прискорення отримання консультацій, довідок про ліки, підвищення якості призначення лікування, зменшення навантаження на стаціонарні заклади охорони здоров'я та ін.

Створення системи медичної телематики має відбуватися у руслі загального реформування системи охорони здоров'я.

4.4. Розбудова інтелектуальних систем транспорту загального користування

Заходи Програми в межах цього напрямку орієнтовані на зниження поточних витрат підприємствами транспорту загального користування за рахунок створення інтелектуально насичених систем керування транспортно-дорожнім комплексом.

Впровадження системи замовлення залізничних та авіаквитків через мережу Інтернет забезпечить своєчасне і якісне задоволення потреб населення з отримання квитків.

Створення єдиного інформаційного простору транспортно-дорожнього комплексу на основі впровадження сучасних інформаційних технологій сприятиме оптимізації пасажиропотоків та здійсненню дистанційного контролю за рухом транспорту.

4.5. Створення електронних систем сприяння захисту навколишнього природного середовища

Захист навколишнього природного середовища стає однією з найактуальніших проблем сьогодення в усьому світі. Використання ІКТ створює великі можливості щодо впровадження нових підходів до вирішення цієї проблеми. Прогнозування розвитку навколишнього природного середовища матиме позитивний вплив на сільське господарство, інші сфери економічної діяльності, і одночасно має попереджати стихійні лиха, зменшувати негативний вплив від діяльності людей на природу.

4.6. Створення нових технологій навчання

Підвищення якості, доступності та ефективності освіти в Інформаційному суспільстві неможливе без створення та впровадження в процес навчання нових інформаційних технологій навчання. Вони передбачають широке використання у процесі вивчення навчальних дис-

циплін педагогічних програмних засобів, тренажерів, експертно-навчальних систем, демонстраційно-навчальних комплексів та інших засобів

Очікувані результати виконання Програми

Внаслідок успішного виконання Програми будуть забезпечені кардинальні позитивні зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства, кожного його представника за рахунок підвищення:

- ступеня відкритості суспільства і держави, рівня захисту прав і свобод, ступеня залучення громадян до участі в управлінні державними справами;
- ефективності державного керування на основі нових ІТ, оперативного одержання “зворотного зв'язку” від громадян і залучення їх у процеси керування.

У сфері економіки очікується суттєве додаткове підвищення продуктивності праці, особливо в секторах “традиційної економіки” - металургійній промисловості, машинобудуванні, сільському господарстві - за рахунок впровадження прогресивних методів управління виробництвом, контролю фінансових та матеріальних потоків.

Крім того, підвищиться порівняно з прогнозованими показниками рівень ВВП.

Впровадження сучасних інформаційних технологій також забезпечить зростання прибутковості українських підприємств, підвищення їх інвестиційної привабливості, концентрації капіталу та зростання капіталізації українського фондового ринку, зростання ваги української економіки в світі.

Для пересічних громадян успішне виконання Програми створить принципово нові можливості жити і працювати в умовах інформаційно-насиченої економіки, розвивати свої здібності, підвищувати рівень добробуту своїх родин. Це, в свою чергу, стимулюватиме зростання рівня довіри до влади і впевненості у завтрашньому дні. Виконання Програми сприятиме поширенню процесів зворотної міграції капіталу та інтелекту в Україну, поверненню статусу країни - наукового і технологічного лідера, спочатку - на регіональному рівні, в подальшому - і порівняно з іншими країнами світу. Перетворення “середнього класу” в одну з найбільших соціальних груп забезпечить незворотність ринкових реформ та стабільність в державі.

Успішне виконання Програми прискорить процеси незворотних політичних змін, сприятиме суттєвому підвищенню рівня зрілості влади як одного з чинників сучасної розвиненої демократії в державі.

Фінансування Програми

Фінансування Програми здійснюватиметься за рахунок коштів Державного бюджету України. Розроблятимуться заходи щодо сприяння реалізації Програми шляхом розроблення регіональних та галузевих програм. З метою забезпечення її виконання додатково будуть задіяні механізми залучення інвестицій та грантів від приватного сектору з України та з-за кордону, від міжнародних організацій та установ, благодійної допомоги.

З Державного бюджету передбачається фінансування створення інформаційно-аналітичних систем органів державної влади, створення національних інформаційних ресурсів, створення мережі ГКЦ, Інтернет для науковців та студентів, заходів із захисту інформації, комп'ютеризації навчальних закладів та шкіл, створення е-уряду, е-здоров'я, окремі заходи е-торгівлі, електронної системи захисту навколишнього природного середовища.

Урядова комісія щороку визначає першочергові стратегічні завдання і надає головному розпоряднику бюджетних коштів рекомендації щодо розроблення бюджетного запиту для подання Мінфіну з метою фінансування заходів Програми. З місцевих бюджетів фінансується створення інформаційно-аналітичних систем місцевих органів виконавчої влади, створення ГКЦ в сільській місцевості, витрати на проведення навчання на ГКЦ, місцевих інформаційних баз та елементів е-уряду, комп'ютеризація сільських шкіл, окремі заходи розбудови інтелектуально насичених систем транспорту загального користування.

За рахунок комерційних структур та інших джерел розбудовується сучасна телекомунікаційна інфраструктура, розвивається мережа Інтернет, запроваджується е-торгівля, інтелектуально насичені системи транспорту загального користування.

Кошти комерційних структур, кредити та гранти залучаються для створення систем е-здоров'я, е-торгівлі, е-уряду та інших заходів.

Держава з метою прискорення впровадження ІКТ встановлює тимчасові пільги з оподаткування.

З метою створення належних умов для розвитку національної індустрії розробки програмного забезпечення Програма передбачає надання пропозицій комплексного характеру щодо встановлення податкових пільг на програмний продукт, який вироблений в Україні і продається на експорт, що стане важливим інструментом розвитку цієї галузі.

Порядок застосування пільг та їх розмір встановлюється законодавством України.

При складанні бюджетів всіх рівнів має враховуватись фінансування завдань цієї програми.

До фінансування окремих проектів та завдань Програми будуть залучатися ЄС та НАТО, Світовий банк та ЄБРР.

Організаційне забезпечення та контроль виконання Програми

Розбудова Інформаційного суспільства в Україні повинна будуватись на узгоджених діях всіх гілок влади, а також всіх рівнів влади – від центральної до органів місцевого самоврядування з метою поєднання зусиль на стратегічних напрямках, що визначаються у цій Програмі як головні. Програма передбачає встановлення та реалізацію механізмів інформаційної інтеграції всіх програм й ініціатив, що прийняті або будуть прийняті в країні і спрямовані на технологічний розвиток держави.

Виконання Програми має ґрунтуватися на відповідній організаційній підтримці. Її змістом мають бути:

- створення Урядової комісії під керівництвом Прем'єр-міністра, до роботи у якій мають бути залучені керівники або заступники керівників центральних органів виконавчої влади, відповідальні за інформатизацію, керівники профільних управлінь Секретаріату Кабінету Міністрів України та керівники і їх заступники (за згодою) профільних Комітетів Верховної Ради України, керівники профільних відділень Президії НАНУ (за згодою). Комісія проводить засідання у разі необхідності, але не менше двох разів на рік;

- створення робочої групи, очолюваної Керівником Національної програми інформатизації, до складу якої мають увійти керівники департаментів (управлінь) інформатизації, представники профільних управлінь Секретаріату Кабінету Міністрів України та представники секретаріату профільних комітетів Верховної Ради України. При місцевих державних адміністраціях також створюються робочі групи. Всі робочі групи щороку звітують перед Урядовою комісією.

Головним завданням Урядової комісії має стати реалізація та контроль за виконанням Програми, внесення корективів та уточнень до неї.

Робоча група є робочим органом, що здійснює організаційне виконання Програми та аналіз впливу здійснених заходів у ході її виконання на розвиток економіки держави.

З метою контролю за станом виконання Програми та порівняльного аналізу з станом реалізації аналогічних програм в країнах-кандидатах до ЄС Україна використовуватиме ті ж самі показники, що визначені програмою країн-членів ЄС "Електронна Європа" та програмою країн-кандидатів до ЄС "Електронна Європа Плюс". Для цього потрібно буде поступово впровадити в обіг статистичні методики, що прийняті в ЄС.

За потреби до Програми можуть бути внесені додаткові показники, нові розділи, нові завдання, які на час їх внесення будуть потрібні для більш ефективного виконання Програми. Рішення про затвердження переліку показників приймається Урядовою комісією. Керівник Національної програми інформатизації щоквартально подає Урядовій комісії звіт про вико-

нання Програми “Електронна Україна”. Щороку у II кварталі Верховна Рада України заслуховує звіт про виконання Програми за попередній рік.

Програма буде впроваджуватись як програма, що забезпечує інтеграцію усіх програм і проектів інформатизації країни, органів державної влади, приватного сектору, освіти і науки.

Використана література

1. Європа на шляху до інформаційного суспільства: матеріали європейської Комісії 1994-1995 рр. / Укладачі В.Павлович, А.Цвігун. – К.: ДКЗІ, 2000 р.
2. е-будущее и информационное право / Брьжко В.М., Цимбалюк В.С. и др. / Под ред. д.ю.н., профессора Р.А.Калюжного и д.э.н., профессора Н.Я.Швеца. – К., “Интеграл”, 2002. – 263 с.
3. Інформаційне суспільство. Дефініції... / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. и др. / Під.ред д.ю.н., професора Р.А. Калюжного і д.е.н., професора М.Я. Швеца. – К.: “Интеграл”, 2002. – 220 с.
4. Коммюнике совещания “Группы восьми на Окинаве 2000 года // Международное право. – М., 2000. – № 3.
5. Окинавская Хартия глобального информациологического сообщества. Принята “группой восьми” 22.07. 2000 на Окинаве. ИТАР-ТАСС, 2000.
6. Проект Державної програми “Електронна Україна” // www.stc.gov.ua.

М.ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор
Р.КАЛЮЖНИЙ, доктор юридичних наук, професор
В.ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук
В.ГАВЛОВСЬКИЙ, кандидат юридичних наук
В.БРИЖКО, заслужений винахідник республіки

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В геополітичному аспекті Україна, як суверенна держава здійснює поступ до структур світового співтовариства. Для України широкомасштабний вступ до глобальної інформаційної цивілізації співпав з проголошенням 24 серпня 1991 року державної незалежності. У міжнародних відносинах України одним із багатьох напрямків є реалізація взятих державною владою зобов’язань у відповідності з Програмою інтеграції до Європейського Союзу. Розділ 13 цієї Програми визначає положення щодо входження України в Інформаційне суспільство.

Що означає категорія “Інформаційне суспільство”?

Навколо цього поняття сьогодні точиться багато дискусій. Різні автори розуміють по різному зміст категорії “Інформаційне суспільство”. Методологічний аспект з’ясування цієї категорії має важливе значення не тільки для усвідомлення у культурологічному значенні, але й у політичному, економічному і правовому.

У культурологічному аспекті з’ясування сутності та змісту категорії “Інформаційне суспільство” повинно сприяти формування не тільки загальної культури народу України, суспільства, окремих індивідів, а й формуванню політичної, економічної та правової культури. Особливу увагу на з’ясування сутності категорії “Інформаційне суспільство” слід звернути тим, від кого залежить подальший поступ розвитку держави – менеджерів, управлінців, державних діячів, представників законодавчої та центральної виконавчої влади, керівників органів місцевого самоврядування, інтелектуальної еліти, від кого залежить формування та реалізація державної інформаційної політики, поступу країни до передових світових стандартів соціального прогресу, що формується завдяки здобуткам науково-технічного прогресу у сфері інформатики, комп’ютерної техніки, електронних засобів телекомунікації та зв’язку.

1. Ідея Інформаційного суспільства

Майже одночасно з винаходом у 1943 році емігрантом з Німеччини у США соціологом Осипом Флейхтгеймом терміну “футурологія” (наукою про майбутнє людства) виступив з черговою сенсаційною роботою англійський фізик Джон Бернал, який стверджував, що науково-технічний прогрес підходить до кінця і наступає переворот в науці і техніці, який буде мати важливі соціальні наслідки. Бернала підтримав родоначальник кібернетики Норберт Вінер. Він об’явив, що йому відомо, що саме стане “мотором” науково-технічного прогресу: самий звичайний ... арифмометр (для тих, хто не знає, що це таке, зазначимо – мініатюрний, на зразок механічного касового, апарат з набором цифрових клавiш і ручкою з боку, якою потрібно крутити, щоб отримати результат арифметичних дій, який запрограмований).

Саме цей непримітний апарат (механізм, автомат), який постійно удосконалювали, з часом змінив життя багатьох людей набагато сильніше, ніж інші апарати з стародавніх часів до наших днів разом взятих. Як зазначає російський дослідник І.Безтужев-Лада, можливо, цей апарат зовсім підпорядкує собі людину, як розумний слуга – безвільного барина.

Сьогодні електронний прототип цього апарату називають категорією “комп’ютер”, чи “електронно-обчислювальна машина”, або автоматизована (комп’ютерна) система.

Деякі роки потому, після заяви Норберта Вінера з’явилася робота Роберта Юнга “Майбутнє вже почалося”. У цій праці світова громадськість інтелектуально, психологічно була підготовлена до суттєвих змін в житті суспільства, до можливості появи іншого світу, іншої культури, іншого часу, іншої епохи, іншої цивілізації.

Проте в ті часи ще домінувала теорія індустріалізму, у якій зароджувалася нова ідеологія – ідеологія постіндустріалізму, зокрема у наукових працях американця Бела. Вона розвивалася у дискусіях футурологів, технооптимістів, екопесимістів та глобалістів, у тому числі навколо таких дефініцій, як автоматизація та комп’ютеризація. Ці дискусії підігрівалися екологопесимістами, які у другій половині 60-х років сформулювали глобальні екологічні проблеми як наслідок розвитку індустріального суспільства. Науково-технічний прогрес та футурологія сформували футуршок у свідомості західної цивілізації.

На такий удобрений соціальний ґрунт також впало зерно прогностики. Абстрактні концепції науково-технічного прогресу нової цивілізації та постіндустріального суспільства отримали конкретне втілення у вигляді динамічних рядів числових індикаторів, експлораторних і нормативістських трендів (моделей розвитку), інтерпритація яких виглядала незрівнянно переконливіше ніж абстрактні, розумові (наукові чи біля наукові) передрікання, гадання чи прогнози. Типовою і найбільш гучною у тогочасній європо-антлантичній культурі, щодо цього змісту, була праця Германа Кана та Ентоні Вінера “Рік 2000”, яка стала відомою фахівцям у 1966 році, а широкій публіці – в 1967 році. Серед іншого, найбільшої уваги заслуговує у цій праці думка авторів, що з позицій майбутнього людства, як Ахілес черепахи, всі локальні цивілізації будуть здоганяти рівень розвитку науково-технічного прогресу Сполучених Штатів Америки, які також не будуть стояти на місці.

Наприкінці 60-х – початку 70-х років ХХ століття в іншій мікроцивілізації – в Японії, вперше, в достатньо чіткому вигляді була сформульована ідея Інформаційного суспільства. Винахід самого терміну “Інформаційне суспільство” приписується професору Токійського технологічного інституту Ю.Хаяши.

Загальні контури Інформаційного суспільства були зазначені у звітах до японського уряду декількома організаціями:

- Агентством економічного планування (ЕРА – Economic Planning Agency) – “Японське Інформаційне суспільство: теми і підходи”;
- Інститутом розробки та використання комп’ютерів (JACUDI – Japan Computer Usage Development Institute) – “План Інформаційного суспільства”;

• Радою із структури промисловості (ISC - Industrial Structure Council) – “Конттури політики сприяння інформатизації японського суспільства”.

У згаданих звітах *Інформаційне суспільство – це суспільство, де процес комп’ютеризації дає людям доступ до надійних джерел інформації, позбавляє їх від рутинної роботи, забезпечує високий рівень автоматизації виробництва.*

Японський варіант концепції Інформаційного суспільства розроблявся для вирішення завдань економічного розвитку Японії. Ця обставина обумовила його прикладний характер.

Відповідно до визначення, поданого у 1993 році Комісією Європейського Союзу “*Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв’язку*”.

У доповіді Мартина Бенгемана на форумі Європейської Ради в 1995 році щодо розбудови Інформаційного суспільства Європи визначаються чотири стратегічні завдання для архітектури подальших змін:

- створення законодавчої бази, яка покликана поліпшити і захистити існуючі демократичні права (захист приватної власності, демократичних структур і т. ін.);
- встановлення правил, дотримання яких стимулює людей використовувати нові технології (якісний зміст, легкий доступ, прийнятні тарифи);
- забезпечення обізнаності із реальними можливостями для кожного громадянина (робота, освіта, здоров’я, довкілля, нові послуги і т. ін.);
- гарантія, що продукція і ринки відповідають найвищим стандартам із забезпечення потреб користувача (права інтелектуальної власності, загальнотехнічні стандарти, можливості вибору продукції та послуг і т. ін.).

2. В Інформаційне суспільство через інформатизацію

Основні положення формування засад Інформаційного суспільства в Україні знайшли відображення у національній правовій системі щодо такого соціального явища як інформатизація. На законодавчому рівні її системоутворюючим, як публічної правової інституції, виступає Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, 1998 р.

Відповідно до законодавства України, *інформатизація - це сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки* (стаття 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”, 1998 р.).

Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства.

На рівні законодавства визначено провідні аспекти інформатизації у нашій країні. Серед них можна назвати наступні.

Інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони – комплекс заходів щодо створення і розвитку інформаційно-аналітичних, обчислювальних та автоматизованих систем, центрів і мереж, які забезпечують роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Особливістю завдань цього напрямку є їх складність, пов’язана з необхідністю оброблення великого обсягу різноманітної інформації, що надходить із значної кількості джерел, а також з високими вимогами до швидкості і форми її надання, достовірності, актуальності, безпеки інформації.

Передбачається створити комплекс інформаційних технологій та засобів інформатизації для збору, зберігання, аналізу і обробки великих обсягів інформації про стан соціально-економічних процесів в Україні з метою забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень органами державної влади, інформаційно-аналітичну систему Верховної Ради України, інструментально-технологічний комплекс підтримки прийняття рішень у штатних і нештатних ситуаціях в умовах інформаційної протидії, Урядову інформаційно-аналітичну систему з питань надзвичайних ситуацій тощо.

Пріоритетні напрями інформатизації обласних (міських) держадміністрацій та органів місцевого самоврядування – віднесено соціальну сферу, систему життєзабезпечення, екологію та природокористування області (району). Основною метою є розроблення взаємопов'язаної системи інформаційних та інструментальних засобів для вирішення завдань інформаційно-аналітичного забезпечення управління областю (районом, містом), яка включає:

- створення інформаційно-аналітичних центрів, з'єднаних системами телекомунікацій з органами державної влади різних рівнів;
- аналіз і прогнозування соціально-економічних показників розвитку регіонів;
- відпрацювання та практичне використання даних і програм їх оброблення для вирішення конкретних завдань в інформаційно-аналітичних центрах обласних (міських) держадміністрацій та органів місцевого самоврядування;
- забезпечення безперешкодного доступу громадян до будь-якої інформації, що не становить державної таємниці, за допомогою сучасних інформатизаційних систем.

Інформатизація Збройних Сил України є складовою частиною інформатизації держави і включає процес створення, впровадження і застосування у різних сферах їх діяльності у мирний та воєнний час сучасних методів, систем і засобів одержання, оброблення, зберігання, передавання та використання інформації. Передбачається створення телекомунікаційної мережі Генерального штабу Збройних Сил України, видів Збройних Сил України та оперативного командування; розроблення проекту Єдиної автоматизованої системи управління Збройних Сил України. Головні завдання інформатизації Збройних Сил України мають бути викладені в спеціальній програмі.

Інформатизація процесів соціально-економічного розвитку – комплексне та збалансоване вирішення завдань соціально-економічного розвитку на сучасній інформаційно-аналітичній, системно-технічній базі, за допомогою ситуаційних центрів забезпечення інформаційної підтримки функціонування державного сектора економіки, проведення виваженої бюджетно-кредитної та податкової політики, виникнення конкурентоспроможних виробництв галузей промисловості у стратегічно важливих сферах. Система моніторингу та застосування сучасних інформаційних технологій забезпечать наукові підходи у розв'язанні соціальних проблем суспільства.

В основу цього напрямку інформатизації покладається створення баз даних і знань, а також засобів їх обробки, орієнтованих на ефективну інформатизацію органів державної статистики і точне прогнозування процесів соціально-економічного розвитку, зокрема, інформаційно-довідкових систем ринку праці, товарів і послуг, контролю якості споживчих товарів та інших з подальшим використанням їх для формування систем електронної комерції.

Необхідно створити умови та засоби для інформаційної підтримки зовнішньої та внутрішньої торгівлі, включення України в систему електронної комерції і надійного захисту національних економічних інтересів в нових умовах.

Інформатизація пріоритетних галузей економіки - комплекс автоматизованих систем оброблення даних та управління різного рівня і призначення, які взаємопов'язані на принципах технологічної, організаційної, документаційної, програмної та інформаційної сумісності та які утворюють цілісну інформаційну інфраструктуру.

В умовах створення ринкових відносин одним із важливих завдань є підвищення ефективності функціонування галузей за рахунок оптимізації структури виробництва і транспортних засобів та необхідної координації робіт усіх управлінських підрозділів, вирішення проблеми комплексної автоматизації виробництва на основі сучасних стандартів і технологій, яка охоплює процеси від проектування та підготовки виробництва до безпосереднього автоматизованого виробництва.

Інформатизація фінансової та грошової системи, державного фінансово-економічного контролю.

Для податкової адміністрації – передбачається створити інформаційну систему, що забезпечить прогноз і контроль податкових зборів. Треба створити класифікатори, уніфіковані системи документообігу, Державний реєстр фізичних та юридичних осіб-платників податків на основі єдиної бази даних населення України тощо.

Інформатизація банківської діяльності – створення системи розрахунків у реальному часі для виконання великих та термінових платежів, системи безготівкових розрахунків за товари та послуги, електронного реєстру застав майна, електронної системи Центрального депозитарію державних цінних паперів. Важливе значення також буде мати створення системи інформаційно-аналітичної взаємодії Національного банку, Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації та Державного казначейства України.

Важливою складовою частиною фінансової системи України є державний фінансово-економічний контроль.

Єдина автоматизована система державного контролю – це комп'ютерна автоматизована система контролю за виконанням Державного бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм, збереженням і використанням об'єктів прав державної власності, використанням кредитних ресурсів, діяльністю установ банківської системи. Базовим елементом такої системи є інформаційно-аналітична система Рахункової палати. У галузі фінансів передбачається створення інформаційної системи, що дасть можливість перейти від використання традиційних платіжних інструментів до високо надійної системи міжбанківських розрахунків та паралельно-кредитних карток (електронних грошей). Інформаційно-аналітичні системи забезпечення державного фінансового та податкового контролю за підприємницькою діяльністю юридичних та фізичних осіб створюються відповідно до законодавства.

Інформатизація соціальної сфери включає наступне.

У сфері охорони здоров'я – створення єдиної структурованої інформаційної системи обліку стану здоров'я громадян України на основі автоматизованої реєстрації пацієнтів у лікувальних установах, збору даних профілактичних обстежень з метою подальшого використання в статистичних, аналітичних та експертних системах; створення системи дистанційного консультування та діагностики на основі комп'ютерних мереж, що об'єднують великі лікувальні та наукові заклади.

У сфері соціального захисту – створення для управлінських і регіональних структур програмних систем та засобів обліку всіх рівнів, аналізу і моделювання зайнятості населення, запобігання масовому безробіттю, щодо широкого залучення населення до нових галузей матеріального виробництва та інших сфер. Органам соціального захисту мають бути передані інформаційні технології, які виключають затримки у перерахуванні та виплаті пенсій і допомоги з урахуванням поточних змін законодавчих та інших нормативних актів.

Інформатизація в галузі екології та використання природних ресурсів.

На основі картографічних баз даних передбачається створення багатоцільової інформаційно-технологічної бази з використанням геоінформаційних технологій збирання, зберігання, аналізу всієї сукупності відомостей для моделювання і подальшого прогнозування екологічного стану території.

Також передбачається створення комплексу програмно-апаратних засобів для вирішення питань прогнозування забруднення навколишнього середовища, аналізу та оцінки ризику еко-

лого-економічних конфліктів, прогнозування наслідків техногенного впливу і природних катастроф для надійного захисту екологічного простору України, раціонального використання природних ресурсів на основі підвищення узгодженості управління різними видами виробничої діяльності.

Інформатизація освіти - спрямовується на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування, що дасть можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог. Серед них - індивідуалізація навчання, організація систематичного контролю знань, можливість враховувати психофізіологічні особливості кожної дитини тощо. Результатами інформатизації освіти мають бути:

- розвиток інформаційної культури людини (комп'ютерної освіченості);
- розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів;
- скорочення терміну та підвищення якості навчання і тренування на всіх рівнях підготовки кадрів;
- інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності;
- удосконалення управління освітою;
- кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців.

Першочерговим завданням є створення телекомунікаційної мережі освіти та науки.

Організація державних і приватних центрів масового навчання населення нових спеціальностей з урахуванням вимог міжнародних стандартів для кадрового забезпечення усіх напрямів інформатизації як за рахунок інтенсифікації підготовки відповідних фахівців, так і створення навчального середовища на їх комп'ютеризованих робочих місцях; розвиток системи індивідуального безперервного навчання на основі автоматизованих навчальних курсів та систем, інтелектуальних комп'ютерних і дистанційних технологій навчання.

Інформатизація наукової діяльності – заходи щодо підвищення ефективності наукових досліджень, створення потужної системи науково-технічної інформації та її використання на всіх етапах наукової діяльності за умови активізації всіх її форм; створення умови для широкої комп'ютеризації та математизації природничих і гуманітарних наук, входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань, формування в майбутньому "об'єднаного" чи "колективного" інтелекту. Інформатизація вітчизняної науки дасть змогу підвищити її практичну віддачу, прискорити інтеграцію у світову науку.

У сфері культури головними завданнями є збереження інформації про пам'ятки матеріальної і духовної культури, архівні документи, забезпечення швидкого доступу до вітчизняних і світових досягнень культури. З цією ж метою передбачається створити комп'ютерні інформаційні системи для поширення культурних еталонів, стандартів і досягнень вітчизняної культури, насамперед створення електронних копій творів та архівів видатних діячів національної культури, представлення їх у системах глобальних комп'ютерних комунікацій, для її ефективного використання у сфері освіти та виховання, що дасть змогу у будь-якій точці України отримувати не тільки необхідну інформацію з економічних, агробіологічних, зоотехнічних, медичних, маркетингових, технологічних, юридичних питань, а і відповідні знання з історії та культури України, культури інших народів через автоматизовані бібліотеки тощо.

Інформатизація мовної сфери передбачає наступні заходи:

- створення національної системи комп'ютерної лексикографії;
- формування національної лінгвістичної мережі та інтеграції її до аналогічних міжнародних мереж у рамках проектів розвитку "multilingual society";
- розроблення інтелектуальних унормованих лінгвістичних україномовних комп'ютерних систем (автоматичні коректори та редактори, системи автоматичного перекладу, реферу-

вання, екстракції знань з природномовних текстів, розуміння природної мови як у письмовому, так і в усному варіантах) тощо.

Слід зазначити й інше концептуальне бачення, що привертає увагу до соціологічно-правових пріоритетів у підходах формування розвиненого електронно-інформаційного середовища в Україні.

Зазначений підхід передбачає наступні головні пріоритети і завдання, такі як:

а) захист прав і свобод людини та громадянина;

б) формування та розвитку інформаційної інфраструктури у обсязі державної програми “Електронна Україна”;

в) нормативно-правового упорядкування діяльності у сфері інформатизації.

Розглянемо детальніше суть зазначених чинників.

а) Захист прав людини та основних свобод, спрямований на забезпечення балансу прав людини, суспільства і держави, включає:

- розробку і реалізацію Державної програми розвитку Інтернет в Україні з метою забезпечення подолання електронно-цифрового розриву у можливостях користування комп'ютерними технологіями і системами телекомунікацій через створення умов забезпечення доступу всіх громадян до публічної інформації і розширення видів, обсягу і якості інформаційних послуг;

- забезпечення інформаційної присутності всіх органів державної влади в мережі Інтернет і підвищення рівня інформування населення про діяльність цих органів;

- розвиток і удосконалювання системи гарантій інформаційної безпеки людини, суспільства і держави, створення системи запобігання злочинів в інформаційній сфері, що передбачає прийняття нормативно-правових актів, зокрема, формування правового механізму захисту персональних даних, а також – кодифікації інформаційного законодавства відповідно до вимог положень європейських стандартів;

- залучення громадськості до процесів формування і реалізації державної політики, підготовки і прийняття проектів законів, інших нормативно-правових актів і рішень, оцінки діяльності по виконанню прийнятих рішень в сфері інформатизації та телекомунікацій;

- створення системи “Електронна демократія” (е-демократія) з метою надання громадськості можливості обговорення і обміну думками з питань керування і розвитку країни, безпосереднього впливу на формування і прийняття рішень на всіх рівнях державної влади. Модуль е-демократія передбачає розробку і впровадження єдиного інформаційного порталу органів державної влади і створення регіонального інформаційного центру, призначеного бути віртуальним місцем обговорень, дискусій, форумів, конференцій тощо.

б) Формування і розвиток інформаційної інфраструктури спрямовано на перехід від політики підтримки окремих інформаційно-комп'ютерних технологій до цілісної державної політики по розробці і реалізації державної програми “Електронна Україна”, що включає:

- розробку і реалізацію програми державної інформаційної інфраструктури, призначеної стимулювати розвиток інформаційних послуг, зокрема, послуг мобільного зв'язку третього покоління та е-комерції;

- створення інформаційно-аналітичної системи “Електронний уряд України” (е-уряд) у напрямку впровадження і розвитку систем, зокрема, електронних закупівель (е-тендерів), електронного документообігу і створення центру сертифікації електронного підпису громадян і державних службовців, створення умов електронного подання податкових декларацій громадянами і юридичними особами;

- впровадження системи інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади як інформаційного ланцюга: селищна (міська) рада – райвиконком – обласна державна адміністрація – центральні органи виконавчої влади – Адміністрація Президента України;

- формування і реалізація програм і проектів Національної програми інформатизації з цільовою єдністю, гарантованою ресурсним забезпеченням і ефективним контролем викорис-

тання державних засобів, спрямованих на виконання проектів інформатизації органами державної влади і місцевого самоврядування;

- створення системи телемедицинного обміну даними з метою забезпечення громадян, що проживають у віддалених районах, високоякісними консультаціями і допомогою фахівців кращих вітчизняних і іноземних діагностичних центрів;
- розвиток інформатизації сільських шкіл і створення на базі комп'ютерних класів безкоштовних інформаційно-комунікаційних центрів сприяння діяльності в регіонах, насамперед, для забезпечення діяльності аграрних підприємств, медичних і педагогічних закладів;
- впровадження і розвиток інформатизації органів судової влади;
- впровадження нової системи ідентифікаційних карток посвідчення громадян і їх інтеграцію з податковою системою і системою охорони здоров'я;
- впровадження засобів залучення приватного капіталу в якості рівноправного (з державою) учасника фінансової бази становлення інформаційного суспільства і забезпечення концентрації кредитно-фінансових ресурсів на стратегічно важливих напрямках;
- розширення міжнародного співробітництва і залучення іноземних інвестицій;
- розробка і впровадження моніторингу виконання завдань і етапів програми “Електронна Україна”.

в) *Нормативно-правове упорядкування діяльності в сфері інформатизації* включає:

- формування і розвиток інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних технологій і інформаційних послуг, розвиток українського сегменту мережі Інтернет, забезпечення міжнародного інформаційного обміну з метою розвитку е-середовища суспільства і створення умов переходу до інформаційного суспільства;
- розвиток і регулювання діяльності суб'єктів ринку інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних технологій і інформаційних послуг;
- розвиток е-комерції за допомогою нормативно-правового регулювання процесів, зокрема, електронного документообігу та електронного підпису;
- розвиток ефективного правового механізму захисту та вільного обігу персональних даних у зв'язку з автоматизованою їх обробкою;
- захист авторських прав та прав власності на інформаційні ресурси, інформаційні продукти, інформаційні технології і інформаційні послуги;
- підтримка інформаційної безпеки, забезпечення моніторингу та контролю стану інформаційної безпеки та розвитку захисту даних щодо забезпечення безпеки у мережах передачі даних, обмеження поширення у телекомунікаційних системах протиправної та аморальної інформації;
- забезпечення моніторингу ринку інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів, інформаційних технологій та інформаційних послуг у зв'язку із захистом та безпекою даних.

Використана література

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / За заг. ред. д.ю.н., професора О.М. Бандурки: Монографія. – Харків: УВС, 2000. – 368с.
2. Безтужев-Лада І.В. Альтернативная цивилизация. – М.: “ВЛАДОС”, 1998. – 352 с.
3. Декларация тысячелетия ООН // Международное право. – М., 2000. – №3.
4. Доктрина информациологического развития человечества в XXI веке (Одобрена и принята на Всемирном Информациологическом Форуме (ВИФ-2000), Москва 24 ноября 2000 г. под эгидой ООН и Всемирного Информациологического Парламента // Международное право. – М., 2001. – С. 400-424.
5. Європа на шляху до інформаційного суспільства: матеріали європейської Комісії 1994-1995 рр. / Укладачі В.Павлович, А.Цвігун. – К.: ДКЗІ, 2000 р.
6. е-будущее и информационное право / Брыжко В.М., Цимбалюк В.С. и др. / Под ред. д.ю.н., профессора Р.А.Калужного и д.э.н., профессора Н.Я.Швеца. – К., “Интеграл”, 2002. – 263 с.

-
-
7. Коммюнике совещания “Группы восьми на Окинаве 2000 года // Международное право. – М., 2000. – № 3.
 8. Концепція Національної програми інформатизації. Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР.
 9. Національна програма інформатизації. Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР.
 10. Окинавская Хартия глобального информациологического сообщества. Принята “группой восьми” 22.07. 2000 на Окинаве. ИТАР-ТАСС, 2000.

До відома читачів

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

НДЦПІ АПрН України разом з Апаратом Верховної Ради України, Верховним Судом України, МВС України та іншими органами державної влади і місцевого самоврядування здійснює планові науково-дослідні роботи та розробки за господарчими договорами й зовнішньо-економічними контрактами правових проблем щодо сфери інформації, інформатики та інформатизації, які спрямовані на побудову в Україні е-середовища.

За результатами робіт за 2001-2003 роки НДЦПІ на базі аналізу і узагальнень, систематизації на теоретичному рівні міжнародної та вітчизняної практики, оцінки тенденцій, що намітилися, розробив та видав для широкого ознайомлення ряд матеріалів, які мають теоретичне та практичне значення у зв'язку із проблемами нормативно-правового та організаційно-правового регулювання суспільних інформаційних відносин щодо політичної, економічної, фінансової, банківської, технологічної, екологічної, медичної, освітянської, культурної, виробничої, інформаційної, правоохоронної та ін. діяльності.

Результати досліджень призначені для науковців і практиків щодо подальшого опрацювання загальних і спеціальних питань інформаційного законодавства та підтримання інформаційної безпеки держави.

Результати роботи НДЦПІ АПрН України будуть корисними для студентів, аспірантів юридичних та інших навчальних закладів при вивченні проблем в галузі інформації, інформатики, інформатизації та інформаційного права, а також при розробці науково-практичних посібників та рекомендацій щодо боротьби з комп'ютерними правопорушеннями в умовах формування е-середовища та просування країни до Інформаційного суспільства.

Якщо Вас, шановні читачі, зацікавило те або інше видання НДЦПІ АПрН України, звертайтеся за адресою: 01032, м. Київ, вул. Сакаганського, 110-В. Директору Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України.

Перелік результатів науково-дослідної роботи та видань Науково-дослідного центру правової інформатики Академії правових наук України у 2001-2003 роках

№ п/п	Автор (колектив авторів), найменування, назва джерела	Проблематика дослідження	Тип видання
1	2	3	4
1	Правова інформатика / Швець М.Я., Калюжний Р.А., Саницький В.А., Клімашевська Ю.А., Задорожня Л.М. Брижко В.М. та ін. / За ред. Швець М.Я. та Калюжного Р.А. – К.: ІВА, 2003	Питання системної інформатизації законотворчої, правоохоронної, судочинної діяльності в Україні	Монографія, 168 с.
2	Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно – правові питання теорії і практики. / Калюжний Р.А., Швець М.Я., Гавловський	Організаційно-правові питання інформаційного забезпечення управлінської	Монографія, 296 с.

	Г.Д. та ін. / За ред. Калюжного Р.А., Шамрая В.О. Академія державної податкової служби України. – К.: КВІЦ, 2002	діяльності	
3	Інформатизація, право, управління: (організаційно-правові питання) / Калюжний Р.А., Крупчан О.Д., Гавловський В.Д., Гуцалюк М.В., Цимбалюк В.С., Швець М.Я. / За ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: Академія правових наук, 2002	Питання розробки інтегрованої, комп'ютеризованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення	Монографія, 191 с.
4	Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. / Цимбалюк В.С., Брижко В.М., Калюжний Р.А., Швець М.Я. та ін. – К.: ІВА, 2003	Питання теорії та практики	Монографія, 240 с.
5	Інформатизація законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності. / Горьовий Л.Є., Швець М.Я., Севастьянов В.Ф. та ін. – К.: Парламентське видавництво, 1999	Питання окремих проблемно-орієнтованих комплексів інформаційно-аналітичної системи	Монографія, 200 с.
6	е – будущее и информационное право / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. и др. / Под ред. Калюжного Р. А., Швеца М.Я. – К: «Интеграл», 2002	Концептуальні підходи до реформування і кодифікації інформаційного законодавства України	Монографія, 264 с.
7	Правовий механізм захисту персональних даних. Брижко В.М. / За ред. Швеця М.Я., Калюжного Р.А. – К.: Парламентське видавництво, 2003	Проблеми організаційно-правового упорядкування інформаційних відносин щодо персональних даних	Монографія, 124 с.
8	Інформаційно – пошукова система «Термінологія законодавства» / Швець М.Я., Севастьянов В.Ф., Дорогих С.О. та ін. – К.: НДЦПІ АПрНУ, 2002	Питання системи інтегрованої ІПС “Законодавство”, БД, програмного та технічного забезпечення	Посібник, 25 с.
9	Комп'ютерна злочинність. / Романюк Б.В., Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д. та ін. – К.: АТІКА, 2002	Питання інформаційної безпеки	Посібник, 240 с.
10	Інформаційно-пошукова система «Законодавство» / Севастьянов В., Швець М., Слюсар В., Дорогих С. – К.: ІВА, 2002	Питання систематизації інформаційного законодавства	Посібник, 103 с.
11	Основи захисту інформації від несанкціонованого доступу / Ільніцький А.Ю., Саницький В.А., Шорошев В.В., Близнюк І.Л. / За ред. Саницького В.А. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002	Проблеми концептуальних основ стратегії технічного захисту інформації	Посібник, 208 с.
12	Інформаційне суспільство. Дефініції / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. та ін. / За ред. Калюжного Р.А., Швеця М.Я. – К: «Интеграл», 2002	Проблеми системної інформатизації державного управління	Словник, 220 с.
13	Міжнародне приватне право. Цимбалюк В.С.	Питання теорії між-	Навчально –

	– К.: Національна Академія управління, 2003	народного приватного права.	методичні матеріали
14	Огляд законопроектів у сфері інформації та інформатизації (станом на 1.06.2003). Задорожня Л.М. – К: НДЦПІ АПрНУ, 2003	Питання Інформаційного законодавства	Аналітичний огляд
15	Інформаційно-пошукова система «Законодавство». База даних на CD. – К: НДЦПІ АПрНУ, 2003.	База даних на CD, понад 120 тис. документів	
16	Інформаційно-пошукова система «Термінологія законодавства». База даних на CD. – К: НДЦПІ АПрНУ, 2003	База даних на CD, понад 16 тис. термінів	
17	Інформаційно-пошукова система «Дисертаційні дослідження України». База даних на CD. – К: НДЦПІ АПрНУ, 2003.	База даних на CD	
18	Автоматизоване робоче місце «Кримінолога – аналітика». – К: НДЦПІ АПрНУ, 2003	База даних на CD	
19	Концепція Проекту Закону України «Про основи державної інформаційної політики» / Швець М.Я., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. та ін. – К: НДЦПІ АПрНУ, 2003	Питання державної інформаційної політики	Проект Концепції

Нагадуємо, перелічені роботи можна придбати або передплатити за адресою:

01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В.

*НДЦ правової інформатики Академії правових наук України
тел. 234-55-60*

УВАГА! ОГОЛОШУЄМО КОНКУРС

Наукова рада журналу оголошує конкурс серед організацій на право бути спонсором і співвласником журналу “ПРАВОВА ІНФОРМАТИКА” на договірних засадах.

Пропозиції надсилати на адресу:

01032, М. КИЇВ, ВУЛ. САКСАГАНСЬКОГО, 110-В.

ДИРЕКТОРУ НДЦ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАТИКИ

АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

тел. 234-55-60, 235-79-57

e-mail: bib_rada@i.kiev.ua

Редакційна колегія:

Швець М.Я. (голова наукової ради), Брижко В.М. (заступник голови наукової ради), Великий А.П., Гончаренко В.Г., Задорожня Л.М., Здзеба І.О., Закалюк А.П., Калюжний Р.А., Копиленко О.Л., Мельник П.В., Нижник Н.Р., Петришин О.В., Попович В.М., Романюк Б.В., Сегай М.Я, Сергієнко І.В., Гавловський В.Д., Гладківська О.В., Клімашевська Ю.А., Саницький В.А., Севастьянов В.Ф., Цимбалюк В.С., Хахановський В.Г., Яременко О.І.

Наукова та редакційна ради не завжди поділяють погляди авторів публікацій.
Листування з читачами – тільки на сторінках журналу.
Статті видаються в авторській редакції.

Засновники журналу –

**Науково-дослідний центр правової інформатики Академії правових наук України,
Інститут законодавства Верховної Ради України**

Адреса редакції –

01032, м. Київ-32, вул. Саксаганського, 110-В

Тел./факс: 234-55-60, 235-79-57

e-mail: bib_gada@i.kiev.ua

Розрахунковий рахунок: № 35224002002155, банк: УДК у м. Києві,
МФО 820019, код ЄДРПОУ 25959933

Реєстраційне свідоцтво КВ № 8254 від 22.12.2003 р.
видане Держкомтелебачення та радіомовлення України

Оригінал-макет виготовлений у НДЦПІ Академії правових наук України.

Видавництво – ООО “Престиж Інформ”.

Тираж 300 прим. Ціна договірна.